

АРМИЈАТА, БЕЗБЕДНОСТА И РЕФОРМИТЕ

Никола КЉУСЕВ,

академик, министер за одбрана на Република Македонија

Измина една исклучително тешка година во која поминавме низ многу Сцили и Харибди. Година во која многу предвидливи и непредвидливи премрежиња станаа наша реалност, сурова реалност за страдања, геноцид, патила и многу несреќи, но и година во која дојде мирот.

Поминаа десет години од распаѓањето на СФР Југославија, на чиј простор се случија четири локални војни, меѓу кои босанската драма и косовската трагедија.

Со Дејтонскиот договор и Резолуцијата 1244 на Обединетите нации се врати мирот на Балканот, но за жал тој е сè уште оптоварен со уште многу потенцијални извори на загрозување. Се чини како некому да не му е доволно сето она низ што поминавме сите ние. Сè уште се привикуваат лошите духови. Сè уште се сонува за 19-тиот век. Некој не може да разбере дека помина времето на големодржавните амбиции, времето на жртвување на сопствениот народ и ширење на нестабилност.

Република Македонија со ништо не придонесе за „југословенскиот кошмар“. Напротив, ние бевме една од жртвите на сите политиканства, експерименти, алчни и болни амбиции. Во последните 10 години бевме постојано под притисок поради односите со Грција, поради СР Југославија и сите војни на нејзината територија. Ни беше блокирана границата, трпевме санкции, ни беше придушен просперитетот, без најмала вина и со огромни економски загуби. Над нашите глави постојано висеше опасноста од прелевање на нестабилноста, што циклично се појавуваше во нашето опкружување.

Ние за сето ова време бевме тивки. Знаевме дека кога и да се случувало нешто бурно на Балканот, ние секогаш по нешто губевме. Во неизвесностите што нè демнеа бевме стрпливи.

Нашата стрпливост и претпазливост сепак ни донесе резултат. Ја сочувавме Република Македонија и нејзината сувереност и територијален интегритет. Будно ги чувавме границите. Трошевме средства за зголемена безбедност. Правевме сè за да ја сочуваме безбедноста и стабилноста на Република Македонија. Успеавме во тоа.

Заслугите за тоа им припаѓаат на сите, на граѓаните на Република Македонија, на Владата, но и на АРМ. Владата на Република Македонија искажа

јавна благодарност до АРМ за успешното ангажирање во заштитата на границите и во спречувањето косовскиот конфликт да се прелее и на територијата на нашата држава.

1999 година ќе остане запишана како исклучително тешка и ризична година. Косовската криза од минатата година остави длабоки лузни на Балканот. Република Македонија беше на самата меѓа на конфликтот. Во моментот кога косовската криза се закануваше да се прелее и во Република Македонија, НАТО се јави како гарант на нашата безбедност. Но Косово е сè уште жежок костен. Иако меѓународната заедница прави големи напори да се стабилизира ситуацијата, на Косово се уште многу работи не се под контрола. Меѓународните фактори тоа го потврдуваат секојдневно. Главен проблем останува белградскиот режим.

* * *

Со крајот на минатата година не завршуваат нашите обврски. Ни претстои многу напорна работа. Нашата обврска е 24 часовна. Границите на Република Македонија и натаму се наша приоритетна задача. Ова се однесува пред сè на нашата северна и западна граница. Будноста на нашите граници останува наша света должност. Заканите поради настаните во Косово и околу него повторно висат врз нашите глави. Секојдневно се случуваат инциденти северно од нас.

Ескалациите, инцидентите и провокациите со нови жртви на Косово и во Јужна Србија, како и провокациите во Црна Гора одново го свртуваат вниманието на светските информативни агенции. Пандорината кутија на Балканот сè уште не е целосно затворена. Повторно се пишуваат сценарија за судбинската непрекинатоост на балканската апокалипса.

Амбициите за независна држава Косово и прекројување на границите на Балканот носат опасност од нова балканска војна. Охрабруваат некои потези што ги влечат светските фактори со што докажуваат дека никој не поддржува ново прекројување на границите.

На Балканот не смеат повеќе да се менуваат границите и да се прекројуваат во разни светски кројачници. Тоа е запишано и во повелбата на ОБСЕ. За среќа, за тоа стојалиште се определуваат и меѓународните фактори. Историјата нè учи дека секој обид за прекројување на границите, секоја педа од балканската почва, се платени со стотици и илјадници жртви.

Република Македонија и покрај многубројните тешкотии покажа дека на Балканот може да се опстои. Ја победивме скепсата на меѓународниот фактор во минатото. Да не дозволиме да не залажат тие што не и мислат добро на Република Македонија. Мора да кажеме дека ние не сме пасивни набљудувачи, не сме пилотирани поданици. Ние и досега самостојно се грижевме за нашата безбедност и нашиот мир.

Нашата хуманост ја покажавме за време на косовскиот егзодус. На нашите граници на дојде река од близу 400.000 бегалци, ураган кој би пореметил и посилна

држава од нашата. Но, ние и покрај сопствените проблеми успешно се справивме со оваа задача. Успеавме да ги згрижиме бегалците и да им понудиме засолниште.

* * *

Минатата година бевме исправени пред многу предизвици. Покрај косовската криза имавме и други задачи. Најтепшката од нив секако е трансформацијата на вооружените сили. Моите претходници го започнаа овој процес. Наша задача е овој процес да го продлабочиме, рационално да го операционализираме и со Акционата програма за зачленување во НАТО, успешно да го завршиме.

Влегуваме во процес на длабоки реформи. Нова формациска структура, реструктурирање на Министерството за одбрана, заокружување на процесот со опремувањето на Армијата, интензивната меѓународна соработка, усвојувањето на стандардите на НАТО, учењето странски јазици, итн. Тоа се нашите задачи и обврски.

Во овие процеси имаме голема поддршка и помош од членките на НАТО и Партнерството за мир. Тука, пред сè, мислам на САД, Велика Британија, Германија, Франција, Италија, Турција, Бугарија, Грција и други земји. Ние сме им благодарни на сите нив за укажаната помош. Преостанува да ги засукаме ракавите и да работиме. Сите ние, секој од нас. Од секој поединец зависи нашиот прогрес и просперитет. Здружениот напор ќе донесе успеси и напредок. Владата на Република Македонија ги поддржува и овозможува наши планови. Имаме политичка поддршка од Собранието и од целата јавност на Република Македонија.

Годинава треба да е пресвртна во реализацијата на севкупните промени. Имаме нов Генералштаб, имаме команданти на корпуси школувани во земјите членки на НАТО, имаме нови млади офицери производ на нашата Воена Академија. Имаме сè што е потребно за да изградиме респектибилна Армија за посигурна иднина на нашите семејства, на нашата држава.

Треба да усвојуваме нови вредности, но и да го користиме нашето искуство и нашето досегашно знаење. Мислам дека го имаме апсолвирано процесот на промените и имаме јасна визија за изградбата на новиот политичко-економски систем, а во тие рамки и системот на одбрана.

Минатата година процесот на трансформација на одбраната беше успорен поради косовската криза. Ние моравме да ангажираме дополнителни сили и средства за заштита на нашите граници. Тоа не чинеше многу.

Во 1999 година од страна на нашите гранични органи за обезбедување на државната граница вкупно беа регистрирани 70 гранични инциденти. Од овој број, 43 инциденти се случија само на македонско-албанската граница. Инциденти кои беа проследени со вооружени напади врз нашите органи имаше 38 и тоа сите на границата со Република Албанија. Во сите овие случаи први отворале оган албански вооружени илегални преминувачи. Овие инциденти предизвикани од страна на вооружени групи од Република Албанија имаа за последица неколку ранувања и жртви.

Поради случувањата на југот на Србија ние повторно ги засиливме мерките на заштита на северната граница. Настаните на север од нас предупредуваат на претпазливост и будно следење на состојбите. Веќе една година трае засиленото обезбедување на западната и северната граница.

Со нашиот ангажман докажавме дека сме столб на независноста и стабилноста на Република Македонија. Република Македонија денес не чувствува директна воена загрозуеност од соседите.

* * *

Познато е дека не постои одбрана и не постои армија без концепција, доктрина и стратегија. Потребата од концепциско-доктринарна рамка е несомнено неопходна и заради определување на соодветната употреба на армијата.

Одредени концепциски ставови веќе се публикувани во Стратегијата и Белата книга за одбраната, но токму сега од нас се повеќе се бара реално да се проценат и унапредат тие документи. За да можеме да одговориме на новите безбедоносни предизвици мораме да извршиме трансформација на концептот и доктрината за одбрана.

Трансформацијата на концептот и доктрината за одбрана треба да биде изразена преку јасни политички ставови за намерите, содржината, мерките, силите и средствата кои ќе се употребат во заштита и одбрана на државните интереси.

Моделирањето на одбраната како и формите и начинот на одвраќање и одговор на предизвиците треба пред се да одговора на стратешките државни определби, регионалните прилики, изворите на загрозување, основите на глобализацијата и модерните општествени текови и современите ризици.

Потребно е да изградиме конзистентен одбранбен систем, систем наменет за дефанзивно делување, регионално кооперативен, опремен и обучен за енергична примена во остварување на поставените цели, интероперативен според стандардите на Алијансата, систем кој ќе произведува мир и стабилност во државата и пошироко во регионот.

Ваквата системска поставеност на одбраната е предуслов за регионалната соработка. Регионалното поврзување и глобализацијата на односите меѓу државите се насока во која треба да оди и одбраната на Република Македонија. Веќе е незамисливо да се гради и да се зборува за институционална затвореност сама по себе и веќе никој не може самостојно да одговори на сите воени и невоени закани.

Токму затоа, регионалното поврзување и асоцирање во заедничкото европско семејство денес е неминовност. Во таа насока треба да се развиваат концепциските и доктринарните определби за трансформирање на одбраната.

* * *

Еден од најважните услови за побезбеден регион е регионалната соработка. Сведоци сме на интензивна соработка меѓу земјите од регионот. И тука министрите

за одбрана на земјите од Југоисточна Европа одиграа пионерска улога. Денес регионалната соработка се одвива на повеќе полиња.

На полето на одбраната соработуваме на неколку проекти како и во неколку иницијативи. Со помош на САД на Балканот се конституираше форум на кој секоја година министрите за одбрана разменуваат мислења и остваруваат напредок. Веќе формиравме мултинационална мировна бригада со седиште во Пловдив, Бугарија. Многубројни се активностите во рамките на ЕАПС и Партнерството за мир. Претставниците на армиите на земјите од Југоисточна Европа имаат редовни средби и активности. Нема подобар начин од градење на мерки на доверба од блиските контакти и заедничкото планирање на одбраната и безбедноста.

Регионалната соработка во одбранбената област е нашата влезница во НАТО. Ако успееме да изградиме побезбеден регион нема да има пречки за интегрирањето во Алијансата. Произведувањето на мирот е едно од клучните прашања на кое се добива виза за Европа.

Интеграцијата во Европа не претпоставува само регионална соработка во одбраната. Интеграцијата на регионот мора да се одвива пред сè на полето на економијата. Добрата економска положба нуди потенцијали за севкупен развој на државата, но и поддршка на сите демократски процеси.

Токму оттука произлезе проектот на Европската унија насловен како Пакт за стабилност.

Пактот за стабилност е замислен како проект што треба да ги поттикне развојните процеси во регионот, да ја зајакне регионалната соработка, да ја засили економската база на земјите опфатени со проектот со вложување во инфраструктурата, да ги засили демократските процеси, и уште многу други нешта. Но најважно од сè, да ја поттикне економијата и инвестиционите процеси на Балканот.

Веќе се одржаа неколку средби и конференции на кои се дефинираше стратегијата за реализација на Пактот за стабилност. Земјите во регионот вклучувајќи ја и Република Македонија полагаат големи надежи во овој проект. Пактот е сигнал дека интеграцијата на Балканот е само прва фаза до конечното интегрирање во Европската унија. Оваа шанса не смеете да ја пропуштите, се разбира, доколку Пактот од својата проектна фаза премине во фаза на имплементација.

Долго време помина во самоизолација на Југоисточна Европа и Балканот. Мислиме дека дојде време тоа да се промени. Сакаме да живееме интегрирано, европски, богато и сигурно.

* * *

Едногласна и многупати презентирана е одлуката за полноправно членство на Република Македонија во НАТО.

Државата по ова прашање зазедо цврст став од кој не постои никаква причина да се отстапи. Република Македонија ја препознава Алијансата како вистински

гарант на колективната безбедност и токму затоа мора да истрае на патот на исполнување на договорените норми и стандарди.

Офицерите тука мораат да го имаат главниот збор. Старешините мораат секојдневно да се грижат активно да ги применуваат стандардите на НАТО. Само тој е патот кон што поскорешно постигнување на интероперабилност на единиците на АРМ.

За Република Македонија како земја со ограничени човечки и материјални потенцијали приемот во полноправно членство во НАТО е од посебно значење.

Главни услови за прием во полноправно членство се и понатаму остануваат, градење на реален систем на планирање, програмирање и буџетирање на одбраната; постигнување на економска стабилност и рационално искористување на ресурсите и постигнување и исполнување на стандардите и нормите на интероперабилност. Условите можат да се исполнат само ако активно се користат инструментите за нивно исполнување.

Индивидуалната програма за партнерство (ИПП) и Процесот за анализа и планирање (ПАРП) со своите содржини можат да не приближат до крајната цел. Тие нудат едукативни програми, курсеви, семинари, изучување на јазици, симпозиуми, посети на експерти и работни средби.

Користејќи ги инструментите Министерството за одбрана особено внимание му посвети на процесот на едукација и професионализација на офицерскиот кор. Тоа уште позасилено ќе го чиниме затоа што сметаме дека само едуциран офицер може вистински да одговори на својот повик.

* * *

На патот кон остварување на полноправно членство во НАТО, Република Македонија како и другите земји аспиранти, се обврза да подготви Акционен план за членство.

Акциониот план подразбира определба за долготрајна одбрана со потпирање на меѓународната заедница и колективните системи за безбедност. Во оваа насока, Република Македонија ќе ги реструктурира своите одбранбени сили. Ќе формираме мала мобилна армија која постепено ќе се професионализира, така што односот на професионални војници и регрути во еден момент треба да достигне 50:50 %.

Акциониот план предвидува нова формација и организациска структура на АРМ, реструктурирање на Генералштабот и реструктурирање на Министерството за одбрана. Акциониот план ќе се остварува преку подготовка и изработка на документи и целосна операционализација на планираните активности. Согласно на ова, со Акциониот план ние се обврзавме во 2000 година да примиме 750 професионални војници. За таа цел веќе распишавме конкурс.

Сите активности кои произлегуваат од Акциониот план ќе се реализираат во фази според определени приоритети и времетраење. Според планот се очекува

поголемиот дел од првата фаза – изработка на документи за предвидените активности, да се реализира уште во оваа година.

Истовремено во тек е и процесот на опремување на нашата Армија. На тој пат се потпираме и на донации во духот на нашата Програма прифатена од НАТО и за оваа цел се реализираат билатерални договори со земјите членки на НАТО и на Партнерството за мир. Ова се остварува преку форумот Clearing House во Брисел, при што претходно од страна на наши експерти се утврдуваат стандардите на прифатената опрема наменета за АРМ.

Ние успешно ја поминавме првата фаза во подготовката на Акциониот план за членство во Алијансата. Во оваа фаза Акциониот план доби високи оценки од претставниците на НАТО во Брисел. Во изработката на планот беа согледани неколку прашања поврзани со парите и буџетирањето, роковите, големината на единиците, одржувањето итн. Акциониот план треба да биде основа за реструктуирање на нашите вооружени сили.

* * *

Според определбите на Акциониот план бројноста и новата организациско-формациска структура на АРМ ќе се сведе на активен состав од околу 16.000 персонал и резервен состав околу 60.000 персонал.

Организацијата на активниот и резервниот состав ќе биде операционализирана преку пониските единици кои ќе го чинат составот на двата армиски корпуси – редовниот и резервниот. Реструктуирањето на АРМ со себе носи и нов модел на командување и контрола.

Тргувајќи од Министерството за одбрана како управен орган и Генералштабот како највисоко стручно армиско тело командната линија ќе оди по шест вертикали. Првата вертикала ја чини Првиот активен корпус со потчинетите единици, втората вертикала ја чини Вториот резервен корпус, третата Граничната бригада, четвртата Командата за обука, петтата Командата за логистика и шестата Командата за противвоздушна одбрана (ПВО) и Военото воздухопловство (ВВ). Освен ова, новиот модел подразбира единици за специјални намени чија употреба ќе биде контролирана од Министерството за одбрана, од Генералштабот како и од одредено собраниско тело, потоа единици за почести и свечености и единици за врски и стратешка поддршка.

Реструктуирањето на АРМ и новиот модел на командување ќе ја оживотвори и унапреди Стратегијата за одбрана на Република Македонија. Со тоа, вооружените сили ќе се организираат во сили за брзи реакции, стратешки резервни сили и сили за поддршка, но сега со конкретно определена содржина.

Силите за брзи реакции ќе ги чинат активните бригади и резервните бригади од приоритетниот резервен состав од Првиот корпус, Граничната бригада и Единицата за специјални дејства.

Стратегиските резервни сили ќе бидат составени од единиците на резервниот состав на Вториот корпус што ја чинат маневарската и просторната резерва како и нераспоредената резерва за која Министерството за одбрана ќе води евиденција. Од друга страна, силите за поддршка ќе ги чинат единиците за поддршка на Првиот корпус, центрите за обука, воените школи и институции, Логистичката команда, Командата на противвоздушната одбрана и Военото воздухопловство и јадрата за мобилизација на резервниот состав.

Во операционализацијата на ваквата структура особено по пониски единици кои влегуваат во состав на бригадите останува пред сите нас да ја дефинираме структурата и содржината на секоја единица во согласност со средствата со кои таа ќе треба да биде опремена.

Преструктурирањето меѓу другото има за цел и да ги избалансира односите помеѓу недостигот на подофицерски кадар и потребниот број на офицери, како и бројот на цивили и воени лица вработени во Министерството за одбрана. Во тој процес треба да настапи преструктурирање на одреден број на команди, економии, како и угостителски и кантински објекти. Според Владината одлука добар дел од нив треба да се приватизираат или да се дадат под концесии на наши граѓани. Оваа обврска ќе се реализира годинава и со тоа многу ќе се олесни буџетот на државата.

Живееме во едно немирно време, во време на промени. Република Македонија е соочена со многу предизвици. Во овој контекст нашето постоење не е постоење сами за себе. Ние сме дел од системот на државата. Системот мора да функционира ако сакаме да одиме напред.

Но, системот е немоќен ако секој поединец не функционира според своето место и улога. Дејствувањето на секој поединец јас би го елаборирал во три основи.

Прво, ја напуштивме идеолошката матрица од минатото и единствената вистина на единствената власт т.е. партијата. Влегуваме во изградување на нови општествени односи во кои секој индивидуален член на општеството ја носи одговорноста за својата егзистенција. Во тој процес потребен е поголем напор, поголемо вложување на знаење, вештини и професионалност, но и поголеми жртви за докажување.

Затоа ништо нема да дојде преку ноќ и само од себе. Секој ја плаќа цената за лишувањето, во надеж и очекување на побогата иднина. Сите сме изложени пред пазарните закони на натпреварувачкото општество, општеството на конкуренција.

Во тој процес се бара емотивна и психолошка стабилност на секоја личност, како предуслов за целосна преданост на работата. Од тие причини ангажираноста на припадниците на АРМ бара висок степен на патриотско чувство ослободено од какви било идеолошки влијанија.

Второ, секој припадник на АРМ има задача индивидуално да се надградува, да напредува на своето работно место, да се школува, обучува, оспособува. Мора да јакне професионализмот. Доаѓа време во кое секој поединец ја гради сликата

за современата македонска армија. Од секој поединец зависи нашиот прогрес, сè до нашето зачленување во Алијансата. Секојдневните посети, средби, разговори со претставниците на НАТО и земјите членки на НАТО се нов предизвик. Се мери сè, свеста, способноста, знаењето, одговорноста, отвореноста, напредокот....

Трето, Армијата на Република Македонија е вредност со која треба сите да се гордееме. Таа е слика на нашата држава. Таа е дел од основното ткиво на нашето општество.

Наша задача е да ја чуваме и негуваме оваа вредност. Армијата е на сите граѓани што живеат во оваа држава. Не смееме да дозволиме некој да ги заматува меѓуетничките односи. Затоа правиме напори во рамките на нашите военообразовни институции да вклучуваме што поголем број на националностите.

Секој припадник на АРМ е наше национално и државно богатство. Од тие причини сите припадници на АРМ, Македонци, Албанци, Турци, Роми, Власи и други, да се воспитуваат и да се гордеат со македонскиот патриотизам како синоним на нашата татковина – Република Македонија.

Армијата е гарант на нашите огништа, на нашите домови. Без способна вооружена сила никој однадвор нема да може да ни ја гарантира сувереноста и територијалниот интегритет. Тоа мора да го направиме ние самите.

* * *

Местото и индивидуалната надградба на македонскиот офицер зависи од остварувањето на функцијата на армијата и од буџетот за одбрана.

Немањето на доволен број станови за вработените во армијата, не секогаш соодветното наградување за зголемениот ризик, законската недореченост на организациската поставеност се фактори кои влијаат на моралот на секој припадник на вооружените сили на Република Македонија.

Доколку сакаме да го унапредиме статусот на македонскиот офицер потребно е да покажеме достоинство и ефикасност. Мораме да бидеме свесни за општата економска состојба на државата. На унапредувањето на општиот стандард на офицерот треба постојано да работиме.

Никој нема во наше име да ја гради позицијата на вооружените сили во општеството. Ангажирањето на офицерите мора да претставува потврда на знаење и подготвеност. Старешинскиот менаџмент, системот на наградување и напредување мора да биде усвоен и да заживее во односите на вооружените сили. Вонредниот ангажман мора да се одбележи со дополнителна награда.

Ќе настојуваме со новиот закон статусот и чиновите да се поврзат со напредувањето. Треба да го негуваме имиџот на нашиот офицер, но и наградувањето поврзано со статусот на офицерскиот чин.

Сигурно дека во поголемите побарувања при формирањето на буџетот ќе биде полесно ако аплицираме со потврдени резултати од операционализацијата на Акциониот план за членство.

* * *

Од формирањето на АРМ, па сè до денес, најголем проблем се финансиите. Република Македонија не е богата држава. Нашите средства се ограничени. Затоа парите што ги добиваме треба да ги искористиме рационално.

Годинава успеавме да го зголемиме процентот од бруто националниот доход за што Владата на Република Македонија даде целосна согласност. Тој процент заедно со нашите приходи изнесува 2,4 %.

Наша интенција е во наредните неколку години да го задржиме овој процент сè до исполнувањето на основните проекти за заокружување на реструктурирањето. Потоа тој треба да се стабилизира на 2 процента.

Нашите приоритети се многубројни. Во нашите годишни планови зацртаваме неколку проекти. Основен приоритет е опремување на двете бригади, примање на нов контингент професионални војници, купување на нужен број хеликоптери и други задачи. Ќе мораме да ја зајакнеме и воздушната, но пред сè ракетната противвоздушна компонента.

Тука морам да ги споменам и донациите коишто Република Македонија ги бараше заради побрзо опремување кои многу ќе го скратат процесот на опремување. На сите ни е добро познато што сè однесе бившата армија од овие простори.

Доста од тие средства од помош се од понов датум на производство. Сепак вас не треба да ве потсетувам дека не постои лошо оружје. Секое оружје пука, а кога целта е одбрана на земјата тогаш секоја опрема е добродојдена.

* * *

Односите и статусот на вработените во одбраната, а со тоа во одредена мера и на старешините се уредени со Законот за одбрана донесен 1992 година.

Постојниот Закон за одбрана, иако со одредени недостатоци уште од донесувањето, ја одигра својата улога на основен правен документ кој ги регулираше односите во одбраната. Меѓутоа недореченостите во Законот посебно со укинувањето на чл.46 од страна на Уставниот суд, предизвика состојба на правен вакуум што особено го погодуваше македонскиот офицер.

Од друга страна, правната недореченост за односите и ингеренциите во одбраната, ја потврдуваат потребата и оправданоста за изработка на предлог-закон за измени и дополнувања на постојниот.

Потребата од менување на одредени одредби на Законот за одбрана е фактот што во постојниот закон не е запазен принципот на едностарешинство и единствена линија на командување, не се ажурирани промените и не е утврден статусот и надлежностите на Генералштабот и на началникот на Генералштабот.

На новонастанатите услови и побарувања потребно е да се одговори со нови одредби кои ќе отворат можност за соработка со колективните системи за безбедности. Недостасуваат одредби за начинот на служење на воениот рок на

лицата кои изразуваат приговор на совеста, за начинот и можноста за учество во меѓународни мировни мисии, одредби за обезбедување на поголема јавност, транспарентност во областа на одбраната итн.

Знаејќи го сето ова потребна е широка реконструкција на нормативно-правната уреденост на одбранбениот систем. Притоа во новите документи мора да се одбележи и вистински да се определат местото, улогата, правата и должностите на секој припадник на вооружените сили.

Токму затоа Министерството за одбрана се зафати со задача, којашто минатата Влада непотребно ја одложуваше, а итно е да се подготви предлог-закон за донесување на Закон за измени и дополнувања на Законот за одбрана и предлог за донесување на Закон за служба во АРМ. Двата работни текста веќе се во завршна фаза и очекуваме да влезат во собраниска процедура во текот на 2000 година.

* * *

И во годината што е пред нас не очекуваат истите приоритети и задачи. Тоа се прашања од кои во голема мера зависи натамошната изградба на нашиот систем на одбрана.

Ќе продолжиме со засилено обезбедување на државната граница, пред сè на западната и северната. Оваа задача ќе биде и натаму наша главна преокупација поради настаните на Косово, но и поради повторното интензивирање на шверцот со стока и оружје од Република Албанија.

Ќе ја интензивираме билатералната, мултилатералната и регионалната одбранбена соработка со сите земји со кои и досега соработувавме. Во таа насока нашето Министерство и АРМ активно учествуваат во Мултинационалната мировна бригада со седиште во Пловдив, каде што имаме три штапски офицери и една чета.

Ќе ја јакнеме борбената готовост на сите нивоа на системот на одбраната. Ќе ги елиминираме сите досегашни дубиози во вооружените сили и ќе овозможиме Армијата да се бави со тоа за што е создадена. Ќе се обидеме од нашата Армија да го добиеме еквивалентот на вложеното.

Ќе извршиме целосно реструктурирање на АРМ и на Генералштабот, но и на Министерството за одбрана со зајакната цивилна контрола во согласност со Годишната национална програма. Ова истовремено значи дека продолжуваме со исполнувањето на стандардите заради полноправно членство во Алијансата.

Ќе продолжиме со процесот на опремување на нашите единици. Во опремувањето ќе се раководиме од Акционата програма и расположивите ресурси, како и од понудените донации и помош.

Ќе ги донесеме измените во Законот за одбрана како и Законот за служба во АРМ. Ќе вложиме дополнителни напори овие нормативни акти да ги донесеме во текот на оваа година. Со нив ќе се создадат услови за поквалитетно планирање на многу сегменти од системот за одбрана.

Ќе извршиме рационализација во користењето на фиксните фондови со кои располага Министерството за одбрана, (економиите, сточните фондови, угостителските објекти, итн.), користејќи го системот на приватизација или концесии.

* * *

Годинава се навршуваат 8 години од формирањето на Армијата на Република Македонија, период што веќе станува дел од нашата историја. Ние сме живи сведоци на едно време кога сите вложувавме колку што можевме и колку што знаевме.

Но доаѓа ново време. Доаѓа времето на реформаторите, на луѓето кои можат повеќе, кои знаат повеќе и кои прават повеќе. На овие луѓе да им го отвориме патот и да им помогнеме, затоа што со нив ќе стигнеме побрзо и подалеку.

СОВРЕМЕНИ ТЕНДЕНЦИИ ВО ПОЛИТИКАТА НА ОДБРАНАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Трајан ГОЦЕВСКИ

Филозофски факултет – Скопје

Апстракт: Трудот се фокусира на еден критичен период од развојот на македонската држава, и тоа од нејзиното осамостојување, па се до денес. Фактички, се врши анализа на еден симулан процес на етаблирање на сувереноста на Република Македонија во државотворна смисла, и на градењето на одбранбата политика на оваа држава во услови на транзиција. Низ една куса историска ретроспектива трудот нуди преглед на круцијалните разлики помеѓу политичките и одбранбените системи од периодот пред осамостојувањето и по него. Понајаму, се изложуваат детерминантите на процесот на изградбата на автономен одбранбен систем на Републиката, како и факторите под чие влијание е истиот воспоставен и доградуван.

Основни принципи на политиката за одбранбено осамостојување, април 1992 год., беа: почитување на сите меѓународни стандарди и институции, решавање на сите проблеми по мирен и цивилизациски пат; прогласување неутралност кон војната која се водеше на просторите на поранешна Југославија, градење на својата сувереност и независност без да се загрози ниту една држава во регионот и пошироко.

По одбранбеното осамостојување, Р.Македонија својата политика во одбраната ја темелеше врз следниве принципи: политичка и економска интеграција во ЕУ, политичка и воена интеграција во колективните системи за безбедност, вклучување во програмата Партнерство за мир, асоцирање во НАТО пактот како полноправен член, развој на демократските институции, одржување на добрососедски односи, развој на мирот, стабилноста и соработката во регионот и формирање на сопствен одбранбено-защитен систем според стандардите на Северноатлантската воена алијанса.

На процесот на вообличување на одбранбата политика и систем на одбрана на Републиката се гледа како на отворен, динамичен и недовршен процес. Во оваа смисла, трудот укажува на основните фази во кои досега се одвиваше овој процес, но и ги посочува можните насоки на натамошниот развој. На балансот на релевантноста на внатрешните и надворешните фактори на кои одбранбата политика на една земја мора да биде заснована, авторот гледа како на клучно прашање за кое го дава сопственото гледање.

Клучни зборови: политика во одбраната, политичка и економска интеграција во ЕУ, воена интеграција во колективните системи за безбедност, развој на демократските институции, развој на мирот, стабилноста и соработка во регионот, формирање сопствен одбранбено-защитен систем.

Abstract: *The work is focused on a critical period of the development of the macedonian state beginning from its independence up to now. Actually, an analysis has been made to one simultaneous process of establishment of the sovereignty of the Republic of Macedonia in a public sense and to the building of the defensive policy of that country in a state of transition. Throughout a historic retrospective the work offers a review of the crucial differences between the political and defensive system from the period before the independence and after it. Furthermore, it gives the determinants of the developing process of an autonomous system of the Republic, as well as the factors which influenced its establishment and development.*

Basic principles of the defensive independence policy, April 1992, were as follows: respect of all international standards and institutions for solving all the problems through peaceful and civilised way, declaring neutrality towards the war that was in progress on the territory of the former Yugoslavia, building its own sovereignty and independence without endangering any country in the region and farther.

However, the policy of the Republic of Macedonia in terms of defence was stated on the following principles: political and economic integration in the EU, political and military integration in the collective security systems, taking part in the program Partnership for Peace, association in NATO as equal member, development of democratic institutions, maintaining good relationships with the neighbours, development of peace, stability and cooperation in the region and forming its own defensive and protective system under the NATO standards.

The process of establishment of defensive policy and defense system of the Republic of Macedonia is seen as an open, dynamic and unfinished process. In that sense, the work emphasises the basic phases in which that process has been developing so far, but it also states the possible directions for further development. The balance and relevance of the inside and outside factors to which the defensive policy of one country has to be stated, the author see as a key question to which he gives his own opinion.

Key words: *policy in defense, political and economic integration in the UE, military integration in the collective security systems, development of democratic institutions, development of peace, stability and cooperation in the region, forming its own defensive and protective system.*

Вовед

И покрај цивилизациските определби за започнување глобален процес на воспоставување на нов светски поредок кој ќе почива врз демократија, слободен пазар, мир, разоружување и почитување на човековите права, веков го завршуваме во обратна насока. Имено, до денес цивилизацијата е следена со постојано мултиплицирање на силата, расте арсеналот на средствата за масовно уништување, сè уште силата се јавува како краен арбитер во решавањето на споровите помеѓу државите, а војната како феномен останува на сцена речиси без прекин, секојдневно. Причините за ваквата состојба се различни: историски, политички, економски, воени, верски, национални и слично, но се несфатливи ако се имаат во предвид последиците што ги носи војната и насилството врз населението, материјалните добра, културните вредности и историското наследство.

За димензиите на оваа појава можат да послужат повеќе индикатори, но ние ќе се задржиме само на некои од нив кои ни даваат слика на најновата состојба. Имено, во овој век се водени над 270 војни од кои две светски, што значи 2-3 војни годишно. Само по Втората светска војна се водени над 150 војни или 3-4 војни годишно. Биле ангажирани над 6 милиони војници, во војните биле вмешани околу 50 држави, а жртвите ја надминале бројката од дваесет милиони луѓе.

Само за потсетување, во нашето непосредно окружување се водеа 4 војни во последните неколку години, и сè уште сме далеку од стабилизирање на регионот во кој живееме.

Постојат огромен број причини за појава на извори на загрозување и насилство, особено по Втората светска војна, но тие можат да се наведат под единствен заеднички именител, а тоа е прераспределбата на политичката, економската и воена моќ, што доведува до нова констелација на силите и односите во Европа и пошироко од неа. Ваквата редистрибуција на односите и силите неминовно ја изострува стратешката позиција на земјите, која резултира во формирање на антагонизам, војни и насилства. Кога ја анализираме оваа ситуација настаната по Втората светска војна, би биле наивни ако не помислиме дека зад таа поларизација не стоеле огромни економски и политички интереси на водечките актери.

Новата фаза на промена на односите, како на глобален така и на регионален план настанува при крајот на деветтата и првата половина на десеттата деценија на овој век, која се карактеризира со нова редистрибуција на силите и односите предизвикана со распаѓањето на СССР и Варшавскиот пакт и почнувањето на периодот на постстудената војна, или како што може да се нарече периодот на студениот мир. Во овој кус период од неполна деценија настануваат огромни тектонски поместувања на силите и односите на политички, воен и економски план, имено:

- се распаднаа СССР, Југославија и Чехословачка како држави, а од тој процес се создадоа нови суверени држави;
- се распадна Варшавскиот пакт како еден од протагонистите на студената војна и трката во вооружувањето;
- се обедини Германија, која најверојатно чекори кон позицијата на водечка европска политичка, економска и воена сила;
- настанаа темелни промени на политичките и економските системи во новите држави во Европа;
- се напушти социјалистичкиот модел на уредување и комунистичката идеологија, а со тоа и причината за конфронтации по тој основ;
- се отворија нови воени жаришта, особено на подрачјето на поранешна Југославија, кои создадоа услови за нова констелација на односите на Балканот;
- се создадоа одредени претпоставки за нови односи, особено од аспект на големодржавните апетити и стратегии на балканските држави, што може да биде вовед во нова ескалација на непријателствата на овие простори, што е историски потврдено;
- настанаа нови здружувања, како и идеи за нови регионални асоцијации, кои ако не водат сметка за новата реалност на Балканот, можат да ги доведат во прашање новонастанатите политички и воени односи;
- нараснаа етничките проблеми и прашањата околу малцинствата кои исто така се константа на новите односи на Балканот и пошироко и доколку не се контролираат можат да доведат до нови нарушувања и на така неповолните политички односи во регионот;
- се појави организираниот криминал, тероризмот, трговијата со дроги и други општествено-штетни појави, кои со оглед на кривките состојби во новоформираните држави можат да бидат дополнителен дестабилизаторски фактор.

Наведените појави го детерминираат периодот во кој живееме како непредвидлив, нестабилен и ризичен за државите кои пред сè се наоѓаат во периодот на т.н. транзиција, кој трае долго со тенденција да се задржи и понатаму и кој надополнет со економските и социјалните проблеми може да предизвика нови жаришта за нестабилност во регионот

Основи за одбранбено осамостојување

Р. Македонија се конституира како самостојна и суверена држава по распаѓањето на поранешна Југославија во чиј состав, како посебна федерална

единица егзистираше скоро пет децении. Своето осамостојување таа го постигна по мирен и легитимен пат, бидејќи на чинот на осамостојувањето му претходеа три клучни моменти:

а) Беше донесена Декларација за сувереност на Македонија со која за првпат се трасира патот за конституирање на новата македонска држава. Тоа е првиот документ со кој на домашната и странската јавност и се стави до знаење дека Македонија по распаѓањето на заедничката федерација си ја зема судбината во свои раце и ја презема одговорноста за својата иднина. Со овој документ Македонија ги презеде сите свои функции кои дотогаш беа пренесени на федерацијата, а со тоа се определи и за решавање на својата одбранбено-заштитна функција, преку структурирање на свој безбедносен и одбранбено-заштитен систем, а во рамките на тоа и свои вооружени сили. Тоа всушност беше и првиот сигнал дека Република Македонија ќе креира свој автономен одбранбено-заштитен систем;

б) По новите повеќепартиски избори се постави прашањето за непосредно изјаснување на граѓаните преку Референдум за осамостојување на Македонија и нејзино конституирање како суверена држава. О д л у к а за распишување Референдум е донесена на 06.08.1991 година, а истиот е спроведен на 8 септември истата година. На овој Референдум дури 95,32% од гласачите се определија за конституирање на Македонија како самостојна и суверена држава, со што се направи следниот историски чекор на македонскиот народ и на националностите кои живеат во неа за создавање на своја држава. И со овој чин Република Македонија покажа дека како самостојна држава и како членка на семејството на народите ќе организира своја одбрана и заштита;

в) По Референдумот беше изработен и донесен новиот Устав на новата држава, кој е прогласен на 17.11.1991 година, со што нашата земја ги доби и уставните можности за креирање на својот одбранбено-заштитен и безбедносен систем;

г) По донесувањето на Уставот се наметна потребата и за донесување Закон за одбраната со кој се создадоа сите претпоставки за создавање на одбранбено-заштитниот систем на земјата.

Како самостојна и суверена држава на Балканскиот Полуостров, Република Македонија ги чувствува сите процеси, промени и поместувања кои настануваат на овие простори и кои на еден или друг начин влијаат врз нејзината стабилност. Својот меѓународно-правен статус таа отпочна да го гради во време на големи неизвесности, војна, ембарго, меѓународна изолација и сл. Сите тие детерминанти имаат негативно влијание врз нејзината безбедност и стабилност и неминовно ја класифицираат во земјите со висок ризик.

Иако денес можеби не се надминати сите фактори на загрозување на сувереноста и територијалниот интегритет на Р. Македонија, сепак таа со својата рационална политика успеа да ја зацврсти својата меѓународна позиција, да ја надмине изолацијата, да стане пошироко призната држава, да биде примена во

ООН, асоцирана во најголем број меѓународни и регионални организации, да воспостави дипломатски односи со најголем број земји и сл.

Но, заклучоците на сите аналитичари укажуваат дека Балканот и понатаму останува нестабилна и ризична зона, што пак има импликации и врз безбедноста на нашата земја. Оттаму Р.Македонија егзистира во мошне неповолни политички, економски но и воени околности што ја упатува на потребата, како и секоја друга суверена и независна држава, да води сметка за својот територијален интегритет и сувереност.

Поради тоа, како национален и државен интерес од највисок ранг, таа структурира свој самостоен одбранбено-заштитен и безбедносен систем, со што придонесува за елиминирање на изворите на загрозување на нејзината независност но и кон стабилизација на целиот регион кој го опфаќа нејзиното потесно и пошироко окружување. Р.Македонија се здоби со легитимното право за сопствена одбрана што им припаѓа на сите земји-членки на ООН, според Членот 51 од Повелбата на ООН(кој гласи: оваа Повелба со ништо не го повредува неотуѓивото право на индивидуална или колективна самоодбрана во случај на вооружен напад против некоја членка на ООН додека Советот за безбедност не преземе мерки потребни за одржување на меѓународниот мир и безбедност....)

Правото на одбрана и заштита Р.Македонија го остварува за зачувување на суверенитетот и територијалниот интегритет на државата како и за заштита и спасување на населението, материјалните добра, културните вредности и историското наследство од сите извори на загрозување, како што се воените, природните, техничките и еколошките катастрофи, во секое време и на секое место на територијата на земјата. За таа цел државата ги става на располагање, доколку за тоа има потреба, сите расположиви човечки, материјално-технички, просторни и други ресурси, со кои се подига одбранбено-заштитната моќ на земјата.

Како резултат на вкупниот цивилизациски развој, кој не ја одминува и нашата земја, во значителна мерка се зголемени и можностите за загрозување на населението, материјалните добра и културните вредности во мирновременски услови, поради што современите одбранбено-заштитни системи се повеќе структурно го застапуваат и овој значаен сегмент на одбраната и заштитата.

Поради ваквите тенденции и Република Македонија во моделирањето на својот одбранбено-заштитен систем се определи за таков систем кој ќе се потпира врз три основни столба: вооружени сили, цивилна одбрана и асоцирање во НАТО пактот во колективните системи за одбрана и безбедност, систем кој кореспондира со сите современи текови во оваа област.

Во овој момент како основни прашања кои се поставуваат за нашите натамошни активности во структурирањето и развојот на нашиот одбранбено-заштитен и безбедносен систем се следните: што се случува во сферата на политиката на одбраната, доктрината, стратегијата, системот и пред сè со нашето асоцирање во НАТО и колективните системи за безбедност, како крајна цел на нашата одбранбена и безбедносна политика.

Пред да поминеме во сферата на политиката која се води во доменот на одбраната и безбедноста на земјата, потребно е да се дадат некои поимени разјаснувања во врска со самата политика како свесна човекова активност, за политичкиот систем, а во рамките на тоа и одбранбената политика.

Имено, според основната дефиниција политиката претставува свесна и организирана дејност насочена кон заедничките општествени работи на државата или некој посебен дел, област и сл. за што се донесуваат одлуки и се води грижа за нивно извршување. Инаку, во теоријата се разликуваат две значења и содржини за политика, иако во најголем број случаи и скоро во сите земји се употребува само еден термин политика.

Според едното значење зборот политика се изведува од терминот (лат. политика), кој терминира домен на општественото уредување и општествените односи во кои се изразуваат и спротивставуваат борбата на интересите и општествените групи, партии и поединците.

Второто значење на зборот политика означува програма, правец, облици на формулирање на интересите и целите на класите, партиите и граѓаните во целина.

Изнесеното укажува на фактот дека политиката од една страна претставува општествена дејност, насочена кон факторите на власта, со цел да се насочат општествените, економските, социјалните и останатите движења, а од друга страна таа се манифестира како сфера на една општествена стварност, постоење, политичко егзистирање кое честопати во теоријата се нарекува политичка надградба на една држава.

Од друга страна пак, поаѓајќи од системскиот приод во дефинирањето на политиката и политичкиот систем, политичкиот систем претставува дел, односно потсистем на глобалниот општествен систем, кој поседува специфични својства и карактеристики. Претставува состојба, реалност на утврдени односи помеѓу носителите на власта и општеството (државата) со своите институции. Тој во себе ја опфаќа севкупноста на политичката дејност и односите во политичките партии, општествените организации и здруженија, државните институции, политичката култура и сл.

Иако навидум се мисли дека е лесно да се дефинира политиката и политичкиот систем на една земја, сепак се покажува дека тоа не е едноставно прашање, бидејќи тој се манифестира во многу специфични форми и содржини. Тоа зависи од низа причини, меѓу кои најбитни се следните:

- поимот политички систем опфаќа комплексна општествена реалност изразена низ разни динамички политички процеси, појави, односи и институции. Таквата реалност тешко може да се изрази јасно, прецизно и сеопфатно само со една дефиниција (поим) како што е политичкиот систем;

- секој политички систем ги изразува потребите и интересите на владеечката класа, партија, или партии и односот на политичките сили во конкретна историска

состојба со сите специфичности што постојат во секоја земја. Затоа крутите дефиниции често се неадекватни бидејќи не се во можност да го изразат необично динамичниот развој и обликување на политичките системи во современите општества;

- најсериозната тепкотија за научно определување и анализа на политиката и политичките системи претставува политичката насоченост и владеачката класа, партија и сл. кои по секоја цена настојуваат да ја спроведуваат својата идеологија, политика и политичка програма, ја глорифицираат постојната организација и структура на власта и начинот на управувањето со државните работи. Исто така постојат и појави кога не се изнесуваат вистинските состојби сврзани со политичкиот систем и политичкото работење, па често тој е обвиткан со разни предрасуди, мотиви, амбиции, полуистини и сл.

Со еден збор, политиката како дејност претставува сложен процес во секоја земја, па затоа нејзиното објективизирање се поставува како основно прашање на сите демократски промени кои настануваат во последно време.

Кога станува збор за политиката во доменот на одбраната и безбедноста на државата, треба да се напомене дека таа задолжително е дел на глобалната политика што ја води државата, но се однесува за еден сегмент кој е од посебно национално значење, или во теоријата познато како политика на земјата во националната одбрана и безбедност.

Кога станува збор за политиката во сферата на одбраната веднаш треба да се напомене дека денес сè повеќе се зборува и за силата како составен дел на политиката на секоја држава. Имено, во воено-политичката теорија силата се третира како моќ и способност на субјективниот фактор (државата, политичките партии, разни движења), која може да предизвикува или спречува определени општествено-политички и други промени во определено општество, додека под поимот сила во потесна, специфична смисла се подразбира можност за употреба на сила изразена во вооружено насилство, како и самата употреба за некому да му се наметне сопствената волја, за да се одржи некоја состојба во општеството или таа да се менува.

Политичката сила на една држава може да се претпостави како појава која произлегува од различни политички интереси на поединци, групи, политички партии и сл. кои се јавуваат како репрезенти на одредени општествени групи и слоеви од населението, при што настануваат сложени односи и политички структури во земјата. За да може да се амортизираат меѓусебните борби за власт и можноста за распаѓање или дестабилизација на државата, државата се јавува како организиран субјект со соодветни органи како што се: органите на управата, полицијата, војската, правосудството, инспекцискиот надзор и сл. со што таа ја легализира силата во општеството и нејзината можност за употреба во разни состојби кога се смета дека постојат одредени загрозувања. Оттука политичката структура во државата заедно со расположивата сила ја чинат политичката сила и моќ на државата.

Во контекстот на дефинирањето на политичката сила на една држава се појавува и воената сила, како најбројна, најорганизирана, опремена и подготвена за разни дејствија вклучувајќи ги и воените, па оттука таа може да се стави во функција на вкупната моќ или сила на државата која може да ја употреби. Политичкото искуство и практика покажува дека за стабилноста на државите не е пресудна силата, туку други параметри, како што се: степенот на демократизација, почитување на човековите права и слободи, економската и социјалната состојба и сл. Така недемократските и авторитарните режими најчесто ја практикувале силата во одржувањето на поредокот утврден со Уставот, додека пак демократските земји силата од сите видови ја практикувале многу рестриktivно, за прецизно утврдени цели и според строго пропишана процедура.

Под воена сила во потесна смисла на зборот се подразбираат вооружените сили на земјата кои ги сочинуваат активниот дел и резервниот дел. Во поширока смисла на зборот под вооружени сили се подразбира делот од живата сила на земјата и материјално-техничките средства кои државата објективно може да ги насочи кон вооружена борба и отпор, како и да ги стави во функција на спречување на евентуална агресија.

Може да се постави и прашањето: Зошто воената сила се набљудува низ призмата на политиката кога се тоа две различни работи? Ваквото гледање може да биде наивно и нереално, бидејќи воената сила се почесто се јавува како инструмент на политиката, имајќи конкретни влијанија врз политиката и политичките односи. Дури може да се заклучи дека колку повеќе се доближуваме до сегашните односи и настани како на глобален така и на регионален план, толку повеќе се манифестира улогата на воената сила во политичките односи. Такви примери има многу, но најсвежи се односите во глобалната политика по распаѓањето на источната воена алијанса, политичките односи помеѓу САД и останатите држави вклучувајќи ја и Русија, улогата на НАТО во политичкото решавање на воениот судир на територијата на поранешна Југославија, обединувањето на Тајван кон Кина, грчко-турскиот спор со територијалните води, Чеченија и сл. Во сите овие односи политичките прашања и нивното решавање се неделиви од воените капацитети на тие земји.

Причините за големото влијание на воената сила врз политичките односи и политиката воопшто, треба да се бараат во сè поевидентното и проширено сфаќање за улогата на војната и употребата на воена сила во решавањето на сите конфликти со кои се соочува човештвото во последните децении. Уште поевидентна е тенденцијата меѓународните или глобалните противречности да се решаваат со воена сила. Така ООН преку Советот за безбедност донесува политички резолуции и решенија кои понатаму или ги спроведуваат заеднички воени сили на ООН, или како што во последно време станува практика таа функција се доверува на НАТО пактот како воена алијанса. Значи, има воено-политичка комбинација во решавањето на светските и регионалните прашања,

па оттука воената сила иако е пред сè во надлежност на политичкиот фактор и самата станува политички фактор.

Кога зборуваме за политиката во сферата на одбраната, треба да укажеме уште на неколку современи појави кои на еден или друг начин ја усложнуваат локацијата на силата и пред сè на воената сила во политичките односи:

а). Проширување на прашањата во меѓународните односи кои се решаваат со воена сила, јакнењето на улогата на воено-политичката практика во водењето на работите на глобален план и испреплетеноста на тие односи;

б). Појава на интерес кај војската за вклучување во политичкото одлучување и креирање на политичките односи и тоа или од чисто воени мотиви, или пак што е најнеповолно, кога тоа се чини од политички мотиви и амбиции;

в). Обраќање на цивилните до воените власти за отстранување на одредени тешкотии со кои се соочува актуелната власт, од разни причини, како што се: зачувувањето на позициите на постојната власт, зацврстување на разнишпаните позиции, ослабување, а во одредени случаи и отстранување на политички противници, во одредени случаи дури и предавање на самата власт.

Во современата политичка теорија и практика се смета дека во земјите со развиена демократија и долга парламентарна традиција феноменот на изместување на односите политика - сила не е можен, или можноста е сведена на најниско ниво, додека во земјите со авторитарни режими, неразвиена демократија и без парламентарна традиција, можноста за доминација на силата над политичките односи е поверојатна и во практиката се јавува почесто.

Може да се заклучи дека воената сила ќе игра значајна политичка улога во сите односи, а особено во креирањето на политиката на државите, се додека таа се става во функција на стратегиските, надворешнополитичките, внатрешнополитичките, економските, одбранбените, безбедносните и други интереси на државата. Колку повеќе политичкиот фактор и политичката власт ќе ги решаваат проблемите со политички средства, толку ќе се намалува политичката улога на силата, сè додека таа не остане да си ја извршува својата основна функција, а тоа е зачувувањето на независноста на државата и нејзиниот територијален интегритет.

Земјите во транзиција, состојба во која се наоѓа и нашата држава, исто така се исправени пред феноменот на утврдување на релациите политика-сила, што е нормално ако се има во предвид дека во тие земји настануваат темелни промени на политичкиот систем па оттаму настанува видоизменета улога на силата и посебно на воената сила во системот. Со оглед на радикалните промени во политичката и економската сфера, од една страна и градењето на одбранбените и безбедносните структури во тие земји на постојните кадровски, материјални и инфраструктурни ресурси од друга страна, упатува на заклучок дека процесот на воспоставување оптимално и за демократските системи прифатливо димензионирање на силата и нејзино правилно лоцирање во смисла на влијание врз политичките односи ќе потрае подолго. Единствена предност на овие земји во

тие релации е можноста да ги согледаат и позитивните и негативните искуства во оваа сфера во минатото, а кои ги има во изобилство и да ги искористат само позитивните искуства.

Сугестиите на овој план би биле да се црпат искуства од државите со долга парламентарна демократија и традиција, како и да се одбегнат сите можности за предимензионирање на силата од секаков вид, која понатаму ќе бара и политичка улога во општеството.

Тука се поставува и прашањето: Какви се и какви треба да бидат односите политика-одбрана?

Секоја држава има различни интереси кои најчесто се дефинираат како национални интереси од долгорочна природа, кои се остваруваат на долг план и краткорочни кои се остваруваат тековно преку секојдневната надворешна и внатрешна политика на земјата. Врз формулирањето на националните интереси на една држава влијаат мноштво фактори од историска, политичка, економска, географска, стратегиска, етничка, конфесионална и друга природа. При формулирањето на интересите на државите најчесто пресудна улога играат таканаречените внатрешни фактори, од кои понатаму произлегува и надворешната политика на државата, која во зависност од состојбите може да биде мирољубива, агресивна или експанзионистичка.

Во зависност од бројноста на националните интереси, нивниот карактер, рационалноста, реалноста и средствата кои се протежираат за нивното остварување, на меѓународен план доаѓа до рамнотежа со интересите на земјите од непосредното окружување, регионот и глобално, при што се создава клима на мир, стабилност и долгорочни добрососедски односи. Обратно, ако дојде до конфронтирање на утврдените национални интереси со интересите на државите од потесното и поширокото окружување, тогаш настанува период на нестабилност, конфронтации, лоши меѓусоседски односи и во крајна линија можност за вооружени судири како краен исход на таквата политика.

Политиката воопшто, а во рамките на тоа надворешната политика на земјите, како основна цел го има остварувањето на утврдените национални интереси од сите домени. Во таа насока се ангажира вкупната политичка моќ на државата а особено дипломатијата, која има задача на најрационален начин да ги остварува интересите на државата во меѓународните односи.

Основната поента на која и се дава посебно значење при водењето на надворешната политика е секако остварувањето на интересите во областа на безбедноста и одбраната на државата кои понатаму се основа за остварување на останатите национални интереси на државата во доменот на политиката, економијата, науката, културата и сл. Во рамките на таквата политика како прашања од витален национален интерес се поставуваат: *независноста, суверенитетот и територијалниот интегритет на државата.*

Честопати кога зборуваме за политиката на остварување на виталните интереси на една држава, а особено за средствата и методите кон кои ќе се прибегне,

не може да се одбегнат и факторите и ресурсите со кои располага државата, кои притоа имаат пресудна улога. Во теоријата, а особено во практиката како фактори кои имаат пресудно значење за водењето на политиката за остварување на националните интереси се: големината на територијата и на самата држава; расположивиот човечки ресурс; економската моќ на државата; географската и геополитичката положба; расположивата воена моќ; карактерот на уставното уредување, традициите и сл. По правило моќните држави отсекогаш имале широки национални интереси на сите точки на земјината топка, па така ја насочувале и нивната надворешна и одбранбена политика. Средно моќните држави своите национални интереси ги свртувале во регионални рамки, додека малите држави во основа на својата политика настојувале да ја зачуваат независноста, суверенитетот и територијалниот интегритет.

Земјите кои имаат агресивна политика и експанзионизам во решавањето на своите национални интереси по правило својата надворешна и внатрешна политика ја градат врз позиција на сила и моќ кои во основа произлегуваат од воената сила која ја димензионираат на високи размери и економската моќ со која располагаат, а која ја насочуваат кон јакнење на воената сила.

Денеска земјите настојуваат своите интереси да ги остваруваат со цивилизирани средства без употреба на сила и притисоци од било кој вид; се залагаат за решавање на спорите со политички средства, протежираат соработка со сите држави, а особено со соседите и се раководат од принципот на рамноправност и почитување на меѓусебните интереси.

Принципи на полиитиката на одбраната За одбранбената и безбедносната политика на секоја држава од пресудно значење се принципите врз кои ќе се утврдуваат националните интереси и на кој начин и со кои средства ќе се остваруваат тие интереси како цел на надворешната и внатрешната политика на земјата. Притоа од особена корист за политиката се:

- одбегнување да се поставуваат преамбициозни национални интереси;
- да се настојува целите на политиката да кореспондираат со регионалните и пошироките интереси на државите;
- да се настојува во најмала можна мерка целите на националната политика да ги вознемируваат соседите;
- да се одбегнува политика на создавање противници;
- да се води политика на добрососедски односи;
- да се воспоставуваат релации со регионалната политика што ја водат асоцијациите кон чие асоцирање се тежнее;
- да се одбегнуваат штетни интеграции и сојузи;
- да се почитуваат меѓународните стандарди и меѓународното право, како и обврските од членување во ООН.

По осамостојувањето Република Македонија започна да води своја автономна политика во сите домени на општественото живеење, како

рамноправен, меѓународно-правен, субјект-членка на ООН. Оттаму таа изградува свои принципи на надворешната политика, а во тие рамки и принципи во одбранбената и безбедносната политика, како неделив дел во остварувањето на своите национални интереси.

Без намера да зборуваме во детали за целите и принципите на нашата надворешна политика, ќе ги потенцираме само основите врз база на кои понатаму се надоврзува одбранбената и безбедносната политика на земјата. Имено Република Македонија се определи за:

- водење активна и мирољубива надворешна политика;
- јасна европска ориентација во водењето на политиката;
- почитување на сите меѓународни стандарди и акти на ООН за водење на меѓународна политика;
- воспоставување пријателски и дипломатски односи со сите земји во светот доколку има заемен интерес;
- водење политика на добрососедски односи
- почитување на принципот на рамноправност и немешање во внатрешните работи;
- примена на политика на отворени граници за непречен проток на луѓе, капитал, стоки и идеи;
- признавање на историската реалност на Република Македонија како суверена држава, нејзина афирмација во меѓународните односи и нејзино асоцирање во разни интеграции за кои има интерес;
- почитување на постојните граници како реалност;
- немање територијални претензии кон ниту една суверена држава;
- водење сметка за своите граѓани кои живеат во странство во согласност со меѓународното право и меѓународно признатите стандарди и слично.

Во рамките на вака утврдената политика на Република Македонија, се утврдени целите, принципите и интересите на политиката на одбраната и безбедноста на државата.

Креирањето на политиката на одбраната на Р.Македонија може да се подели на три фази:

1-ва фаза: Одбранбено осамостојување на Р.Македонија, кое траеше до мај 1992 година.

2-ра фаза: Дефинирање на националната безбедносно-одбранбена политика и почетното сруктурирање на одбранбено-заштитниот систем, кое траеше до 1995 година.

3-та фаза: Институализација на политиката на националната одбрана и на системот на национална одбрана, интензивирање на чекорите за асоцијација во колективните системи за безбедност и НАТО пактот како крајна цел на нашата национална одбранбена политика.

Во трите фази политиката на одбраната на Р.Македонија за основна цел го има зацврстувањето на положбата на Република Македонија како меѓународно

признајќи субјекти, во конкретното време, на конкретен прашање и во конкретни политички односи на внатрешен и на меѓународен план.

Нашата одбранбена и безбедносна политика во потесна смисла на зборот е во директна функција на неколку основни цели на нашата вкупна политичка стратегија кои можеме да ги изразиме во неколку точки:

- а). Одвраќање од евентуална помисла за агресија врз Република Македонија од кој било вид, од кои било мотиви и од која било земја да доаѓа;
- б). Зачувување на суверенитетот на земјата;
- в). Зачувување на независноста на земјата;
- г). Зачувување на нејзиниот територијален интегритет.

Обезбедувањето на овие стратешки определби на нашата одбранбено-безбедносна политика, според постојните документи и определби, ќе се потпира врз три основни столба на одбраната: вооружените сили, цивилната одбрана и вклучувањето во колективните системи на безбедност и зачленување во НАТО пактот. Поаѓајќи од легитимните, безбедносни аспекти на Република Македонија, системот на нашата одбрана се темели врз принципите на:

-вооружена одбрана (но и на останатите форми на борба и отпор) во случај на нивно загрозување однадвор;

-директни и индиректни гаранции на нашите безбедносни интереси во рамките на НАТО, колективните системи на безбедност и одбрана и билатералната и мултилатералната соработка на тој план;

Системот на националната одбрана на Република Македонија треба да биде способен да врши постојани процени на изворите на загрозување за безбедноста на земјата, да ги оспособува воените и невоените одбранбени организации за одвраќање од евентуалните агресори и да ги спречува превентивно можните кризни состојби и вооружени конфликти. Вооружените сили треба да бидат главниот фактор на одвраќање и спречување на вооружените конфликти и на одбраната на земјата во случај на агресија.

Затоа политичката стратегија на системот на националната одбрана на Република Македонија треба да се базира врз единството и хармонијата на: мироновремените задачи и соработка на воените и невоените одбранбени организации на земјата и надвор од неа, одвраќање од агресија и обезбедување на одбраната во случај на агресија. За обезбедување на овие принципи, интереси и цели, системот на одбраната на Република Македонија ги опфаќа воените и невоените одбранбени организации, клучните задачи поврзани со развојот, подготовката и употребата на вооружените сили, целокупната цивилна контрола и раководење и командување со нив.

Кога зборуваме за политиката на одбраната на нашата држава, потребно е да ги изнесеме основните политички ставови на НАТО пактот кои треба да бидат основа за креирањето на нашата одбранбено-безбедносна политика, бидејќи една од нашите стратешки политички одлуки е нашето асоцирање во таа воена

алијанса. Во таа смисла нашите напори треба да бидат насочени кон натамошно продлабочување на односите и соработката со НАТО како основа за целосно преземање на обврските од полноправно членство. Во тој дел особено се значајни можностите што ги пружаат: Акциониот план за членство; Евроатланскиот партнерски совет и Партнерството за мир. Имено, таа политика (изнесена од М. Вернер, тогашен генерален секретар на оваа воена алијанса, во “НАТО - Sixteen nations“) се укотви на следните пунктови:

- воспоставување единствен систем на европска безбедност од Ла Манш до Урал;

- зачувување на солидарноста на земјите со западна демократија;
- зачувување на стабилноста на Европа;
- спречување на евентуалното продолжување на опасностите од ЗНД;
- ширење на семејството на земјите- членки на НАТО и сл.

Според тоа Република Македонија како независна и суверена држава треба да утврди своја одбранбена политика со која прецизно ќе се утврдат националните интереси, детално ќе се дефинираат државните интереси и рационално ќе се постават целите на таа политика, за кои државата во согласност со расположивите ресурси ќе организира систем на одбрана.

Ако направиме обид да ги забележиме можните национални и државни интереси кои треба да се преточат во официјална политика зад која треба да застане Република Македонија, во овој момент тоа би биле:

а). Стабилизирање на политичката состојба и зацврстување на меѓународната позиција на Република Македонија како самостојна и суверена држава;

б). Постојано подигнување на угледот на земјата како на регионален така и на глобален план;

в). Зачувување на мирот и безбедноста со сите расположиви ресурси на земјата;

г). Постепено структурирање на систем на ефикасна одбрана, безбедност и заштита, кои во секое време можат да се стават во функција на заштита на сувереноста, независноста и територијалниот интегритет на државата;

д). Постојани подготовки на расположивите човечки ресурси, материјално-техничките средства и духовните вредности за успешна одбрана и заштита на човечките животи, материјалните вредности, културното богатство и историското наследство од сите извори и видови на загрозување;

ѓ). Развојот на демократските односи и постојано унапредување на човековите права и слободи и нивно претворање во мотивиран фактор за одбрана и заштита на темелните вредности во државата;

е). Постојано подобрување на материјалната основа и социјалната сигурност на граѓаните преку економски развој базиран на слободна иницијатива и пазарна економија;

ж). Постојано негување на добрососедските односи и односите во регионот како битна претпоставка за зачувување на мирот и безбедноста;

з). Асоцирање во европските, меѓународните, политичките и економските асоцијации во НАТО, за што ќе се утврди постоење на национален интерес;

с). Одбегнување на сојузи кои би ја довеле државата во подредена положба, или би и го ограничиле нејзиниот капацитет за одлучување.

Постојат и други интереси и цели на националната одбранбена политика кои треба да се остварат на подолга или покуса патека, а кои треба да бидат предмет на елаборација на соодветниот државен документ кој треба да се именува како политика на национална одбрана на државата.

Покрај определувањето на интересите, целите и задачите на државата во доменот на националната одбрана, документот за политиката на одбраната треба да ги утврди и дејноста, задачите и начинот на остварување на поставените цели од страна на највисоките државни органи. Овде пред сè, се мисли на Собранието на Р.Македонија, Претседателот на Р.Македонија, Владата на Р.Македонија, Министерството за надворешни работи, одбрана и внатрешни работи, вооружените сили и сл.

Секоја политика па и одбранбената треба да има основна цел. Во конкретниот случај таа може да се дефинира во неколку точки:

а). Одвраќање на евентуалниот агресор или агресори од извршување агресија врз нашата земја и спречување војна;

б). Доколку дојде до војна успешно водење сеопфатна одбранбена војна, со ангажирања на сите човечки и материјално-технички потенцијали;

в). Спречување на внатрешни вооружени судири манифестирани како вооружен бунт или граѓанска војна;

г). Успешно неутрализирање и санирање на разни заканувачки опасности по безбедноста на државата од воената компонента на неконвенционалните дејствија и стратегија на судири со низок интензитет.

Секоја политика мора да има своја крајна цел. Политиката на одбраната на Република Македонија, како дел од глобалната политика што ја води државата, исто така треба да има своја крајна цел. Како крајна цел на политиката на одбраната на Република Македонија треба да биде: концепирање и изградување соодветна (за нашата држава прифатлива) одбранбена доктрина и стратегија, приспособени на специфичните географски, геополитички, геостратешки, економски и други услови во кои егзистира нашата држава во современата Меѓународна заедница и организирање и оспособување на одбранбено-заштитен систем заснован врз принципот на сеопфатна одбрана, со вклучување во одбраната на сите човечки, материјално-технички и духовни потенцијали на земјата, подготвен и оспособен за успешна одбрана и заштита на стратешките државни и национални интереси на македонскиот народ и другите националности во нашата земја, а во прв ред

одбрана на слободата, независноста, суверенитетот и територијалниот интегритет на Република Македонија.

Определувањето на врвната или врвните стратешки цели на одбранбената политика на една земја е сложено, суптилно и динамично прашање, поради што честопати се нарекува и најнеблагодарното прашање кое се поставува пред највисоките државни органи и институции. Сепак најглобално кажано, врвната стратешка цел на нашата политика е обезбедување прифатливо ниво на безбедност и сигурна одбрана кои ќе обезбедуваат превентивно делување кон отстранување на сите видови и облици на деструктивно делување на надворешните и внатрешните извори и фактори на загрозување. За да се оствари оваа цел, преку водење соодветна политика, државата структурира систем кој врши одбранбено-безбедносни функции кои се во функција на одбраната и заштитата на стратешките и останатите витални интереси на Република Македонија како самостојна и суверена држава.

Според Уставот на Република Македонија, Министерството за одбрана и неговите вооружени сили, како сили на одбранбено-заштитниот систем на државата, за основна задача ја имаат заштитата на независноста и територијалниот интегритет на државата од надворешни извори на загрозување, додека за безбедноста на животот и имотите на граѓаните, нивните слободи и права и уставниот поредок од внатрешни извори на загрозување се надлежни силите за внатрешна безбедност при Министерството за внатрешни работи.

Во рамките на расправата за политиката на одбраната на Република Македонија, интересно е да напоменеме дека нашата земја која изградува современо општество од граѓански тип, политички систем со парламентарна демократија, со современа европска ориентација во својата надворешна политика, треба да обезбеди и т.н. интегрална безбедност и одбрана, која според теоретските поставки не ги опфаќа само воените и полициските структури туку подразбира комплексен систем кој на државата ќе и гарантира: стабилност на политичкиот систем и уставното уредување на државата; услови за успешен, ефикасен и конзистентен економски систем и динамичен стопански развој со пазарна ориентација, ефикасна одбрана и заштита од сите извори и видови на загрозување, еколошка заштита и заштита на информатичките системи во државата.

Согласно ваквите теоретски поставки интегралната безбедносна политика на Република Македонија треба да преферира пред сè:

- а). Политичка и економска интеграција во Европската унија;
- б). Политичка, односно воена интеграција во колективните системи на безбедност и одбрана ООН, ОБСЕ, ЗЕУ, а пред сè НАТО како крајна цел на нашата национална политика (НАТО како воена алијанса);
- в). Развивање на политичкиот систем и заштита на демократските институции;

- г). Одржување подеднакво добри односи со сите соседи;
- д). Формирање сопствен систем за одбрана и заштита.

Од изнесеното може да се заклучи дека Република Македонија гради посебна одбранбена и безбедносна политика и филозофија, која пред сè се потпира врз нашите специфики, можности, традиции, историски искуства и екстерните фактори, а ги има ставено во функција на одбраната, безбедноста и заштитата, сите расположиви човечки и материјално-технички ресурси.

Според тоа, одбраната на Република Македонија треба да продолжи да се гради врз современите политички основи, во согласност со организациските, техничко-технолошките и економските принципи и стандарди на земјите- членки на Северноатланската воено-политичка алијанса, а на база на проценките за можните извори на загрозување на нејзината независност, суверенитет и територијален интегритет.

1

*Општо теоретски,
доктринарно-стратешки и други теми од областа на одбраната*

НАЦИОНАЛНА ОДБРАНБЕНА СТРАТЕГИЈА НИЗ ПРИЗМА НА СОДРЖИНИТЕ НА ПОЛИТИЧКАТА, ДИПЛОМАТСКАТА, ЕКОНОМСКАТА И ВОЕНАТА СТРАТЕГИЈА

Зоран НАЦЕВ

Филозофски факултет, Институт за одбрана – Скопје

Апстракт: Стратегијата за одбрана на Р.Македонија, врз база на истражувањата на загрозувачките елементи, на одбрамбен план ги формулира целите на овој домен ги дефинира начините преку кои би се оствариле тие цели, и ги утврдува потребните средства за реализација на проектираните концепти поврзани со одделните цели. Содржината на националната одбрамбена стратегија во основа е структурирана (односно таа е симбиоза) од политички, дипломатски, економски и воени елементи, односно од соодветни такви стратегии кои произлегуваат од неа и се од понизок ранг на општост. Тоа е поради фактот дека војната е проширена во многу сегменти и во своето поле на дејствување директно или индиректно го вовлекува целото општество и општествениот живот без отстапки.

Она што е особено важно кога се имаат во предвид посочените субстратегии (политичката, дипломатската, економската и воената) е тоа како да се развиваат и користат овие стратегии во одделни ситуации и периоди со цел максимално да се подпомогне политиката, а заради зголемување на веројатноста за победа и намалување на можноста од пораз.

Клучни зборови: Безбедност, стратегија, одбрана, политика, дипломатија

Abstract: Based upon the studies of the threat elements in the defense area, the defense of the Republic of Macedonia formulates the goals in this sense and defines the ways for achieving those goals determining the required resources necessary for implementation of the projected concepts related to certain goals. The national defense strategy contents is basically structured (i.e. it is symbiosis) of political, diplomatic, economic and military elements, i.e. of adequate strategies that come out as a result, being at a lower level of commonality. This is due to the fact that the war has expanded in many segments and that, in its area of influence, directly or indirectly, it involves the whole society and social life.

The most important thing during the consideration of the stressed sub-strategies (political, diplomatic, economic and military) is how to develop and use these strategies in certain situations and periods in order to provide maximum assistance to the policy and in order to increase the probability for a victory and reduce the possibility for a defeat.

Key words: Security, strategy, defense, policy, and diplomacy

1. Поим и содржина на националната одбранбена стратегија

Секоја држава ги определува своите национални вредности и цели кои вообичаено се дефинираат со Уставот. Врз база на нив се утврдуваат националните интереси на државата кои пак се определени од група фактори наречени глобално опкружување и од внатрешни фактори. Потоа, на платформата наречена национални интереси на државата (трајни, ограничени, моментални), се утврдува општата политика на националната безбедност, со одделни определби во политичко-дипломатскиот сегмент, во економскиот и одбранбениот елемент. Базичните политички ставови на државата на полето на националната безбедност се разработуваат, прошируваат и образложуваат преку доктринарно-стратешките определби и конкретни практични активности за нивна операционализација и конкретна разработка во практиката, при што предвид се земаат внатрешните и надворешните фактори. Притоа се утврдуваат глобалните (општите) доктринарно-стратешки ставови и определби (претежно од нормативен карактер) на националната безбедност како и одделно за воената, економската, политичката и дипломатската сфера. Оттаму се говори за доктрина и стратегија на националната одбрана, за економска, политичка и дипломатска доктрина и стратегија, кои се јавуваат како партиципанти во комплексот наречен национална безбедност. Всушност, доктрината и стратегијата на националната безбедност претставува симбиоза на одделни доктринарно-стратешки определби во воената, економската, политичката и дипломатската сфера.

Оттука, стратегијата на националната одбрана, од една страна е доминантен партиципент на националната безбедносна стратегија, која произлегува од истата и е во функција на остварување на зацртаниот безбедносен стандард или состојба. Тоа е така затоа што во остварувањето на посакуваниот безбедносен стандард или состојба, учествуваат покрај војската и полицијата, правосудните органи, царината, инспекцијата, надзорните и други органи и организации кои директно или индиректно, во рамките на остварувањето на својата редовна дејност, се во функција на безбедноста на државата.

Од друга страна, стратегијата на одбрана тргнува и произлегува од основните нормативни ставови на националната одбранбена доктрина кои се однесуваат на целината на одбранбената дејност. Како пример на еден таков доктринарен став ќе го посочиме оној изложен во членот 123 од Уставот на Р.Македонија каде што се вели дека "никој нема право да признае окупација на Република Македонија или на нејзин дел". Меѓу другото, овој став не обврзува да продолжиме со отпорот се додека противникот е на нашата територија. Стратегијата, покрај другото, треба да одговори на прашањата: Како ќе се реализира отпорот во услови кога би доживеале пораз на бојното поле? Како ќе се поврати нацијата од една таква траума? Дали и како ќе се трансформира АРМ? Кои облици на борбени дејства ќе бидат доминантни или пак нашиот политички и доктринарен став и определба за влез во НАТО? Стратегијата треба да одговори и да понуди решенија како ќе се

направи тоа (на пример со реструктурирањето на АРМ според НАТО стандардите и сл.).

Значи, посочените и други општи, основни начела и ставови дадени во облик на норма, стратегијата ги анализира, ја утврдува нивната генеза, создава синтетизирани конструкции, теоретски образложува и докажува конкретни проблеми и нуди погледи, ставови и планови за нивно остварување. Притоа, иако стратегијата е зависна и насочувана од доктрината, таа со резултатите од сопствените истражувања врши повратно влијание врз доктрината. Паралелно со ова не смее да се испушти од предвид и фактот кој веќе го споменавме, а тоа е дека стратегијата е во функција на остварувањето на целите на националната безбедност. Тоа всушност значи дека целите на националната безбедност се врзуваат за стратегијата, стратегијата за силите, силите за изворите а изворите за трошоците.

Имено, целите се во доменот на политичкото одлучување, додека на стратегијата и паѓа да ги определи на едносислен и попрецизен начин патиштата и средствата што водат во насока на остварувањето на целите на одбраната. Тоа во прв ред значи дејствување на некој или нешто, таа оперира со сили и средства и ја следи динамиката на остварување на одбранбените цели. Во еден мисловен напор се поврзува минатото, сегашноста и иднината и се создава систем на институции и организации што го реализираат стратегискиот концепт. Стратегијата доминантно се занимава со прашањето "како да се прави" во ситуации кога политиката има јасен одговор на прашањата "против кого", "зошто" и "како да се прави"?

Рамковна основа за воспоставување на стратегијата претставува:

1. Утврдување на концептуалната арматура за остварување на воено-политичките цели утврдени на највисоко ниво;
2. Утврдувањето на буџетските ставки за подготвување на силите и средствата врз база на тие концепти;
3. Создавање на заедничките стратегиски концепти во рамките на билатералните или мултилатералните договори со одделни земји на планот на одбраната, со конкретни сојузници или во рамки на воени сојузи, создавање соодветни сили, како и распределба на трошоците;
4. Реално користење на стратегиски концепти во конкретни ситуации.

Значи, стратегијата за одбрана на Р.Македонија, врз база на проучувањето на загрозувачките елементи, на одбранбен план треба да ги формулира целите на овој домен, да ги дефинира начините преку кои би се оствариле тие цели, како и да ги утврди потребните средства за реализација на проектираните концепти поврзани со одделните цели. Содржината на националната одбранбена стратегија во основа би била структурирана (односно таа е симбиоза) од политички, дипломатски, економски и воени елементи, односно од соодветни такви стратегии кои произлегуваат од неа и се од понизок ранг на општост. Тоа е поради фактот дека војната е проширена во многу сегменти и во своето поле на дејствување директно

или индиректно го вовлекува целото општество и општествениот живот без остаток. Од друга страна и методолошки е задржана примената на една таква парцијализација, а во функција на добивање јасни одговори по редица прашања кои се во доменот на стратегијата. Оттука и следат некои основи на политичката, дипломатската, економската и воената стратегија.

1.1 Политичка стратегија на националната одбрана

На политичката стратегија на националната одбрана на Р.Македонија треба да се гледа како на дел од интегралната безбедносна политика, при што политиката ги определува фундаменталните цели на републиката во одбраната. Затоа прво се утврдуваат тие базични цели, па потоа конкретните начини, концепти и програми како тие да бидат остварени.

Тие основни цели на нашата политичка стратегија на одбраната се:

1. Меѓународната соработка на полето на одбраната преку развојот на билатерални и мултилатерални контакти во рамките на колективните системи за безбедност и одбрана и наше учество во изградбата на новата европска безбедносна архитектура;
1. Одвраќање од агресија, со јасна определба да го одржуваме својот одбранбен потенцијал во согласност со нашите можности, потреби и соодветни меѓународни договори;
2. Одбрана во случај на агресија, односно вооружено спротивставување во случај на вооружен напад.

Врз база на овие три стратегиски цели се издвојуваат конкретните начини или концепти како тие да бидат остварени. Во таа смисла, остварувањето на првата цел ќе се одвива преку развојот на билатерална соработка за градење на доверба и зачувување на мирот, а може да се оствари и преку наше полноправно членство во НАТО и ЗЕУ.

Спречување на агресивните намери на некои од соседите, во смисла на одвраќање од агресија (како втора наша стратегиска цел) ќе се оствари преку одржување на соодветно ниво на подготвеност на вооружените сили на Р.Македонија. Со тоа секоја евентуална агресија врз нашата земја, би носела ризик од неуспех на агресорот, претрпување на загуби и со тоа одвраќање од неа.

За остварување на одбраната на Р.Македонија во случај да не успее одвраќањето, како наша следна стратегиска цел, Р.Македонија мора да одржува вооружени сили пропорционални на силите во земјите со слични потенцијали, според сопствени можности и потреби.

Посочените стратегиски цели и проектираните концепти ќе се остварат на тој начин што Р.Македонија изградува систем на одбрана што ги опфаќа целокупните одбранбени ресурси на земјата: граѓаните, органите на државната власт, вооружените сили, трговските друштва од посебен интерес и органите на локалната самоуправа.

1.2. Дипломатска стратегија на националната одбрана

Дипломатијата се занимава со управување на односите меѓу државите, како и меѓу државите и другите меѓународни актери, со планирање и водење на надворешните работи на државата, со посредство и примена на посебни методи и средства. Таа преку своите формални и други претставници како и преку други актери, ги изразува, ги координира и ги осигурува посебните и пошироките интереси, користејќи кореспонденција, приватни разговори, размена на гледишта, лобирање, посети, закани и сродни активности. Поделена е на општа, воена, дипломатија на врвот и дипломатија во рамките на меѓународните организации.

Основни видови на воената дипломатија се: воена дипломатија на врвот, редовна воена дипломатија, военодипломатски претставништва, воени мисии и комисии.

Во време во кое живееме, а во тие рамки и самата врска меѓу дипломатијата и безбедноста станала мошне комплексна и еволутивна. Имено, ангажирањето на дипломатијата гледано низ призмата на безбедноста и одбраната главно се остварува на три нивоа:

1. На меѓународен план

2. На регионално и локално ниво

3. На национално ниво

На меѓународен план дипломатските активности се во функција на приспособување на интересите на актерите без употреба на насилство, по пат на посредување и поставување на правила и норми за намалување на тензиите или на насилството. Ако сепак дојде до појава на насилство или конфликт, задача на дипломатијата е мирољубиво решавање на проблемот преку создавање на предиспозиции за прекин на огнот, повлекување на силите од линијата на допир, создавање на тампон-зони и други мерки од подолгорочна природа. Во одделни ситуации дипломатијата може да маневрира со насилни средства на сметка на создавање услови за донесување на спогодбени солүции.

Во регионален и локален контекст особено ако станува збор за мали и ранливи држави, дејството на дипломатијата е насочено кон создавање погодни спогодби, декларации и договори за безбедност, кои често се вклучуваат во рамките на ООН.

На национално ниво дипломатијата вообичаено се претставува како државна манипулација со силата, манифестирана преку најразновидни акции во вид на: застрашување на противничката страна, создавање на привремени или подолготрајни сојузништва и коалиции, праќање на заканувачки сигнали, предупредување на противникот, создавање на легитимност за евентуалната или веќе употребената сила и друго. Една од областите на дејствување на дипломатијата на ова ниво е и во случаите кога има појава на поголеми катастрофи и природни несреќи, во случаи на драстично нарушената финансиска безбедност, при појава

на паравојни милитаристички групи, бегалци и др. Една од важните области на високата дипломатска активност е поврзана со набавка на оружје, опрема и трансфер на технологијата, како и превентивна дипломатија преку поставување на силите на ОН во подрачје на потенцијален конфликт.

Важен сегмент на дипломатската активност во функција на безбедноста претставува и презентацијата на ставовите на државата во однос на ова прашање на разни меѓународни конференции, состаноци, средби и други контакти, како и настојувањата тие правилно да се разберат и прифатат од можните сојузници, земји истомисленички и други субјекти.

Во некои ситуации ќе има и настојувања, меѓу другото, да се издејствуваат соодветни економски бенефиции од аранжманите врзани за безбедноста. Од друга страна, безбедносните интереси можат да бидат деградирани или да се намалат ако државата не се заштити од меѓународни економски измами, меѓународно организираниот криминал, а во случај на блокади дипломатијата треба да се ангажира во обезбедување на алтернативни начини и патишта за достапност на клучните сировини и продукти.

Потесната военодипломатска стратегија која се занимава со прашањата сврзани за вооружените сили и водењето на одбранбената војна би дејствувала во два правци. Едниот е во насока на активна соработка на меѓународен план во доменот на одбраната преку размена на искуства и научно-технолошки достигнувања, преку школувања и обука на кадри, организирање и изведување на заеднички вежби и маневри, опремување на војската и друго.

Другиот правец на ангажирање би ги опфатило дејствувањето и акциите сврзани за собирање на тајни и други видови на податоци за вооружените сили на земјата во која се наоѓаат нашите претставници.

Ќе посочиме уште неколку битни општи констатации кога е во прашање дипломатската стратегија:

- нејзината улога и дејствување се одликува со континуитет, како во мирновременскиот период, така и во текот на евентуалниот конфликт и по него;
- Р.Македонија мора да ја искористи својата позиција одржувач на балансот на Балканот и во тие рамки ќе мора успешно да балансира меѓу егоистички мотивираните соседи и меѓу нивните национални интереси;
- во случај кога дипломатијата не дава соодветни резултати, силата станува основен јазик на комуницирање меѓу спротиставените страни.

1.3 Економска стратегија на одбраната

Таа е дел од државната економска стратегија на развојот на Р.Македонија во наредниот период и претставува своевидна програма на поддршка на економскиот систем за одбранбените напори во мир и во војна.

Проучувањата и искуствата од оваа област говорат за следново:

1. Државите кои континуирано трошат за одбрана повеќе од 10% од бруто-националниот производ немаат речиси никакви реални шанси да бидат економски силни и стабилни;
2. Слабата економија без предиспозиции соодветно да се обновува и директно да придонесува за опаѓање на воените издатоци;
3. Секое државно раководство добро е запознато (или треба да е запознато) со цената на ангажирањето во војна и тоа е всушност еден од основните параметри што ја определуваат одлуката за воено ангажирање, односно да преовладува пристап кој во себе би содржел поинакви решенија (политички, дипломатски и др.) за реализација на утврдените национални цели.
4. Воените планери се наклонети да понудат решение во вид на брза победа со цел да се одбегне банкрутот на земјата, но иако тоа е можно, малку е веројатна куса војна;
5. Во основа, мирот е поевтин од војната, но цената на одбраната на државата се чувствува во време на мир;
6. Се поизразената тенденција за максимално зачувување на живата сила на сметка на материјалниот фактор влијае врз зголемената потрошувачка во воен судир.

Во основа, најважно прашање кое во рамките на оваа проблематика треба да се разреши е како да се усогласат интересите на мирновременската економија со военоодбранбената? Станува збор за долга и речиси непрекината "борба" на мирновременските законитости на економијата и воените потреби. државата што ќе успее таа "вечна борба" да ја сведе на најнужни и подносливи рамки, како во мир така и во војна, а притоа да влијае врз успешното изведување на одбраната на земјата, практично го достигнала врвот во вештината при решавањето на овој проблем.

Во случај на инволвирање на земјата во вооружен судир пред економските субјекти се поставува извонредно голем број на обврски и оперативни ангажмани. Имено, тие своите задачи треба да ги остваруваат во ситуација кога се нарушени нормалните стопански текови, при изразита диспропорција на потребите на различни субјекти и сили, во услови на нарушениот енергетски систем и кога голем дел од работната сила е надвор од претпријатијата, установите и институциите. Решавањето на проблемите во една таква ситуација бара сериозни и опфатни подготовки во мир преку развивање на програми за дејствување кои би ги опфатиле потребите на одбраната на земјата и стопанските и економските субјекти кои тие потреби би ги обезбедиле во мирновременскиот и воениот период. Во овој контекст, развивањето на соодветни програми и проекти директно се поврзани со прашањето за јавната потрошувачка. Имено, расходите за одбраната заедно со оние за администрацијата, јавниот ред и безбедност и за меѓународните

односи, со цел од вкупната потрошувачка на јавниот сектор. Општа интенција во Р.Македонија е да се одолее на силните притисоци за проширување на расходите за јавна потрошувачка и таа да се спушти на пониско ниво, а коефициентот на потрошувачката на воениот сектор во однос на општествениот производ да се одржи во разумни граници, без оглед што објективно ќе натежнат проблемите во врска со издвојувањата за трансформација и модернизација на АРМ и другите сегменти од системот на одбрана на нашата земја. Инаку во буџетот на современите држави расходите за потребите на одбраната учествуваат во просек со 15%, додека земјите со низок доход по глава на жител и лимитирани можности трошат релативно помалку за воени потреби. Притоа важи една неподелена оценка дека воените расходи имаат висок општествен приоритет и тешко се приспособуваат кон рестриктивните мерки. Нашите трошоци за одбраната можат да се погледнат во "Белата книга" и излишно би било тие да ги презентираме и коментираме.

1.4. Национална воена стратегија

Воената стратегија е теорија на одлучување по пат на оружје и примена на борбени дејства заради постигнување на целта на војната. Таа всушност, создава воен план, структуриран од повеќе последователни цели, со проектирање на низа дејства што овозможуваат постигнување на крајната цел во судирот. Врз база на решенија на планот, се организираат воените средства и тоа на начин што ќе овозможи нивна максимална делотворност во однос на противничките намери и дејства, а секако усогласени со она што го овозможува и го пружа објективната ситуација.

Воената стратегија е научна дисциплина на воената наука, дел е од националната одбранбена и безбедносна стратегија на Р.Македонија, што се занимава со круцијалните задачи врзани за развојот, подготвувањето и употребата на вооружените сили, со цивилна контрола, менаџментот и командувањето над нив. Користејќи ги резултатите од другите научни дисциплини, таа ги изучува законитостите на војната, можностите за загрозување на безбедноста на државата со употреба на воена сила, видовите и начините на војувањето, потенцијалните противници и нивните воени капацитети и другите можности, начини и модалитети на водењето на одбранбената војна.

Предмет на воената стратегија е и организацијата, опремувањето, вкупната големина и одделно по видови и родови, обучувањето на војниците и старешините, борбената готовност на вооружените сили, планирањето на борбените дејства, мобилизациските прашања, раководењето и командувањето со составите, координацијата и усогласувањето на дејствата со цивилните компоненти на одбранбениот систем, логистичката поддршка, уредувањето на територијата, дејствувањето на силите во услови на висока контрола на територијата од страна на противникот и начинот на дејство на вооружените сили во одделни етапи на вооружен конфликт.

Воената стратегија ги опфаќа и ангажманите врзани за нашето членство во Партнерството за мир, соработката со НАТО и имплементацијата на НАТО стандардите во АРМ. Тоа се однесува на следново: транспарентноста на планирањето, начинот на ангажирање во колективните системи и планирањето на заедничката одбрана, начинот на соработка со земјите од Партнерството, извршувањето на хуманитарни задачи и задачи на спасување, обуката и спроведувањето на заедничките вежби, начинот на постигање на потребното ниво на интероперабилност со НАТО, едуцирање на одделни категории на припадници на АРМ во сојузнички и пријателски земји, стандардизација на оружјето и опремата според НАТО критериуми и др.

Основните цели на воената стратегија се насочени кон одвраќање од агресија, давање на адекватен отпор во случај на напад, заштитата и суверенитетот на воздушниот простор во случај на негово користење за агресија против трети земји. За успешно спротивставување, воената стратегија се занимава и со прашањата врзани за одржувањето на подготвени сили, начинот на зголемувањето на нивната интероперабилност со сојузниците и пријателите, нивната модернизација, активирањето на билатералните договори и други ангажмани во случај на војна и друго. Сепак од мноштвото прашања со кои се занимава воената стратегија, едно е доминантно, а тоа е како да се обезбеди одвраќање од агресијата.

На крај, она што е особено важно кога се имаат во предвид посочените субстратегии (политичката, дипломатската, економската и воената) е тоа како да се развиваат и користат овие стратегии во одделни ситуации и периоди со цел максимално да се потпомогне политиката, а заради зголемување на веројатноста за победа и намалување на можноста од пораз.

ЛИТЕРАТУРА

1. Т. Атанасовски, "Пулсот на војната", НИП ПУЛС, Скопје, 1996.
2. Барстон, "Модерна дипломатија" ЗУМПРЕС, Скопје, 1996.
3. Н. Bienen, "Power, Economics and Security", "The United States and Japan in Focus", Westview Press, 1992.
4. B. Buzan, "People, States and Fear", "Harvester Wheatsheaf", 1991.
5. Б. Ванковска-Цветковска, "Војската и демократијата", Детска радост, Скопје, 1995.
6. Д. Вељковиќ, "Новиот светски поредок и меѓународните економски односи", БАБ Интернационал, Скопје, 1995.
7. Т. Гоцевски, "Економика на одбраната", Универзитетска печатница "Свети Кирил и Методиј", Скопје, 1996.
8. Т. Гоцевски, "Политичкиот и економскиот систем на одбраната на Македонија", НИГП Европа 92, Кочани, 1995.
9. Т. Гоцевски, "Современи тенденции во одбраната", Македонска ризница, Куманово, 1997.
10. С. Димишковски, "Основи на националната одбрана на Р.Македонија - воено-политички аспекти", НИП Глобус, Скопје, 1996.

11. J. Dunnigan, "Kako voditi rat", VINC, Beograd, 1993
12. П. Лазаревски, "Политика и стратегија", НИК Лист, Скопје, 1995.
13. Б. Пузн, "Извори војне доктрине", ВИНЦ, Београд, 1992.
14. P. Simpkin, "Nadmetanje u brzini manevra, o ratu i XXI veku", VINC, 1991.
15. А. Стаменковски, "Планирање на одбраната", НИП Гурѓа, Скопје, 1996.
16. "Стратегија на приспособување на стопанството и глобалните согледувања за стопанскиот развој на Р.Македонија", МАНУ, Скопје, 1992
17. K.J. Helsti, "The state war and the state of war", Cambrige Universiti Press, 1996.
18. Социолошко-терминологски речник, МАНУ и Филозофски факултет, Скопје, 1996.
19. "Стратегија за одбрана на Р.Македонија", Скопје, 1998.
20. "Бела книга за одбраната на Р.Македонија", Скопје, 1998.

ПОЛИТИКАТА НА НАТО ЗА ИНТЕРОПЕРАТИВНОСТ НА СИСТЕМИТЕ ЗА КОНСУЛТАЦИИ, РАКОВОДЕЊЕ И КОМАНДУВАЊЕ

Соња АНДОНОВА

Министерство за одбрана на РМ

Апстракт: Системиите за **консултации, командовање и раководење**, кои во терминологијата на НАТО се нарекуваат **СЗ** (consultation, command and control) системи, се суштинскиот елемент за брзо и ефикасно функционирање на раководењето и командовањето со единиците. Процесите на консултации, раководење и командовање започнуваат на стратешко-политичкото ниво, и преку оперативното завршуваат на тактичкото ниво. Кога се користат поимот **СЗ**, треба да се имаат во предвид неколку прашања поврзани со размената и преследувањето на информацијата, а тоа се: основната **структура** на информацијата што ќе овозможи нејзина обработка и движење, **дистрибуцијата** на информацијата од испраќачот до примајелот (што го претставува телекомуникацискиот аспект на размената на информациите) и на крај, хардверската и софтверската **инфраструктура**, што е поврзано со архитектурата на вградените информациски системи.

Современиот комуникациско-информациски системи мора да бидат во состојба да ги пренесуваат информациите во обете насоки (до и од полето на дејствување) во приближно реално време. Ваквото временско ограничување наметнува специфични услови за техничката инфраструктура на системите за реализација на **СЗ** функциите. Некои од поважните услови се: преносни капацитети со многу голема брзина, соодветна архитектура на системите за пренос и обработка на информации, автоматско одлучување, вертикални и хоризонтални комуникациски можности и **интероперабилност** на националните комуникациско-информациски системи со системите на НАТО.

Клучни зборови: НАТО; интероперабилност; системи за консултации, раководење и командовање, **СЗ** системи; интероперабилност на **СЗ** системи; пренос на информации; интероперабилна рамка; интероперабилна околина; нивоа на интероперабилност; стандардизација на **СЗ**.

Abstract: The **consultation, command and control** systems, defined as **C3** according to the NATO terminology, are the essential element for rapid and efficient functioning of the command and control of the units. Consultation, command and control processes start at a strategic – political level and through the operation level end up at a tactical level. When the **C3** concept is in use, several issues are to be kept in mind and these issues are related to the information exchange and transfer, these including: basic information **structure** that enables its processing and movement, information **distribution** from the sender to the receiver (which represents the telecommunication

aspect of the information exchange) and finally, the hardware and software **implementation**, which is related to the architecture of the incorporated information systems.

Modern communication and information system have to be capable of two-way information communication (to and from the action area) in nearly real time. Such a time limitation imposes specific conditions for the technical infrastructure of the systems for C3 functions implementation. Some of the more important conditions include: communication ways with a very high speed, adequate architecture of the information transfer and processing systems, automatic decision-making, vertical and horizontal capabilities and **interoperability** of the national communication and information systems with NATO systems.

Key words: NATO; interoperability; Consultation, Command and Control Systems, C3 systems; C3 systems interoperability; information communicating; interoperative framework; interoperative environment; interoperability levels; C3 standardization.

1. Вовед

Појавата на мултинационални операции во кои учествуваат помали и пофлексибилни единици на НАТО силите кои лесно се реструктурираат во новонастанатите ситуации, ја зголеми потребата од интероперативноста на системите за *консултации*, *командување* и *раководење* или, како уште се нарекуваат, *СЗ* системите. Националните *СЗ* системи мораат во целост да бидат интероперативни со заедничкиот *СЗ* систем на НАТО, за да можат силите на Алијансата ефективно заеднички да дејствуваат. За таа цел е неопходно *интероперативноста* на сите *нивоа* на поддршка на *СЗ* системот, почнувајќи од политичките консултации, до тактичките операции на бојното поле, значително да се подобри.

Во својата определба, Алијансата ја нагласи растечката потреба од обезбедување операциска интероперативност, со што ќе се потврди зголеменото значење на мултинационалните единици и веројатноста за нивно учество во мултинационални операции во земјите од Алијансата и надвор од неа. Операциската интероперативност има за цел да се зголеми можноста на воените сили за обука, за изведување вежби и, по потреба, заеднички акции со сили од други нации. Развојот на операциската интероперативност во иднина ќе биде клучна област во работата на Алијансата. Во планирачките процеси на Алијансата, поради зголемувањето на обемот на мултинационални сили, треба да се земе предвид потребата од операциска интероперативност и примената на новите технологии, со што ќе се олесни меѓусебната соработката и ќе се обезбеди ефективност на мисијата. Во таа смисла неопходни се здружени напори со *земјите* од програмата *Партнерство за мир (ПЗМ)* или, како што се нарекуваат, *Партнериите* и проширената *СЗ* интероперативност, со цел да се постигне ефективност на колаборативните операции, обуки и вежби водени од НАТО. Во документот **MC245** на НАТО посебен акцент е даден на интероперативноста на *информационите системи*, како на НАТО, така и на националните системи, при што е нагласено дека степенот на интероперативност меѓу специфични системи треба да биде детерминиран и прилагоден на потребите за *размена на информации* меѓу кооперативните сили. Во *концепциите* за раководење и командување или, како што се нарекува *С2* (Command and Control) концепт, се предвидува развој на софистицирана *околина* за управување со информациите и можност за флексибилна размена на податоци со висок капацитет на повеќе нивоа. Оваа околина се карактеризира со: флексибилна состојба на информациите,

системи за поддршка при донесувањето на одлуки, навремено проследување (доставување) на наредбите и директивите, непречено одвивање на циклусот на донесување одлуки, размена на информации меѓу сензорите, комуникациско-информациските системи и одбранбените системи, а сето ова во контекстот на соодветна безбедносна архитектура. Концептот предвидува начин на работа во мирновременски услови, во време на криза и во воени услови.

За да се достигне и понатаму да се одржува висока воена ефективност на Алијансата, за што е потребна интероперативноста помеѓу СЗ системите на НАТО и националните СЗ системи, од соодветните надлежни институции се бара:

а) Да ги усогласат и по потреба да ги доразвијат заедничките СЗ концепти, доктрини, процедури, технички стандарди, продукти, предлози за архитектура на СЗ системот и за неговиот дизајн;

б) Да ги документираат аргументите во СЗ интероперативната околина на НАТО – NIE (NATO Interoperability Environment), како НАТО СЗ-елемент во НАТО интероперативната рамка – NIF (NATO Interoperability Frame)

в) Да го имплементираат СЗ системот користејќи ги стандардите и продуктите специфицирани во НАТО СЗ заедничкиот профил – NCSP (NATO Common Standardization Profile) и НАТО СЗ заедничката оперативна околина – NCOE (NATO Common Operating Environment), тестирана и потврдена како што се бара во инфраструктурата за тестирање на NIE.

Интероперативниот СЗ систем ќе им овозможи на земјите на Алијансата и нивните коалициони партнери да ја подобрат (зголемат) способноста во извршувањето на задачите и на мисиите. За достигнување на потребното ниво на СЗ интероперативност, НАТО користи стратегија на имплементација на спогодби, стандарди и продукти специфицирани во NIE, а одговорен за спроведувањето на политиката за интероперативност е Политиката за интероперативност – ISC (Interoperability Sub-Committee) на НАТО. Политиката за интероперативност на СЗ системите е креирана преку консултации со нациите и со НАТО телата во и надвор од рамките на НАТО организацијата за консултации, раководење и командување (NATO Consultation, Command and Control Organization - NC3O). Таа е прифатена од НАТО СЗ Бордоот - NC3B (NATO Consultation, Command and Control Board) и е потврдена од Северно-атлантскиот совет (North Atlantic Council).

Политиката за интероперативност се однесува и на НАТО и на националните СЗ системи што ги користат НАТО силите. Притоа, за сите нови или делумно модификувани СЗ системи финансирани од НАТО, задолжително е користењето на стандардите и продуктите од NIE. Ако националниот систем, кој треба да е интероперативен со НАТО системот, не ја користи НАТО интероперативната околина (NIE), нацијата што го користи системот треба да го обезбеди потребниот интерфејс кон НАТО системот, кој пак од своја страна треба да користи решенија што ги минимизираат трошоците на ваквите интерфејси.

2. Концепти за СЗ интероперативност

Концепциите за СЗ интероперативност имаат за цел да ја зголемат оперативната ефективност на Алијансата и да го подобрат искористувањето на расположивите ресурси преку употребата на интероперативни СЗ системи, што ќе обезбедат вистинската информација да пристигне во вистинското време до

точната дестинација. За таа цел е нужно користењето на адекватни елементи од НАТО интероперативноста околина.

Во терминологијата на НАТО интероперативноста се дефинира како способност на системите, единиците и на вооружените сили да разменуваат услуги со други системи, единици и вооружени сили, со цел да се подобри ефикасноста во работењето. Интероперативноста може да се смета и како повисоко ниво на стандардизација, што во рамките на НАТО претставува процес за развој на концепти, доктрини, процедури и на системски дизајн. Стандардизацијата има за цел достигнување и одржување на ефективни нивоа на компатибилност, интероперативност и менливост на полето на операциите, администрацијата и материјалното работење. Притоа поимот интероперативноста означува или едно од можните четири нивоа на стандардизација (објаснети во понатамошниот текст), или пак, во поширока смисла, способност на единиците и системите ефективно заеднички да дејствуваат.

2.1 Принципи на СЗ интероперативност

За да се задоволат операциските барања неопходно е постоењето на околина што ќе го овозможи движењето на информациите низ различните нивоа на командување, низ службите и низ функционалните единици. Во развојот на таквата околина потребно е да се почитуваат следниве принципи:

а) Да се одвои виечењето на информацијата од функционалната хиерархија. Потребата на НАТО од размена на информации се протега преку националните системи, функционалните линии и хиерархиите;

б) Да се креира хомоген информациски домен. За да можат информациите да се разменуваат, нивниот облик мора да е универзално разбирлив. Тој општо-прифатен, хомоген облик на податоците и на информациите треба да ги задоволи потребите за командување на стратешко, тактичко и на операциско ниво, и тоа во реално и во блиско-реално време. При избивањето на секаков вид конфликт, нужно е постоењето на можноста да се вршат консултации со главните градови на НАТО и на не-НАТО членките;

в) Да ги поддржуваат операциските и тактичките нивоа на командување. Барањата за СЗ интероперативност на овие нивоа се комплексни и критични, и во суштина мора да одговараат на потребите на НАТО за изведување операции во кои е потребно ад-хоц прераспoredување на здружени сили на НАТО и на коалицијата, кои во најкратко време ќе одговорат на политичките одлуки. Во однос на сите технички иновации потребно е да се направи точна процена за степенот на нивната подобност во ситуации кога околностите се непредвидливи;

г) Координација. Преку перманентни консултации, соработка и размена на информации помеѓу НАТО-телата вклучени во работата за стандардизација и интероперативност на СЗ системите, рационално ќе се користи работната сила;

д) Обврска. Нациите треба да настојуваат, а надлежните институции во НАТО имаат обврска, да имплементираат интероперативен СЗ систем кој е во

согласност со НАТО политиката за СЗ интеропераивност. Оваа цел не може да биде остварена без доследно спроведување на препораките од документот за *НАТО интеропераивната околина* (NIE) и без имплементација на стандардите и продуктите специфицирани во документите NCSP и NCOE;

ѓ) *Користење на постојните цивилни стандарди и производи*. Одредени цивилни стандарди, усвоени од страна на надлежни меѓународни или регионални тела за стандардизација, по можност без модификации треба да се прилагодат на потребите на НАТО, освен ако за измените не постојат оправдани причини. Истражувањето и развојот на нови методи и опрема и настојувањето да се користат поефикасни процеси и процедури, мора да е во согласност со НАТО стандардите;

е) *Испитување на интеропераивноста*. Стандардите и продуктите од НАТО интеропераивната околина ќе бидат испитувани и оценувани во согласност со *Програмата на НАТО за тестирање на интеропераивната околина – NIETP* (NATO Interoperability Environment Testing Programme). Затоа е неопходно селективно користење на постојните НАТО и национални помагала за тестирање, опфатени во документот *Инфраструктура за тестирање на НАТО интеропераивната околина – NIETI* (NATO Interoperability Environment Testing Infrastructure).

2.2 Степени на интеропераивност

Степените на СЗ интеропераивност служат за појаснување на процесот на проширувањето на оперативната ефективност и дефинирањето на интеропераивните барања преку структурирање и автоматизирање на размената и интерпретацијата на податоците. За да се олесни изборот на стандардите при реализирањето на барањата за интеропераивност, секое од нивоата е дефинирано преку функционални поднивоа што се опишани во документите NIMP¹ и во *Програмата за стандардизација на НАТО СЗ системите – NCSP* (NATO C3 Standardization Programme).

Станува збор за следниве четири нивоа на интеропераивност:

- **Ниво 1:** *Размена на неструктурирани податоци*

Ова ниво ја опфаќа размената на неструктурирани податоци, разбирливи за секој човек, како што е на пример, коментарот на резултатите од оперативски мерења и анализи и на различни документи.

- **Ниво 2:** *Размена на структурирани податоци*

Ова ниво ја опфаќа размената на структурирани и за човекот разбирливи податоци, што служат за мануелно и/или автоматско работење, но е неопходен рачен прием и/или проследување на пораката.

¹ NIMP претставува СЗ план за управување со интеропераивноста на НАТО во кој е содржана стратешката и се дефинирани задачите за имплементација на НАТО-политиката за СЗ-интеропераивност при спроведувањето на политички консултации, раководење и командовање. Покрај тоа, во *Планот за управување со интеропераивноста* се опфатени и описи на интеропераивните продукти (стандарди, планови и документација), чие вградување во СЗ-системите ќе обезбеди интеропераивност во работењето.

- Ниво 3: Заедничко користење на податоци

Ова ниво го опфаќа заедничкото користење на податоци од страна на системи што се базираат на ист модел за размена на податоците.

- Ниво 4: Заедничко користење на информации

Ова ниво е проширување на нивото 3 и има за цел постигнување на единствена интерпретација на информацијата преку обработка на податоците со користење на кооперативни апликации.

2.3 Процес на стандардизација на интероперативноста

Процесот на стандардизација со цел да се постигне интероперавност на СЗ системите претставува фундаментален елемент на НАТО СЗ процесот на планирање. Планирачките процедури мора да ги земат предвид сите аспекти на НАТО политиката за СЗ интероперавност. Спецификацијата на потребното ниво на интероперавност е фундаментално кога се работи за оперативски барања.

НАТО програмата за стандардизација (NSP) ги опфаќа формулацијата и соодветните спогодби за *Целиите на стандардизацијата* - **SO** (Standardization Objectives) што се базираат на *Барањата на Алијансата за стандардизација* од нациите (top-down структура) и на *Предлозите за стандардизација*, кои во најголем број случаи се изработени од *НАТО групи* (bottom-up структура). НАТО процесот за стандардизација завршува со имплементација на усвоената т.е. потврдена *Спогодба за стандардизација* (Standardization Agreements - **STANAGs**, Allied Publications – **APs**) и/или билатерална/мултилатерална спогодба, произлезена од работата во НАТО. Процесот е подробно опишан во **NIMP** документот.

Дел од активностите на Конференцијата на националните директори за вооружување **CNAD** (Conference of National Armament Directors) припаѓа на работата на NIF. Работата на CNAD во врска со СЗ треба да биде истестирана и одобрена од *Инфраструктурата на НАТО за тестирање на интероперативноста околина* – **NIETI** (NATO Interoperability Environment Testing Infrastructure). Еднаш тестираните и потврдени компонентите развиени од CNAD и од SO стануваат дел од NIE и се кандидати за вклучување во Заедничката околина за оперативност на НАТО - **NCOE** (NATO Common Operating Environment).

3. Интероперавната рамка на НАТО

3.1 Цели на интеропераивноста

Интеропераивноста мора да биде имплементирана меѓу различните нивоа на авторитет и меѓу силите вклучени во извршувањето на некоја операција, со цел да се обезбеди проследување на *информацијата* до оние што треба да донесат одлука. Тоа се остварува преку:

а) Вертикалната интероперавност. Таа интероперавност се дефинира како способност за размена на информации меѓу (низ) нивоата на авторитет (четирите нивоа на командување).

б) *Хоризонталната интеропераативност*. Таа интеропераативност се дефинира како способност за размена на информации меѓу сите компоненти (т.е. копнени, водени и воздушни) и функционални области (т.е. разузнавањето и логистиката), како и меѓу елементите на националните сили.

Нивоа на командување
Политичко-стратешко ниво
Военостратешко ниво
Операциско ниво
Тактичко ниво

в) *Интернална (внатрешна) интеропераативност*. Таа интеропераативност се однесува на способноста на НАТО и на меѓусебно поврзаните национални системи да разменуваат информации и вертикално - меѓу различните нивоа на командување - и хоризонтално – меѓу компонентите и функциите.

д) *Екстернална (надворешна) интеропераативност*. Таа интеропераативност се однесува на способноста (можноста) на НАТО и на меѓусебно поврзаните национални системи да водат (conduct) консултативен процес и да разменуваат информации со *Партнериите* и со другите коалициони нации што учествуваат во НАТО операциите.

3.2 Програма за остварување на интеропераативноста

Интеропераативната програма е содржана во документот **RIP** (Rolling Interoperability Programme) со чија помош се спроведува политиката на НАТО за СЗ интеропераативност и тоа преку остварливи, краткорочни и долгорочни цели.

Целите на програмата произлегуваат од замислите на НАТО СЗ Бордот (NC3B) и **CNAD**, како и од потребите за стандардизација. Овие цели се изразени во вид на динамичен план кој консолидира и интегрира делови од програмата за работа на *целата* одговорни за *идентификација* и за *развој* на СЗ интеропераативните продукти.

RIP се состои од оние задачи на NC3B чие извршување е нужно во процесот на стандардизација на СЗ системите. Во RIP е опишана и меѓусебната поврзаност меѓу пресвртниците во проектните планови што се однесуваат на интеропераативноста и на способноста на Алијансата адекватно да ја спроведе имплементацијата на одредена функција, за да го постигне бараното ниво на интеропераативност. RIP содржи и интеропераативни пресвртници (Interoperability milestones - **IOM**) што го означуваат завршувањето на задачата со којашто се одредува специфичниот начин на имплементација на некоја функција при обезбедувањето на интеропераативноста. IOM се однесуваат на барањата за интеропераативност од релевантните НАТО или национални СЗ планирачки документи. Задачите во RIP што водат кон завршувањето на одредена пресвртница,

се познати како *интероперабилни задачи* (Interoperability tasks - ИОТ) и ги спецификуваат чекорите што треба да бидат преземени при отстранувањето на интероперативна тешкотија.

4. Елементи на системите за консултации, раководење и командување во интероперативната рамка на НАТО

Елементите на консултации, раководење и командување (СЗ елементите) од НАТО интероперативната рамка се присутни на три нивоа: *политичко, извршно и ниво на производи*.

4.1 Политичко ниво

Задача на НАТО политиката за СЗ интероперативност е да ја зголеми СЗ-оперативната ефективност на Алијансата.

4.2 Извршно ниво

На нивото на извршување значајно е да се спомене *Планот за управување со СЗ интероперабилноста* и *5-годишната Програма за интероперабилност*.

План за управување со СЗ интероперативноста

Планот на НАТО за управување со СЗ интероперативноста е содржан во документот **NIMP** (NATO Interoperability Management Plan). NIMP е елемент на *НАТО интероперабилната рамка* (документот **NIF**) што ги опишува стратегијата и извршните задачи неопходни за имплементација на НАТО политиката за СЗ интероперативност. Вклучувајќи соодветни национални компоненти, интероперативноста на СЗ системите се третира во согласност со политичките консултации и со военото раководење и командување. Во NIMP, исто така, се содржани и поединости за *интероперабилните производи* (на пример: описи на стандарди, планови, документација) и задачи што треба да се извршат, за да се имплементира политиката. Понатаму, во NIMP се опфатени и детали за меѓусебната поврзаност на *Системот за планирање на силиите*, *Планирањето на PARP* (Partnership for Peace and Review Process), NSP, Conventional Armament Planning System, (CAPS), НАТО СЗ програмата за интероперативност (RIP), *Програмата за работи* (POWs) и NC3O-елементи што се однесуваат на плановите за имплементација на главниот СЗ систем, итн.

Содржината на NIMP е организирана во два волумена: **Волумен 1**, каде се опфатени директивите за управување со СЗ интероперативноста на НАТО, и **Волумен 2**, со упатствата за управување со СЗ интероперативноста на НАТО.

5-годишна Програма за интероперативност

Во 5-годишната Програма за интероперативност се опишани начините на надминување на тешкотиите настанати при задоволувањето на одредени интероперативни барања. Поточно, оваа Програма ги содржи *задачите* за интероперативните *пресвртници* произлезени од настаната ситуација, како и

посочување на авиоритејот во НАТО, надлежен за надминување на тешкотијата.

4.3 Продуктно ниво

Продуктното ниво е претставено преку интероперативната околина на СЗ системите и инфраструктурата за тестирање на интероперативноста.

Опис на НАТО околината за СЗ интероперативност

Во описот на НАТО околината за СЗ интероперативност, содржана во документот NIE, опфатени се стандардите, продуктите и спогодбите, усвоени од Алијансата, а за обезбедување на СЗ интероперативност. Овој документ служи како основа за развојот и еволуцијата на СЗ системите и е поделен во два дела: домен на дизајнирање на системите и домен на нивна имплементација. За да се достигнат потребните нивоа на СЗ интероперативност, потребно е елементите на NIE да се подложат на ригорозен процес на тестирање, верификација и валидност на нивниот дизајн и имплементација. Поради тоа документот за *Инфраструктура за тестирање на НАТО интероперативната околина - NIETI* (NATO Interoperability Environment Testing Infrastructure) е од суштинско значење за содржината на NIE.

Домен на дизајнирање

Секој СЗС проект треба да биде дизајниран од операциски аспект, системски аспект и од технички аспект.

Од операциска гледна точка проектот ги опишува задачите и активностите, организациските и оперативните елементи и протокот на информации кои се потребни за да се изведе или да се поддржи воена задача или консултација.

Системската гледна точка е генерирана од операциската гледна точка од страна на одговорната нација-домаќин или пак од авторитативното тело за дизајн.

Преку дизајнот системите се опишуваат и идентификуваат и внатрешно и надворешно, и меѓусебно го поврзуваат она што е потребно за да се изведе или поддржи воена или консултативна задача. Системскиот аспект ги прикажува информациските текови, хардверот и апликациите на самите кориснички локации и ги спецификува поврзаноста, перформансите и останатите ограничувања.

Техничкиот поглед е генериран од нацијата-домаќин, или еквивалентен авторитет и го опишува разместувањето, интеракцијата и меѓусебната зависност на елементите на системот, земајќи ги предвид техничките ограничувања, произлезени од системскиот поглед. Од аспект на технички поглед на системот, се обезбедува минимално потребниот број на правила што ја одредуваат селекцијата на адекватните стандарди и продукти од доменот на имплементацијата.

Домен на имплементација

Доменот на имплементација вклучува стандарди и проекти што се користат за да се добие интероперативен СЗ систем. Тој ги содржи следниве елементи:

- НАТО СЗ заеднички стандарди за интероперативност – NCIS (NATO C3 Common Interoperability Standards), наменети за остварување на интероперативност. Тие се поделени во следниве три независни категории:

- НАТО-стандардите за *оперативна* интероперативност ги објаснуваат значењето, содржината и намената на информациите што се разменуваат помеѓу вооружените сили и командите;

- НАТО-стандардите за *процедурална* интероперативност ги објаснуваат форматот и претставата на информациите што треба да се разменат помеѓу вооружените сили, командите и консултативните тела;

- НАТО-стандардите за *техничка* интероперативност ги опишуваат функционалните, електричните и физичките карактеристики на опремата што се користи при размената на информации.

- *НАТО СЗ профил на заеднички стандарди Profile - NCSP* (NATO C3 Common Standards) содржи подмножество стандарди за сите нивоа на интероперативност.

- *НАТО СЗ околина за заедничко оперирање – NCOE* (NATO C3 Common Operating Environment – NCOE) ги содржи продуктите на пазарот што се користат СЗ системи финансирани од НАТО земјите.

Инфраструктура за тестирање на интероперативната околина

Инфраструктурата за тестирање на интероперативната околина е опишана во документот **NIETI**. NIETI го поддржува остварувањето на интероперативноста преку оцена на стандардите што се адаптирани или развиени од НАТО и/или преку верификација на продуктите. Концептот за тестирање од NIE и деталите од програмата за тестирање на NIE за координирано користење на националните и на НАТО средствата, односно услугите, се содржани во NIMP и во RIP.

5. Авторитети на НАТО за интероперативност

- одговорности и меѓусебна поврзаност -

Во согласност со претходно споменатата поделба на *НАТО интероперативната рамка* во три нивоа (политичко, извршно и продуктно), може да се констатира следново:

- *политиката* на НАТО за СЗ интероперативноста е содржана во документот NIF;

- *стратешката и процедурите* преку кои се имплементира политиката се опфатени во *Планот за управување со интероперативноста на НАТО*,

- *планот за спроведување* е содржан во *5-годишната Програма за интероперативноста*.

Содржината на споменатите документи е резултат на заедничките залагања на бројни тела и институции, вклучени во процесот на дизајнирање и имплементација на СЗ системите. Дел од нив ќе бидат споменати во продолжение.

НАТО СЗ Бордот (NC3B) е највисокиот авторитет за задачи поврзани со стандардизацијата на СЗ системите, ги координира активностите и управува со *НАТО интероперативната околина* (NIE) користејќи ја RIP програмата, донесува идејни решенија за проектите поврзани со NIE итн.

Поткомитет за интероперативност (ISC). Улогата или мисијата на *Поинтероперативност* е да го поддржува НАТО СЗ Бордот во спроведувањет на политиката за интероперативност на СЗ системите и во остварување на целите што се однесуваат на стандардизација, а за да се подобри интероперативноста на НАТО и на националните СЗ системи.

Поткомитетите и работните групи на NC3B делуваат како функционални кустоси за елементите на интероперативната околина без оглед на нивната форма.

НАТО СЗ агенцијата NC3A обезбедува научна, техничка и планирачка поддршка за поткомитетите и работните групи на НАТО СЗ.

Нациите придонесуваат да се зголеми СЗ интероперативноста на Алијансата преку имплементација и активно учество во развојот и усогласувањето на елементите на *НАТО интероперативната околина*.

НАТО авторитетите (воени и политички) се одговорни за изработка на соодветни предлог-стандарди, за дефинирање на интероперативните барања во кои се точно спецификувани потребните нивоа на интероперативност, за одредување и документирање на потребите од размена на информации, како и за дефинирање на приоритети насочени кон мултинационалната соработка или кон подобрување на условите за успешно завршување на тековните мисии.

НАТО организацијата за стандардизација е основана со цел да се зајакне воената ефикасност на Алијансата преку перманентен развој, имплементација, извршување и ажурирање на *Програмајта за стандардизација на НАТО* и преку заеднички активности со останатите тела во НАТО.

6. Заклучок

Интероперативноста се дефинира како *способност* на системите, единиците и вооружените сили да даваат и примаат услуги од други системи, единици и вооружени сили, со што ќе се подобри ефикасноста во работењето. Во таа смисла, интероперативноста може да се смета како високо ниво на стандардизација. За да се постигне интероперативност на највисоко ниво на размена на услуги, нужно е детално решавање на прашањата за меѓусебна соработка на системите за размена на информации. Со цел да се исполнат операциските барања на системите за *консултации, раководење и командување* (во терминологијата на НАТО познати како СЗ системи) на модерните боишта, неопходно е постоење и на хоризонтална и на вертикална интероперативност, што ќе се базира на миграцијата на сегашните комуникациски системи што користат уникатни протоколи во системи со имплементирани протоколи според комуникациските стандарди.

Интероперативноста на СЗ системите мора да биде имплементирана преку сите нивоа на командување и раководење. Затоа е потребно *планирање* во управувањето со податоците, информациите и со разменетото знаење, како и постоење на соодветна *техничко-технолошка инфраструктура* за навремено и точно проследување на информациите.

Проблемите на интероперативност на НАТО СЗ системите се предмет на проучување и третирање во низа различни документи. На пример, во т.н.

Интероперативна рамка на НАТО (документ NIF) постои **СЗ** план за управување со интероперативноста на НАТО (документ NIMP), во кој е содржана стратегијата и се дефинирани задачите за имплементација на НАТО-политиката за **СЗ**-интеропераивност при спроведувањето на политички консултации, командување и раководење. Покрај тоа, во *Планот за управување со интеропераивноста* се опфатени и описи на интеропераивните продукти (стандарди, планови и документација), чие вградување во **СЗ**-системите ќе обезбеди интеропераивност во работењето. Стратегијата пак на НАТО за **СЗ**-интеропераивност предвидува остварување на интеропераивноста преку следниве фази: 1) дефинирање на т.н. **СЗ** - интеропераивна околина, опишана со документот *Интеропераивна околина на НАТО* (документ NIE) и 2) имплементација на таа околина во **СЗ**-системите.

СЗ-Интеропераивната околина претставува документ во кој се дефинирани стандарди и продукти што обезбедуваат **СЗ**-интеропераивност. Овој документ служи како основа за понатамошен развој и вградување на **СЗ**-интероперабилни продукти, со што ја олеснува спецификацијата, дизајнот, имплементацијата и тестирањето на **СЗ**-системите. Во својата концепција овој документ содржи домен на дизајн и домен на имплементација. Интеропераивните услуги, меѓу кои спаѓаат и преносот на информации, управувањето и одржувањето на системите од далечина, електронска пошта, конференциска комуникација итн., се опишани во *СЗ-Профилој за заеднички стандарди на НАТО* (документ NCSP).

За успешна одвивање и координација на активностите поврзани со интерактивноста на **СЗ** системите, постојат бројни авторизирани НАТО и национални тела, од кои позначајни се: НАТО **СЗ** Бордот (NC3B), Поткомитетот на НАТО за интеропераивност (ISC), НАТО агенцијата за наука и развој (NC3A) и НАТО организацијата за стандардизација (NCSO).

ЛИТЕРАТУРА

1. Col. B. Vogt, G.E. van Domselaar: "NATO C3 Interoperability Management Plan (NIMP), Volume 1: NATO C3 Interoperability Management Directives";
2. S. Andonova: "The development of the Communication and Information System of the defense in the Republic of Macedonia", National Conference for Operational Research, 8-9 Juni, 1999, Ankara;
3. "The NATO Policy for C3 Interoperability", НАТО документ AC/322(SC/2-AHWG/2)WP/1;
4. "The NATO Policy for C3 Interoperability", НАТО документ AC/321-D20;
5. Kamanowicz, col. M. (1997), "From a partner for peace: C3/IT; ambitions, expectations, experience so far, NATO's sixteen nations" – No. 3/97, 67-87;
6. Krauss, W. (1997), "What is NATO's job, NATO's sixteen nations" – No. 3/97, 49-56;
7. Ministry of defense of RM (1996), "Idea Project for Communications and Information System for the needs of the Defense of the Republic of Macedonia", Министерство за одбрана на РМ;

ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА НА ЦИВИЛНО-ВОЕНИТЕ ОДНОСИ ВО ПОСТКОМУНИСТИЧКИТЕ БАЛКАНСКИ ДРЖАВИ

Билјана ВАНКОВСКА

Филозофски факултет, Институт за одбрана – Скопје

Апстракт: Западниот дел на светот влезе во новиот милениум соочувајќи се со нова мисија до која гледа како нови предизвици на својот пат; другиите можеби гледаат поинаку на Западната агенда. Истовремено, поранешните комунистички земји изгледаат сеуште преокупирани со обидот кој Метшалмер го нарекува “враќање во иднината”. Ова особено важи за неколку земји на Балканскиот полуостров. Овој напис е за концептиот за цивилно-воени односи и процесот постојателски од страна на вкрстениите интереси на истражувачите и практицистите, тука и во регионалниот пошироко, за имплементирање на тој концепт во овој многу комплексен регион.

Клучни зборови: цивилно-воени односи, демократизација, Балкан

Abstract: The Western part of the world moved into the new millennium facing what it sees as new challenges on its way; others may look differently at the Western agenda. At the same time, the former communist countries still seem preoccupied with the endeavour Mearsheimer called going “back to the future”. This is particularly true for several countries on the Balkan Peninsula. This article is about a concept of democratic civil-military relations and the process, induced by a converging interests of researchers and practitioners there and in the wider region, of implementing, that concept in this very complex region.

Key words: civil-military relations, democratisation, the Balkans

1. Балканските војски во историска перспектива

Крајот на „Студената војна“ проследен со бранот на демократизација отвори цела серија на латентни социјални, етнички, политички и безбедносни проблеми во поранешните комунистички држави. Сепак, вниманието на меѓународната заедница најчесто се фокусираше на состојбите на Балканот, кој долго време е познат како “буре барут” во Европа. Во оваа смисла, евидентно е дека еден специфичен аспект на процесот на транзиција е сепак занемарен проблемот на трансформацијата на цивилно-воените односи, не само како дел на политичката реформа, туку првенствено како значаен фактор на националната и регионалната безбедност.

Познатата изјава на англискиот писател Х.Х. Монро (H.H. Munroe) дека Балканот продуцира повеќе историја отколку што може да консумира, сепак, денес научните работници мора да поведат повеќе грижа за иднината и за изгледите за демократизација на овој регион. Кога се во прашање цивилно-воените односи, како појдовна точка на анализата нужно се наметнува тезата дека војските, како и државите, имаат генетичка врска со политичките култури и историските искуства на општествата на кои тие им служат (Remington, 1996: 153). Затоа, не изненадува фактот што анализата на цивилно-воените односи во пост-комунистичките балкански држави потврдува дека тие се детерминирани од историското искуство со кое тие располагаат во оваа сфера.

Деталната анализа покажува дека мнозинството балкански држави го доживеале својот национален растеж како нации без држави. Може лесно да се забележи парадоксот помеѓу нивните слаби државни традиции и долгата, но не многу славна воена историја. Во најголемиот број на случаи, државнотворните традиции пред 19 век можат да се третираат само како кратки историски епизоди.

Во овој поглед, македонскиот случај претставува екстрем, заради фактот што Република Македонија ја претставува најмладата држава на Балканот (воспоставена во 1944/45 година), но од друга страна нејзината територија и популација неизбежно страдале во секој конфликт или војна водени на Балканот. Причината за тоа лежи во фактот што на еден или друг начин сите вооружени судири во овој регион се воделе заради Македонија. Од теоретска гледна точка, фактот што Македонија скоро и да нема сопствено искуство во градење на цивилно-воените односи, или попрецизно не располага со искуства поврзани со воена интервенција во внатрешно-политичките односи, може да се перцепира како позитивен фактор (O'Kane, 1981:259). Тоа може да индицира дека оваа млада држава е ослободена од товарот на одредени историски фрустрации и дека може да го започне процесот на профилирање и демократизирање на овие односи без хипотеки од таков вид.

Интересно е што во многу случаи општествата и политичкиот живот во нив се одвивале во знакот на една политичка култура која ја глорифицирала војската и на воените солугии гледала како на единствено средство кое можело да доведе до остварување на националните интереси. Во оваа смисла, српскиот случај е најтипичен, но траги на истата политичка култура можат да се најдат и во бугарскиот, албанскиот или романскиот пример. Особено, во тукушто создадените држави во 19 век војската ја претставувала централната институција на политичките системи. Освен тоа, скоро во сите земји постоеле долготрајни преторијански традиции, особено во периодот помеѓу двете светски војни од 1918 -1940 година (Bebler, 1988; Bogdan, 1989).

Несомнено, историското наследство мора да се земе предвид при анализата на цивилно-воените односи како значајна детерминанта во нивното профилирање.

Но, од друга страна, во примерот на балканските држави може да се забележи ситуација каде некои (многу често имагинарни или романтизирани) војнички слави од минатото намерно се оживуваат со јасна политичка цел. Понекогаш станува збор само за одраз на желбата за поттикнување на процесот на национална еманципација или национален препород. Балканските држави сè уште страдаат од проблеми поврзани со нивниот (национален и политички) идентитет, заради што е толку потребно да се претендира на некакви славни и долговековни воени традиции. Во многу случаи, и државата и војската се во процес на трагање по своите нови (не-комунистички) основи на легитимитет, што понекогаш се чини на еден гротестен или дури шизофреничен начин. На пример, во случајот на Хрватска, митот за древните хрватски витези се оживеа¹ по осамостојувањето од поранешна Југославија, и тоа со цел да се создаде директна врска со хероите на Патриотската војна, кои во многу случаи беа инволвирани во воени злосторства. Хрватската политичка сцена доброволно стана заложник на т.н. голем национален интерес, кој по дефиниција е општ и романтичен, па како таков мора да остане неизвалкан од било какви обвинувања. Како резултат, војската како негов главен симбол многу лесно се поистовети со него и стана "недопирлива" во однос на демократската цивилна и правна контрола.

Во овој контекст и српскиот мит за Косово претставува извонредно илустративен пример.² Косовската битка од 1389 е позната како најголемиот воен пораз во српската историја, но во исто време е и настан со круцијално значење за идентитетот на српскиот народ и неговата државност. Низ вековите на турско рабство, српскиот народ го сочувал својот дигнитет и национална самосвест преку зачувување на спомените за битката низ митовите за честа и херојството. Српската народна традиција е исполнета со епски песни и поеми за храбрите благородници

¹ "Иако меѓународната заедница и медиумите се фокусираат на злото на српската агресија во името на "Голема Србија", секавањата на славното минато се испреплетени со сегашните аспирации на Хрватска исто така. Во своето интервју со хрватскиот претседател Фрањо Туѓман, Стив Кол ја опишува сликата на Кралот Томислав во воен оклоп која виси над Туѓмановата работна маса, како и сликата во холот која покажува обезглавени Турци додека хрватските витези јаваат низ освоено село подржувани од ангели, и кои го носат знамето на кое пишува "Слава и победа"; и двете слики ги подржуваат претставите за славното минато." (Robin Alison Remington, "Ethnonationalism and the Disintegration of Yugoslavia" in Winston A. Van Home (ed.), *Global Convulsions. Race, Ethnicity, and Nationalism at the End of the Twentieth Century*, (Albany: State University of New York Press, 1997): 262).

² "Генијот на Милошевиќ е во неговата способност да ги трансформира средновековните српски митови во функција на сегашните политички цели. Со векови митот за Косово беше симбол на српската национална гордост и оправдување на несправноста на српскиот народ. Митот за Косово е клучниот супстрат на српскиот национален карактер - неговиот презир кон секаков компромис, неговата месијанска обвизка, и неговото цврсто верување во длабокото значење на загубата и во ветувањето за повтроното воспоставување на српската слава и моќ... Трагедија е што Србите во Србија и насекаде низ поранешна Југославија се обземеми со овој мит, кој од нив бара да се одмаздат за неправдите од Косово и ги учи дека ниту една жртва не е преголема за остварување на врховното добро на србството." (Doder, 1993:15-17).

кои ги дале своите животи за одбрана на државата. Се до денес 28 јуни (Видовден) е еден од најголемите српски национални празници.

Од историска гледна точка, во рамките на оваа група земји можат да се направат одредени дистинкции, кои се извонредно значајни од аспект на нивното влијание врз природата и моделот на цивилно-воените односи низ вековите. Според овој историски критериум, овие земји припаѓале на различни империи (Римската и Византиската, Хабсбуршката и Отоманската). Од друга страна, ако се земе предвид поновата историја, бившите југословенски републики треба да се издвојат од оние кои ги задржале своите политички и национални субјективитети. Освен тоа, сите овие држави имале различни безбедносни аранжмани, како: членство во Варшавскиот пакт, обележано со понижувачки и сервилен статус (Бугарија) или доста лабав однос со само формално членство (Романија); неврзан меѓународен статус проследен со сопствена верзија на неофанзивна одбранбена доктрина (СФРЈ); и целосна самоизолација и внатрешна милитаризација (Албанија).

Сé до неодамна заеднички именител кај сите овие држави беше комунистичкиот систем и карактеристичниот однос меѓу партијата и армијата. Сепак, една продлабочена анализа покажува дека сличностите помеѓу нив биле повеќе симболични отколку вистинити. Имено, во рамките на поранешните комунистички системи егзистираа неколку одделни типови на цивилно-воени односи, детерминирани од конкретната форма на цивилна контрола над вооружените сили (Bebler, 1997). Дури и во текот на комунистичкиот период на поединечна земја можно е да се утврдат значајни промени во различни етапи (Албанија, Романија, СФРЈ).

Од политичко-безбедносен аспект, по Втората световна војна Балканот доживеа период на стабилност и предвидливост. Крајот на “Студената војна” ја наруши крвката рамнотежа. Сепак, повторниот изблик на нестабилност претежно е резултат на внатрешните фактори. Еден од најважните е, секако, оној наречен “демократски дефицит” (Latabee, 1992).

Ниту една од посткомунистичките држави на Балканот нема силна демократска традиција. Сите тие биле под некаква форма на автократско или дури воено владеење, особено во периодот меѓу двете светски војни. Таа фаза беше проследена со уште половина век на комунистичко уредување. Така, овие држави никогаш порано немале можност да ги развијат оние норми, институции и политички процеси карактеристични за демократијата. Освен тоа, комунистичката власт во балканските земји (со исклучок на СФРЈ) беше порепресивна отколку онаа во Централно-европските држави. Заради тоа, и процесот на демократизација беше похаотичен и понасилен отколку оној во Централна Европа. Оттука и недовршената транзиција кон демократија на Балканот. Евидентниот колапс и насилството ја одбележаа политичката трансформација во сите овие земји, меѓу кои, секако, два случаи се најекстремни - романскиот и југословенскиот. И во двата случаи, војската одигра многу значајна улога (Ванковска-Цветковска, 1998a; Gow, 1995).

Посткомунистичките балкански земји го делат истиот регионален контекст, така што може да се тврди дека сличностите кои произлегуваат од заедничкото регионално опкружување можат да имаат влијание врз нивните концепти на национална безбедност и на состојбата на цивилно-воените односи. Тие се соочуваат со слични геополитички и геостратешки грижи, а располагаат и со компарабилно историско искуство. Овие точки на компарација добиваат на значење кога ќе се земат предвид политичко-безбедносните промени кои се случија не само во истиот регион, туку и истовремено. Затоа може да се очекува дека постои некој вид на вкрстување помеѓу ефектите на реформите и прогерот на реформите во овие држави. Балканот сè уште личи на "систем на поврзани садови" - секоја промена, било позитивна или негативна, во рамките на една држава индиректно влијае на другите држави и на целиот регион.

2. Воспоставување на нови цивилно-воени односи

Посткомунистичките балкански земји минуваат низ фазата на транзиција кон либерална демократија. Ова е процес кој е неизбежно поврзан со неизвесност, па дури и реверзибилност. Секоја анализа на цивилно-воените односи мора да ги земе во предвид тешкотиите и разликите кои се јавуваат во однос на конкретната положба на војската при отпочнувањето на процесот на демократизација (Schmitter, 1996: xv). Во контекст на актуелните и идните цивилно-воени реформи, се поставува едно круцијално прашање: Како да се отстрани или спречи влијанието на војската за да демократијата добие шанса да заживее? Главниот фактор во профилирањето на цивилно-воените односи лежи во способноста на политичкото раководство да ја контролира воената елита во текот на радикалните политички, социјални и економски промени. Така, ова е прашање кое мора да се разгледува во контекст на транзиција, траума и демократизација.

Пред колапсот на комунизмот, во институционална смисла, цивилно-воените односи во балканските земји беа детерминирани од владеењето на принципот на единство на власта, како и од постоечката симбиоза помеѓу Комунистичката партија и државниот апарат. Согласно со тоа, цивилната контрола над војската немаше и демократска суштина. Имајќи предвид дека демократската цивилна контрола произлегува од принципите на лимитирана и контролирана политичка власт, владеење на правото и поделбата на власта, цивилно-воените реформи во балканските држави започнаа со реформи во правниот систем со намера да се "конституционализираат" овие демократски принципи и вредности.

Брзината и широчината на зафатот со кој се направени уставните реформи се разликува од земја до земја. Со исклучок на Албанија, сите останати држави побрзаа да донесат нови уставни, базирани на демократските постулати. Во Романија и Бугарија тоа беше сторено веднаш по демократскиот пресврт, наспроти фактот што во тој момент немаше такви демократски резултати кои требаше да се

конституционализираат. Сепак, она што се очекуваше од новите уставни бепе воспоставување на правна основа која би ги забрзала реформите на сите полиња, вклучувајќи го и военото. Во однос на државите наследнички на поранешна Југославија, разбирливо, процесот на конституционализација имаше и дополнително значење - како чекор кон етаблирање на државноста и напуштање на федералната форма на управување.

И покрај сите недостатоци, уставите промовираа нов модел на цивилна контрола. Поделбата на власта е базичниот принцип, кој ги детерминира положбата и ингеренциите на секоја гранка на власта во однос на сферата на безбедноста и одбраната. Нормативните шеми кои можат да се видат изгледаат типични за системот на "тежа и противтежа" (check-and-balance system). Од нормативен аспект, постигнат е одреден успех во реформирањето на цивилно-воените односи. Генералните рамки на моделот на демократска контрола над војската се дефинирани. Сепак, одредени проблеми остануваат заеднички за сите земји, особено во поглед на поделбата на одговорноста помеѓу главните актери задолжени за оваа контрола. Новите уставни не можеа докрај да ја дефинираат јасната граница помеѓу компетенциите на шефот на државата, премиерот, министерот за одбрана и шефот на Генералштабот. Обратно, постои неадекватен баланс помеѓу трите гранки на власта. Ваквата ситуација е карактеристична подеднакво за Бугарија, Албанија, Македонија и Романија. Појаснувањето на оваа амбивалентна ситуација се очекуваше да се постигне со донесувањето на законска регулатива, но тоа во голем број на случаи изостана заради неможност да се постигне консензус помеѓу доминантните политички сили. Сето ова создаде неповолна клима за воспоставување, не само на демократска, туку и на цврста и конзистентна цивилна контрола над војската. Амбивалентната политичка и правна ситуација придонесе за создавање на бизарна ситуација, која ги постави воените естаблишменти помеѓу "чеканот и наковалната".

Од теориски и практичен аспект, постои значајна дистинкција помеѓу цивилна и демократска контрола над војската. Освен тоа, постои и јасна разлика помеѓу воспоставување и практикување на таа контрола. Демократските цивилно-воени норми повеќе се резултат на еден длабоко всаден сет на демократски принципи и институции, отколку што се предуслов за демократскиот развој на општеството. Оттука, може да се заклучи дека колку што е повисоко нивото на имплементација на демократската форма на политичкиот систем, толку е повисоко и новото на остварување на демократската контрола над војската.

Продлабочената анализа на моменталната состојба на транзициските цивилно-воени односи на Балканот покажува три главни недостатоци: амбивалентност на моменталната правна и институционална рамка, длабоко поларизирана внатрешно -политичка сцена и ниско ниво на цивилна експертиза на полето на безбедноста и одбраната. Ова се проблеми кои се заеднички за сите

балкански држави. На пример, голем број бугарски политичари како и цивилни службеници немаат доволно специјалистичко знаење, а честопати дури и вистински интерес за војската и спецификите на воената професија. Оваа ситуација многу често претставува опструкција за вистинската демократска контрола, а истовремено индуцира недоверба и скептицизам кај воените професионалци, кои најмногу се плашат од некомпетентни цивили. Тие имаат силно чувство за лојалност кон својата институција и во работите на одбраната, сметаат дека тие знаат најдобро што треба да се стори (Пантев, 1997).

Уставно-правно, сите балкански држави се дефинирани како парламентарни демократии, но продлабочената анализа покажува дека во најголем број случаи во нив е развиен претседателскиот, а не парламентарниот модел (Гоати, 1997). Ваквиот тренд води кон зајакнување на централизирачките и авторитарни карактеристики на целокупниот политички систем. Овој тренд го потврдуваат политичките настани во многу земји од регионот, особено во Албанија (под Бериша), Романија (под Илиеску), Југославија и Хрватска. Во сите наведени случаи, претседателите на републиките (кои се во исто време и лидери на владеачките партии) воспоставија своја директна контрола над работата и функционирањето на секоја политичка институција, а најнапред врз парламентот и владата. Затоа, може да се каже дека тие беа вистинските креатори на промените во воената сфера. Цивилната контрола, всушност, се претвори во персонална контрола на претседателот, кој е во исто време и Врховен командант на вооружените сили. Одредени позитивни реформи во рамките на воените организации, особено во Албанија, Романија и Бугарија, беа главно инспирирани од желбата да се обезбеди поширока меѓународна поддршка, особено во државите членки на НАТО.

Јакнењето на на функционалниот рибвал на војската, т.е. силите на внатрешната безбедност, само го потврдуваат ваквиот негативен развој и тоа во најголемиот број на случаи (Југославија, Албанија, Романија, Македонија). Гледано низ институционална призма, односите помеѓу војската и полицијата, и помеѓу нив и државните власти, се од огромно значење. Разликите меѓу војската и полицијата во поглед на нивниот социјален, материјален и политички статус во сите овие случаи се евидентни. Постојат јасни индикации дека статусот на полицијата е многу попривилегиран отколку оној на војската. Може да се претпостави дека оваа ситуација е резултат на влијанието на два основни фактори: прво, демократијата во овие држави е во својот почетен стадиум и своите први предизвици ги среќава токму при воспоставувањето на репресивниот апарат на државната власт и второ, пост-комунистичките општества и држави се соочуваат со големи внатрешни (интер- и/или интраетнички) проблеми и тензии. Затоа, изгледа дека доминира еден одреден концепт на национална безбедност во кој приоритет и се дава на полицијата за сметка на војската. На тој начин, изгледите на демократијата се изложени на двојна опасност. Избегнувајќи ја Сцилата на

милитаризацијата, таа може да се судри со Харибдата на воспоставувањето на полициска држава. Не е тешко да се претпостави дека во моментот постои скриен и латентен функционален ривалитет помеѓу полицијата и војската во секоја од овие земји.

Начелно, во посттоталитарните балкански држави веќе постојат низа елементи на еден демократски модел на цивилно-воени односи. Во таа смисла, треба да се нагласи дека позитивните постигања се особено видливи преку правно загарантираниот принцип на супремација на демократски избраните цивилни институции, потоа има елементи на прогрес во цивилизирањето на министерставата за одбрана, пораст на транспарентноста во однос на политиката на одбраната итн. Сепак, сè уште е прерано за да се заклучи дека крајната цел, т.е. демократската контрола над војската, е веќе постигната. Мора да се има предвид дека на почетокот на општествената транзиција кон демократија, стартните позиции беа извонредно неповолни и оптеретени со тешкото бремене на негативните историски традиции и наследства.

Процесот на транзиција на посткомунистичките балкански држави е проследен со цела серија на негативни придружни ефекти, кои се должат на недоволниот развој на демократската политичка култура, отсуство на плуралистички консензус за приоритетите на националната политика и ниското ниво на политичка толеранција меѓу спротивставените политички елити. Консензусот во однос на формулирањето на националните интереси се покажува како недостижен заради тоа што политичките елити се обидуваат да ги претстават сопствените политички позиции како единствено валидни. Во такви околности можна е појавата на два ризика: од една страна, војската може да претендира да се постави себе си како единствен автентичен носител на националните интереси, или од друга страна - политичките елити можат да се обидат да ја завладеат и политизираат војската со намера да ја придобијат во нивната борба против политичките опоненти. Или накратко, цивилно-воените односи во земјите кои се предмет на анализата само го отсликуваат степенот на развој на демократијата од почетокот на 90-те години.

Во едно демократско општество од извонредно голема важност е цивилната контрола над војската да биде поставена на две нивоа: првото, формално - кое ги вклучува механизмите на контрола и надгледување организирани во рамките на политичката сфера (парламентот, владата, шефот на државата); и второ, неформално - кое се издига како директен продукт на цивилното општество, јавноста и јавното мислење. Во своето единство, овие два аспекта ја создаваат вистинската основа за стабилни и демократски цивилно-воени односи.

Контролата над војската реализирана преку институциите на цивилното општество ја претставува "другата страна на медалот", и е веројатно централниот елемент на новиот тип на цивилно-воени односи во посткомунистичките општества.

На прв поглед, индикативно е што во некои случаи (како во Романија, Бугарија и Словенија) политичките институции вложуваат значајни напори заради анимирање на цивилното општество, и особено јавното мислење, а во однос на прашањата од политичко-воената проблематика. Освен тоа, особено внимание му се посветува на тренингот и едукацијата на цивилните експерти и невладините организации во дебати по прашањата на безбедноста и одбраната. Резултат на таквите напори е зголементата транспарентност на воените активности во тие општества. Всушност, систематското информирање на пошироката јавност во врска со одбранбените прашања е повеќе мотивирана од официјалната политика за интеграција во НАТО. Така, главниот фокус на овие информации ги тангира правата, должностите, одговорностите и консеквенците од евентуалното членство во Алијансата. Таквата активност придонесува за обезбедување на поширока поддршка за домашната (внатрешна) политика во нејзините напори да ја социра земјата во НАТО. Тоа најлесно се евидентира во извонредно високите проценти на јавна поддршка за ваквата политика искажана во испитувањата на јавното мислење во овие земји.

Сепак, и покрај евидентниот прогрес, мора да се напомене дека цивилното општество во земјите во транзиција е сепште многу неразвено и крвко. Оваа ситуација е дел од комунистичкото наследство. Во предвечерјето на падот на комунизмот, ранливоста на цивилното општество изврши свое влијание врз турбулентниот процес на консолидација на новите демократски институции. Политичките аналитичари обично ваквата слабост ја објаснуваат со старомодната политичка култура кај овие општества, која традиционално го потенцира јазот помеѓу политичките елити и обичните граѓани, јакнејќи ги истовремено колективистичките вредности, патернализмот и граѓанската апатија. Несомнено е дека државата отсекогаш уживала привилегиран статус во очите на балканските народи, додека колективистичкиот егалитаризам и отсуството на општествена доверба биле потенцирани од карактеристиките на таквата политичка култура. Логично, во такви услови, постои слаба доверба во политичките институции. Меѓутоа, индикативно е што, скоро по правило, како што укажуваат испитувањата на јавното мислење, војската е институција која ужива најголема доверба меѓу граѓаните (Романија, Хрватска, Бугарија).

3. Наместо заклучоци

Валидна анализа на цивилно-воените односи е тешко да се направи без земање предвид на националниот специфичен амбиент кој владее во секоја држава. Всушност, секој модел на цивилната контрола над војската може целосно да се расветли само во контекст на историските и националните особености. Не постои универзален и општоприфатен модел на цивилна контрола или на демократски цивилно-воени односи, бидејќи секоја земја нужно ги следи своите уникатни културни, политички и воени традиции. Некои од балканските држави веќе го имаат препознато сопствениот избор на овој план,

т.е. го имаат трасирано сопствениот пат кон демократизација на општеството и војската како институција. Во најголем број на случаи кај овие земји се забележува дека цената за задржувањето на мирољубивиот карактер на транзицијата е платен со цената на забавените економски реформи.

Да се пледира за демократски цивилно-воени односи е долгорочен ангажман и понекогаш поголема е вредноста која произлегува од самиот процес, отколку во финалниот резултат (Царновали, 1997: 26). Централниот аспект на цивилно-воените реформи во балканските држави мора да се стави на дефинирањето на вистинскиот баланс помеѓу цивилната и воената компонента. Засега цивилниот елемент заостанува. Од друга страна, војската не е многу среќна заради загубата на својот со децении загарантиран социјален статус.

Во рамките на комунистичкиот режим тензиите помеѓу власта и војката беа вис-тинска реткост, па дури и исклучок. Напротив, во демократското општество овие тензии се постојана карактеристика на цивилно-воените интеррелации, и во тоа нема ништо чудно. Имајќи предвид дека војската, по својата природа, е авторитарна институција, таквите тензии само индицираат дека се е во ред со демократијата. Клучното прашање во овој контекст е: како да се прилагоди функционирањето на една не-демократска институција во рамките на демократијата. Затоа појавата на такви тензии во посткомунистичките балкански држави за првпат во нивната историја покажува дека демократијата е веќе на својот пат.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bebler, Anton (1988) "O odnosih med civilno in vojasko oblastjo v evropskih socialisticnih drzavah" (On Civil-Military Relations in the European Socialist States), *Teorija in praksa*, 11-12.
2. Bebler, Anton (1997) "The Regionwide Perspective on Post-Communist Civil-Military Relations". In Bebler, Anton (ed.): *Civil-Military Relations in Post-Communist States. Central and Eastern Europe in Transition*, London: Praeger Publ.
3. Bogdan, Henry (1989) *From Warsaw to Sofia: History of Eastern Europe*. Santa Fe, New Mexico: Pro Libertate Publishing.
4. Burk, James ed. (1994) *The Military in New Time. Adopting Armed Forces to a Turbulent World*. Boulder: Westview Press.
5. Carnovali, Marco (1997) "NATO Partners and Allies: Civil-military relations and democratic control of the armed forces". *NATO Review* (March), Webedition.
6. Van Creveld, Martin (1991) "The Transformation of War". New York: Free Press.
7. Doder, Dusko (1993) "Yugoslavia: New War, Old Hatreds," *Foreign Policy* 91, (Summer).
8. Goati, Vladimir (1997) "Political Systems of the Balkan Countries", *CSS Survey*, (June-July), Webedition.
9. Gow, James (1995) "Legitimacy and the Military". *The Yugoslav Crisis*. London: Pinter Publishers.
10. Ivanov, Tilcho K. (1996) "Confidence and Security in The Balkans: The Role of Transparency in Defense Budgeting", *ISIS Research Report* 6, (November), Webedition.
11. Larrabee, Stephen F. (1992) "Instability and Change in the Balkans", *Survival*, (Summer)
12. O'kane, Rosemary (1981-82) "A Probablic Approach to the Causes of Coups D'etat", *British Journal of Political Science*.
13. Modric, Sonja (1997) "Candidates Masked by the Uniforms", *Tjednik* 2, (March).
14. Pantev, Plamen (1997) "The New National Security Environment and Its Impact on the Civil-Military Relations in Bulgaria", *ISIS - Research Study* 5.

15. Remington, Robin Alison (1996) "The Yugoslav Army: Trauma and Transition". In Constantine P. Danopoulos and Daniel Zirkes (eds.), *Civil-Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States*, Boulder: Westview Press.
16. Schmitter, Philippe C. (1996) "Foreword". In Constantine P. Danopoulos and Daniel Zirkes (eds.), *Civil-Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States*, Boulder: Westview Press.
17. Vankovska-Cvetkovska, Biljana (1998a) "The Mutation of Civil-Military Relations in Romania: A Troubled Transition", *CSS Survey*, (January), pp.4-8
18. Vankovska-Cvetkovska, Biljana (1998b) "Peace and the Military After the Cold War: The Search for A New Military Mission". In Stefan Nikolov (ed.) *V'or'zenite sili v demokratichното obstestvo (Armed Forces in a Democratic Society)*, Sofia: D'rzavno voenno izdatelstvo "Sv. Georgi Pobedonosec".
19. Zunec, Ozren (1996) "Democracy in the 'Fog of War': Civil-Military Relations in Croatia". In Constantine P. Danopoulos and Daniel Zirkes (eds.), *Civil-Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States*, Boulder: Westview Press.

1

*Општо теоретски,
доктринарно-стратешки и други теми од областа на одбраната*

ПРЕВЕНЦИЈА НА КОНФЛИКТИТЕ И ГРАДЕЊЕ НА МИРОТ- ПРИЛОГ КОН РЕГИОНАЛНАТА СТАБИЛНОСТ

Лидија ГЕОРГИЕВА

Филозофски факултет, Институт за одбрана – Скопје

Апстракт: Поврзувањето на концепциите на превенција на конфликтите и градење на мирот укажува на одредени прашања и дилеми од теоретски и практичен карактер. Во однос на теоретските дилеми, истражувањето го посочува значењето на предконфликтното ангажирање на меѓународната заедница од аспект на проширување на целите и средствата за градење на мирот и дефинирање како концепт кој ќе ги адресира и проблемите коишто се јавуваат и во другите фази на конфликтот освен во пост-конфликтната. Градењето на мирот се посочува како концепт којшто е значаен и за предконфликтната фаза на конфликтот, којшто во одредени интервенции или истражувања не е доволно застапена или пак акцентот е на воено-политичките средства. Превенцијата на конфликтите е комплексен истражувањето којшто во значаен обем се истражува и на градењето на мирот, а во однос на регионот на Југоисточна Европа неопходно е да добие и институционални рамки. Во оваа смисла дел од истражувањето е и изграденост на национални стратегии и механизми коишто ќе овозможат ефикасна превенција, но и регионално институционално поврзување во смисла на превенција на закани за мирот и безбедноста.

Клучни зборови: превенција на конфликти, градење на мирот, регионална стабилност, НАТО, заедничка надворешна и безбедносна политика.

Abstract: By connecting the concepts of conflict prevention and peacebuilding certain questions and dilemmas from theoretical and practical aspect are emphasize. Related to the theoretical dilemma's, pre-conflict engagement of international community by broadening of the objectives and means for peacebuilding, and their defining as a concept that will address and the problems that emerge at other phases of the conflict that post-conflict, are pose as a significant. Peacebuilding is emphasized as a concept significant for pre-conflict phase of the conflict, as a concept that is not substantially represented within some interventions or approaches or the emphases are pose on military-political means. Conflict prevention is complex approach that encompass the peacebuilding also and relating to the South Eastern European region needs institutional framework. As a part of the approach, building of the national strategies and mechanisms that will enable efficient prevention are necessary, as well as regional institutional framework in the sense of prevention of threats to peace and security.

Key words: conflict prevention, peacebuilding, regional stability, NATO, common foreign and security policy.

Вовед

Во рамките на политичкото и научното проблематизирање, пост-студеновоениот период претставува атрактивна и сериозна тема. Како консеквенца од завршувањето

на еден период на “Студена војна” или “студен мир” Меѓународната заедница и декларативно прогласи отпочнување на нова ера на односи помеѓу државите. Надежите беа свртени кон создавање на помирољубиви односи помеѓу поранешните противници, но и кон создавање на простор за полна меѓународна соработка. Најексплицитно реализирање на желбите за иднината која ќе се базира на меѓузависност, соработка и заеднички вредности, отпочна да се финализира во рамките на процесот за зајакнување и дооформување на интегративните процеси на демократските држави од западниот дел на Европскиот континент.¹ Всушност од аголот на западните демократии и концептот Европска унија, со крајот на “студениот мир” отпочна да се формулира западноевропската визија за мирот и стабилноста на Стариот континент.

Концептите на мирот и безбедноста произлегоа како резултат од исчезнувањето на примарната закана од конвенционален блоковски судир, но и од поставувањето на акцентот и приоритетот на закани од концептот на агресија врз територијата на евроатлантските сојузници, кон широк дијапазон на нестабилности и кризи коишто се продуцираат на дел од просторот на поранешните соперници.²

Потенцирањето на вооружените конфликти и нивната регионална лоцираност покажуваат дека наспроти амалгамските процеси во западна, преостанатиот дел од Европа е соочен со закани и внатрешни конфликти. Во глобална рамка изминатата 1998 година е регистрирана како година на зголемен број на вооружени конфликти и зголемен број на конфликтни локации во однос на 1997 година. Но, споредено со 1989 година, изминатата година е релативно помирна.³ Од вкупната бројка на вооружени конфликти во 1998 година, сите (освен два) беа внатрешни. Карактеристиката меѓународни, меѓудржавни се однесува на конфликтот меѓу Индија и Пакистан и Еритреа и Етиопија, кои претставуваа 7,4% од вкупниот број конфликти.

Следејќи ги карактеристиките на вооружените конфликти во изминатата година во најмалку од шест од нив интензитетот на судирите е покачен на највисоко ниво, додека тринаесет од вкупната бројка на вооружени конфликти резултираа со најмалку 1000 загинати во текот на годината.⁴

Конфликтите и регионалната стабилност

Кога се потенцира состојбата во Југоисточна Европа, или се извлекуваат константи во однос на конфликтноста и нестабилноста на овој регион, се посочуваат четирите вооружени конфликти на просторот на поранешна Југославија, како и последиците од нив. Во однос на несигурноста, таа е многу

¹ За меѓузависноста и процесите на интеграција подетално во: “The Continuous (Dis) Integration of Europe: A Historical Interpretation of Europe’s Future; in Jaap de Wilde and Hakan Wiberg (ed.): “Organized Anarchy in Europe: The Role of Inter Governmental Organizations”, Tauris Academic Studies, I.B. Tauris Publishers, 1996, p.85-105

² Wallenstein P. and Sollenberg M. : *The end of International War? Armed Conflict 1989-95*; Journal of Peace Research, Vol.33, No. 3, 1996, pp. 353-370. Во овој труд се наведуваат 96 вооружени конфликти во периодот 1989-95; 35 од нив се активни и во 1995, вклучувајќи 6 коишто се доволно обемни за да бидат класификувани како војни.

³ SIPRI Yearbook 1999: *Armaments, Disarmament and International Security*; Solenberg M., Wallenstein P., Andres J.: Major armed conflicts; (Oxford:Oxford University Press, 1999), chapter summary.

⁴ Ибид, SIPRI Yearbook, 1999

покомплексна и во однос на регионалните димензии дефинирана како комплекс од процесот и успешноста на демократските трансформации, и од заканите за безбедноста, коишто за државите од регионот се лоцирани како надворешни. Во таа смисла конфликтите на територијата на поранешна Југославија ефектираа долготрајни последици на политички, економски, социјален, воен и еколошки план. Конфликтот во Косово и интервенцијата врз СРЈ можат да се сфатат како заокружување на кумулативниот ефект на конфликтноста во регионот. Во комплексноста на настаните се покажа дека внатрешната нестабилност на државите проследена со економски проблеми од транзиционите процеси, политичка, социјална, етничка и религиозна фрагментација ја зголемија чувствителноста од заканите. Во вакви услови поголем дел од државите искажаа недостаток на способност и подготвеност да се решат состојбите, коишто продуцираат нестабилност со демократски средства. Како последица на тоа во најголем број од случаите се применуваа присилни акции или воена сила како дел од пристапот за решавање, при што во однос на прашањето на безбедноста приоритетот го имаа внатрешните закани.

Во однос на внатрешните конфликти и можноста тие да ескалираат во продолжени или меѓународни, претпазливоста како на национално така и на меѓународно ниво. Во таа смисла вооружениот конфликт се поврзува со концептот на безбедност и тој може да претставува сериозна закана. Во дел од анализите на современите меѓународни односи се заклучува дека концептот на безбедност е “амбициозен” концепт, имајќи предвид дека безбедноста во своето современо значење ги опфаќа интегративните квалитети на националната, индивидуалната и системската/меѓународната сфера. Квалитативните димензии на современото сфаќање на безбедноста, се надополнети со воведување на политичката димензија (во рамките на демократската безбедност), економската димензија (со потенцирање на терезискиот однос меѓу развојот и безбедноста), социјалната и еколошката димензија.

Концептот на конфликт ја заслужува истата квалификација “амбициозен” и покрај различните пристапи во дефинирањето. Тродимензионалниот формат на конфликтот или неговите структурни компоненти укажуваат дека можат да бидат разгледувани и одделно, но во секој реален конфликт нивната релација и поврзаност се комплексни. Комплексноста на современите конфликти силно влијае врз стабилноста на државата.⁵ Во таа смисла државите во поголема или помала мера располагаат со механизми и процедури за управување со конфликтите и може

⁵ За релациите на мирот, конфликтот и војната подетално кај Klare M. (1994): *Peace and World Security Studies, A Curriculum Guide*, sixth ed.; London: Boulder, стр. 97 ; Mitchell C.R. (1994): *The Structure of International Conflict*, London: Macmillan; Sandole D. (1993): *Ethnic conflict resolution in New Europe: A case for an integrated systems approach*, во Balazs J. and Wiberg H. (ed): *Peace Research for the 1990's*, Akademiai Kiado, Budapest; Burton J. (1972): *World Society*, Cambridge and New York: Cambridge University Press, стр. 137-138

да се посочи дека примарната одговорност за мирољубиво решавање на спорите е во доменот на државата. Воведувањето на средства кои излегуваат од институционално/политичкиот и демократскиот ранг значат само воведување во подлабок конфликтен процес.

Една од констатациите во однос на нестабилноста на регионот на којшто му припаѓа и Република Македонија, е дека тој традиционално добива дескриптивни формули коишто одразуваат про-конфликтност базирана на историскиот имиџ. Уште повеќе етничката и религиозната различност се поврзува со процеси на мобилизација на екстремниот национализам, коишто во голем дел од случаите ги прикриваат вистинските или реалните причини за конфликтите.⁶ Моќта на етничката идентификација во отсуство на обединувачки или интегрирачки фактори во општеството може да предизвика и подлабока диференцијација и оддалечување од суштинските решенија, а кон продлабочување на конфликтот.

Последната декада од милениумот којшто изминува претставуваше период исполнет со сериозни предизвици за Јужноевропскиот регион, но и за Република Македонија. Покрај сериозноста на настаните и нумерирањето на последиците од конфликтите, пристапот на државите од регионот кон решавањето на проблемите на мирот и стабилноста, беше и со промовирање на иницијативите за асоцирање во евроатлантските структури. Се чини дека иницијативите на поголем дел од државите од регионот, во сенката на косовската криза прераснаа во сериозни очекувања. Ако последната декада беше период на транзиција, несигурност и нестабилност, наредниот период е поврзан со зголемени очекувања и напори кон економските реформи на државите од регионот но и кон поголема политичка интеграција кон Запад.

Превенција на конфликтите

Констатацијата дека последниот вооружен конфликт во регионот резултираше со сериозни последици, можеме да го надополниме и со тоа дека донесе драматични промени. Конфликтот беше сериозен предизвик за внатрешната политика, националната економија и националната безбедност за секоја држава од регионот.

Концептот на превенција на конфликтите може да се означи како базичен концепт вграден во Повелбата на ОН барем од теориски аспект. Неговото толкување во изминатиот период, особено до завршувањето на "Студената војна" е превенција на конфликти помеѓу државите. Но, кога станува збор за превенција на конфликтите во смисла на сеопфатен систем и стратегија којашто му приоѓа на конфликтот пред да избие непријателство или насилство, тогаш концептски

⁶ Smith D.: *Patterns of Violent Conflict in Europe*, IAI, 1997, Roma

се потпираме на поширок капацитет на односи коишто се простираат во сферата на државата и на меѓународните институции/заедница.

Мичел за превенцијата на конфликтите предвидува два вида на процеси. Првиот е насочен да го превенира однесувањето во рамките на општествениот систем како вознемирувачко или непожелно, а кое произлегува од развојот на конфликтната состојба.⁷ Вториот пристап се однесува на ставање на конфликтното однесување во јасно дефинирани лимити на прифатлива активност. Но, се посочуваат и забелешки дека концептот на превенција на конфликтите не е сосема јасен, имајќи предвид дека конфликтот е дел на нашето секојдневно живеење и оправдувањето дека превенцијата на конфликтите се однесува на превенција на насилните/вооружени конфликти, е непотполно. Затоа, може да се зборува за употреба на различни форми на одвраќање како што се закана или употреба на присила насочена да го отстрани или потисне несаканото однесување или пак за регулирање на конфликтот со создавање на граници за однесувањето во однос на конфликтот.⁸

Следејќи го Лунд, превенцијата на конфликтите се однесува на состојбата на нестабилен мир, во којашто тензиите и недовербата помеѓу страните е многу силна, но сеуште насилството како метод за реализирање на целите не е присутно или го има спорадично. Во однос на превенцијата на конфликтите тој го додава и концептот на превентивна дипломатија, како акција којашто се презема во чувствителен период, со цел да се избегне закана или употреба на вооружена сила или форми на присила од страна на државата или одредени групи, како средство за решавање на политичките спорови.

Во однос на анализата на конфликтот може да се тргне и до пристапот на Хил којшто укажува на тројна димензија на анализа на конфликтите и ги дели на: превенција на конфликтите насочена кон превенција на пројавување на насилните елементи, потоа управување со конфликтите или кризите насочено кон превенирање на ескалацијата и разрешување на конфликтот насочено во повторно воспоставување на мирот на трајни основи. Според Хил токму на концептот на превенција на конфликтите се посветува најмало внимание, а потоа можноста од мирољубиво решавање на споровите се заменува со поголема можност од насилно однесување во кое победата, а не компромисот претставува примарна цел.⁹

Арнхолд е еден од авторите кој укажува на врската во превенцијата на конфликтите, која значи повеќе од итните дипломатски напори пред непосредното избувнување на вооружениот конфликт. Всушност, се нагласува моментот кога се дејствува превентивно во конфликтот од точката пред непосредно избувнување

⁷ Mitchell C.R. (1994): *The Structure of International Conflict*, London: Macmillan

⁸ Michell 1994, pp 263

⁹ Hill C.: *The EU/WEU System of Conflict Prevention*; Paper presented at the Conference "Preventing Violent conflict in Europe", Rome, 1997

на насилство, кон претходно создавање на превентивни потенцијали во заедниците, државата и регионот. Оваа задача треба да се сфати како перманентна активност и особено да се потпира на креативноста на политичката елита во државата и регионалните организации. Оваа креативност треба да се насочи и преку традиционалните концепции на одбрана и одвраќање и да се потпира врз политика на развивање на кооперативни и интегрирачки структури.¹⁰

Во однос на внатрешните конфликти Воронков потенцира дека хуманитарните, економските, политичките и последиците по животната средина го сочинуваат концептот на превенција на конфликтите и на глобално и на регионално ниво како исклучително значајна активност. Всушност, тој смета дека меѓународниот пристап е фокусиран на превенција на конфликтите меѓу државите и кон највидливата фаза на акумулација на конфликтно однесување во внатрешен конфликт, односно кога конфликтот ескалира со непријателство и насилство.¹¹ Превентивните мерки се развиени и се применуваат во конфликтите во нивната највидлива фаза.

Но, наша проценка е дека ниту еден актер нема универзален рецепт за успешна превенција на конфликтите и дека клучна улога има допирната точка помеѓу меѓународниот и националниот пристап кој е исклучително значаен, особено во внатрешните конфликти. Превентивна активност може да биде преземена како од меѓународните институции и организации, така и од владите на државите, но и политичките партии, невладините организации и индивидуи. Средствата кои се применуваат во превенцијата на конфликтите треба да се насочат кон потенцијалните извори на нееднаквост, коишто можат да се искористат како објект за политичка манипулација, или пак на долгорочен план, стратегијата за превенција на конфликтите треба да содржи збир од национални и меѓународни средства насочени да го редуцираат влијанието на внатрешните и регионалните процеси за акумулација на конфликтот.

Градење на мирот

Круцијалната позиција на концептот на градење на мирот е опишана како средство за превенција на обновување на непријателствата, реконструкција на економската и социјалната инфраструктура и олеснување на разрешувањето на конфликтот.¹² Ова е само едно од видувањата на концептот за градење на мирот којшто предизвикува сериозни дилеми во однос на дефинирањето, интерпретацијата, но и реализацијата. Покрај наведените дилеми особено се

¹⁰ Amhold K.: Conflict Prevention – A political challenge, Seminar on Conflict Prevention, Skopje, October, 1997

¹¹ Voronkov L.: Prevention of Intrastate conflicts and European Security Architecture, TFF Forum, 1998

¹² Fetherstone A.B.: Peacekeeping as Peacebuilding: Towards transformative Agenda; Issues in peace research; University of Bradford, 1996

потенцира дека составен дел на проблемот на овој концепт е недостатокот на јасно одредена цел. Она што е дел од јасната визијата за концептот е дека градењето на мирот се разликува од меѓународната асистенција во форма на хуманитарна и развојна помош, а според тоа бидејќи е долготраен процес затоа е и насочена кон суштинските корени на конфликтот.

Всушност, концептот за градење на мирот е насочен кон пост-конфликтната фаза и неговата улога е специфично насочена за општества коишто веќе ја преживеале насилната или деструктивна фаза на конфликтот.

За разлика од мировните истражувања коишто го промовираа концептот за градење на мирот како институционален пристап на хуманата безбедност, Агендата за мир го спецификува како акција во којашто ќе се идентификуваат и поддржат структури кои во едно општество ќе го зацврстат мирот, со цел да се одбегне обновување на конфликтот.¹³

Во таа смисла концептот на градење на мирот е поврзан со миротворството и зачувувањето на мирот, два концепта, чијашто врска е потенцирана и во Агендата за мир со тоа што градењето на мирот е пристап кој следи откако ќе се овозможи претходно мировно ангажирање во државите. Додатокот на Агендата за мир потенцира дека градењето на мирот може да ја придружува и превентивната дипломатија и на тој начин укажува дека градењето на мирот може и треба да се дефинира пошироко отколку како “дел” или “секвенца” од поширок мировен процес. Во таа смисла градењето на мирот има за цел институционализација на мировните структури.

Одредени теоретичари сметаат дека градењето на мирот треба да се насочи кон допирање на основните човекови потреби за социјална стабилност, развој на економски можности, стандардот и идентитетот и да се овозможи асистенција на општеството за ненасилна трансформација на конфликтот. Во одредени случаи градењето на мирот се поистоветува со развојот, со насочување на комплементарноста или истоветноста на целите. Проширувањето на сфаќањето за концептот за градење на мир е во однос на интенцијата овој концепт да може да се применува во сите фази на конфликтот и дека може да е придружен со елементи на зачувување на мирот. Градењето на мирот може да да има значајна улога во сите фази на конфликтот, зависно од целта да се превенира конфликтот, да се поддржи процес на миротворство или да се изврши пост-конфликтна реконструкција. Најчесто се случува периодот од склучување на мировен договор до воспоставување на стабилен мир, да биде покриен со активности за градење на мирот, но специфичните потреби коишто произлегуваат од овој процес не го исцрпуваат концептот за градење на мир.

¹³ An Agenda for Peace – Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping, A/47/277, June 1992

Следна дилема е дали градењето на мирот е “меѓународна” или пак “внатрешна” општествена активност, којашто е дефинирана и применувана од актери коишто се и дел од акумулираната конфликтна структура. Според досегашното искуство во однос на примената на овој концепт се покажа дека градењето на мирот е исклучително дизајнирано за внатрешни конфликти. Исто така, се практикува најголем дел од активностите (како пискипингот или хуманитарните активности) да бидат раководени од надворешни агенции. Во овој случај во релативно ограничен обем се допираат елементите кои придонесуваат за траен мир, а произлегуваат од социополитичките проблеми на општеството.

Градењето на мирот може да се прифати како траен процес на превенирање на внатрешните закани за индивидуалната безбедност од предизвикување на продолжен, насилан конфликт. Овој концепт претпоставува посочување на четири значајни фактори коишто придонесуваат за успех на пристапот:

1. Операционално фокусирање на базичните причини за конфликтот;
2. Проценка на специфичноста на состојбата и контекстот на конфликтот;
3. Истрајност на процесот или долготрајност на активност;
4. Мобилизирање на индогените потенцијали во општеството коишто изворно продуцираат стабилизаторска и мировна активност.¹⁴

Меѓутоа современиот конфликт како и неговата комплексност во пост-конфликтната фаза е сериозен предизвик за одредување на методите и постапките за градење на мирот, а уште повеќе во посочувањето на традиционалните индогени потенцијали за мир. Конфликтот минувајќи низ фазите на ескалација и деескалација го еродира капацитетот и кредибилитетот на одредени актери. Всушност, обновувањето и реafirмирањето на мировниот потенцијал може да биде клуч за успех на процесот за градење на мирот. Градењето на мирот е примарна одговорност на актерите во конфликтот. Тие треба да бидат поддржани во однос на еден долготраен и стабилен внатрешен процес. Наспроти тоа екстерното ангажирање треба да е релативно кратко за да не продуцира рестриктивни последици во однос на зацврстувањето на изворните мировни потенцијали.

Градењето на мирот е концепт којшто како и превенцијата на конфликтите може да се применува во почетните фази на конфликтот. Во таа смисла одделните сектори, коишто ги адресира градењето на мирот како политичката безбедност, социјалната стабилност, личната безбедност, почитувањето на човековите права и економската безбедност, го доближуваат и го продлабочуваат концептот на превенција на конфликтите.

¹⁴ Cockell J.: Peacebuilding and Human Security: Frameworks for International Responses to Internal Conflict,” in Peter Wallensteen, ed., *Preventing Violent Conflict: Past Record and Future Challenges* (Uppsala: Uppsala Universitet, Department of Peace and Conflict Studies, 1998)

Военополитичките аспекти на превенција на конфликтите

Периодот на завршувањето на една декада којашто беше оптоварена со низа насилни конфликти остава простор за преиспитување на различни аспекти, но и за обновување и создавање на простор за стабилност и побезбедна иднина. Во таа смисла формулирана е рамка којашто ја дизајнираат неколку димензии: Новиот стратешки концепт на НАТО и во тие рамки европскиот безбедносен и одбранбен идентитет, Евроатлантскиот партнерски совет и Програмата на партнерство за мир, Акциониот план за членство, но и димензиите на Пактот за стабилност. Во однос на комплексноста на оваа рамка, можат да се посочат делови коишто навлегуваат во доменот на концептот за превенција на конфликтите но во помал обем кон концептот за градење на мирот.

Во рамките на новиот Стратешки концепт на НАТО во однос на лоцирањето на новото стратешко опкружување, се потенцира дека тоа има еволуирачки карактер. Стратешкото опкружување е всушност лоцирано во комплексноста на евроатлантската зона. Во однос на внатрешните аспекти на опкружувањето, стратешкиот концепт е адаптиран да придонесе кон мирот и стабилноста во зоната на НАТО преку поставување на нова командна структура, концептот на комбинирани заеднички сили, договори за брзо распоредување на силите за целосен ранг на мисии и преку развивање на европскиот безбедносен и одбранбен идентитет.¹⁵

За унапредување на мирот и стабилноста во зоната на стратешкото опкружување, концептот ја потврдува релацијата и поврзаноста на ОН, ОЕБС, ЕУ и ЗЕУ додека во однос на Советот за безбедност и Обединетите нации, Алијансата ја потврдува нивната примарна улога во прашањето на мирот и безбедноста. Во однос на ОЕБС се потенцира концептот на кооперативна безбедност во кој се вградени принципите на почитување на човековите права и демократијата. Во овој систем се вградени пристапите за превентивна дипломатија, превенција на конфликти, управување со кризи и постконфликтна рехабилитација.

Во однос на предизвиците на безбедноста се смета дека покрај позитивниот развој на односите во стратешкото опкружување, класичната конвенционална агресија од висок степен е помалку веројатна но не е исклучена во подолга временска дистанца. Предизвиците за Алијансата се лоцирани како воени и невоени ризици, коишто се повеќе димензионални и тешко предвидливи. Ризиците во форма на несигурност и нестабилност се посочени во и околу евроатлантската зона, како и во регионалните кризи на периферијата на Алијансата. Како потенцијални извори на кризи се наведуваат економските, социјалните и политичките тешкотии, етничкото и политичкото ривалство, територијалните

¹⁵ The Alliance's Strategic Concept, Washington D.C. April 1999, USIAInternational home page, член 12 -19

спорови, неуспешните реформи, кршењето на човековите права, дисолуција на држави. Овие тензии се лоцирани како потенцијални кризи кои водат кон вооружени конфликти коишто можат да ја згрозат безбедноста на Алијансата со прелевање во соседните држави, но и на територијата на членките.

Како одговор на нестабилноста која што извира во рамките на меѓународниот систем, стратешкиот концепт опфаќа неколку аспекти коишто резултираат во пристап кон мирот за 21 век:

1. Од една страна кон концептот на безбедност се предвидува широк пристап којшто ќе се гради врз зачувување на трансатлантската врска;
2. Одржување на ефективни воени капацитети доволни за одвраќање, одбрана и реализирање на комплетен ранг на мисии;
3. Јакнење на европскиот одбранбен и безбедносен идентитет; одржување на капацитети за успешно управување со кризите; постојаната отвореност кон прием на нови членки;
4. Унапредување на партнерството, соработката и дијалогот со други нации како дел од кооперативниот пристап на безбедноста; контрола на вооружувањето и разоружувањето.¹⁶

Во однос на трансатлантската врска потенцирано е силното и динамично партнерство, неделивоста на безбедноста на Северна Америка и Европа.

Во однос на одржувањето на воената способност таа е насочена кон одржување на воените капацитети и реализирањето на колективната одбрана. Покрај тоа предвидено е и одржување на воени капацитети на Алијансата коишто ќе овозможат целосен ранг на акции во однос на превенција на конфликтите и управување со кризи, како и за спроведување на не-член 5 операции од страна на Алијансата како одговор на кризите.

Превенцијата на конфликтите и управувањето со кризите во рамките на стратешкиот концепт, се базирани на модел за превенирање на конфликтите, а доколку тие се појават предвидува пристап за управување со конфликтите како и употреба на не-член 5 операции во коишто е можно учество и на партнерските држави.

Во однос на кооперативноста на Алијансата, централен елемент останува принципот на партнерството, соработка и дијалог, при што Евроатлантскиот партнерски совет е центар за соработка и консултации, додека програмата ПфП останува врска меѓу НАТО и партнерите и елемент за остварување на интероперативноста на потенцијалните аспиранти за членство во Алијансата.

Стратешкиот концепт воспоставува и програма на активности за асистенција на аспирантите за идно можно членство (План за акционо членство) која е насочена кон политичко-економските, одбранбените, ресурсните,

¹⁶ Ибид, член 26

безбедносните и правните аспекти. Формулата за реализирање на интероперативноста преку утврдените програми се одвива со учество на 19+1.

Во однос на карактеристиките на елементите содржани во новиот стратешки концепт, особено е значајно да се лоцираат оние врз коишто може да се идентификува зајакнување на концептот за превенција на конфликтите. Во таа смисла при потенцирањето на евроатланската врска и дефинирањето на европскиот безбедносен и одбранбен идентитет и неговата концептуална развиеност може да се посочи дека неговата улога во однос на превенцијата и разрешувањето не е сосема јасна. Всушност, тежиштето се уште е насочено кон концептот на управување со кризите и поширок одговор на предизвиците од кризите отколку на нивна превенција.

Исто така, може да се констатира дека во контекстот на заедничката надворешна и безбедносна политика во рамките на ЕУ и европскиот безбедносен и одбранбен идентитет во рамките на НАТО, се преферираат различни пристапи за превенција на конфликтите. Пристапите претставуваат одраз на природата на организацијата кон која што се асоцирани, но и нивните суштински лимити.¹⁷

Како резултат на напорите за развојот на концептот за превенција на конфликтите на хелсиншката средба се оди кон зајакнување на воените аспекти на заедничката надворешна и безбедносна политика, како и потпирање на расположивите економски и политички столбови за превенција на конфликти. Во таа смисла елементите на превенција на конфликтите коишто произлегуваат од SECI, Royaumont процесот, PHARE, Амстердамската платформа и напорите на невладините организации можат да имаат дополнителен позитивен ефект.¹⁸

Европскиот безбедносен и одбранбен идентитет или како што е формулиран “европски столб на НАТО” го дефинира и традиционалниот модел за одбегнување на конфликтите базиран на принципот на одвраќање. Може да се претпостави дека патоказ за натамошниот развој е да се воспостават релации помеѓу овие два концепта, односно помеѓу заедничката надворешна и безбедносна политика на Европската унија и европскиот безбедносен и одбранбен идентитет во рамките на НАТО (CFSP и ESDI) коишто ќе овозможат механизам за превенција на конфликтите сочинет од економски, политички и воени капацитети. Заедничкото но не и преклопувачко членство на ЕУ и НАТО, но и преклопувачкото членство на ЗЕУ и ЕУ можат исто така да овозможат заеднички ресурси за превенција на конфликтите.

Во таа смисла и целите на европскиот безбедносен и одбранбен идентитет и заедничката надворешна и безбедносна политика треба да одат кон развивање на одговор за регионалните и безбедносни предизвици. Од овој аспект позицијата на

¹⁷ Duke S.: Regional Organizations and Conflict prevention, EIPA, 1999

¹⁸ Ибид, стр.16

Атлантската алијанса е тесно димензионирана, имајќи предвид дека и недостасува политичката и економската димензија, коишто таа ги надоградува со приклучувањето во регионалните аранжмани насочени кон стабилизирање на регионот.

Во однос на мерките коишто беа преземени или барем интенцијата им беше да бидат насочени како превентивни во однос на косовската криза, може да се констатираат две импликации.¹⁹

Првата, во однос на принципот на закана и употреба на сила го потенцираше недостатокот од поширок ранг на мерки за превенција на конфликти, прашање за коешто се дебатираше и во однос на релацијата ОН-НАТО во рамките на кризата во Босна и Херцеговина. Втората во однос на едногласноста или координираниот пристап на ЕУ којашто покажа многубројни дисонанци како и тенденција, концептот за превенција на конфликти да се користи во минимална форма. Накусо, може да се констатира дека расположивите механизми за превенција на конфликти беа искористени минимално и некоординирано.

Покрај институционалната рамка и концептските димензии коишто произлегуваат од НАТО и ЕУ на военополитички план, економските димензии произлегуваат од Пактот за стабилност за Југоисточна Европа. Од овој документ произлегуваат и одредени димензии на безбедноста, но тие се однесуваат за дел од државите во регионот, На тој начин се гради пристап кон мирот и стабилноста којшто има различен акцент врз превенцијата на конфликтите и градењето на мирот. Во оваа насока, уште позначајно е прашањето да се создаде балансиран однос помеѓу меѓународниот и националниот пристап коишто ќе создадат рационална рамка за превенција на конфликтите

Заклучок

Со завршувањето на “Студената војна”, Меѓународната заедница беше соочена со сериозни предизвици, коишто произлегуваа од внатрешната сфера на државите и се дефинирани како внатрешни конфликти. Сериозноста на заканите е потврдена со нумеричките прикази за карактеристиките и последиците од внатрешните конфликти. Имајќи го предвид комплексот на кумулативниот конфликт на просторот на поранешна Југославија може да се констатира дека современите конфликти, честопати опишувани како продолжени, длабоко вкоренети, хронични, насилни, вооружени конфликти, се дел од несигурноста како за современата меѓународна заедница, така и за одделни држави.

Од искуството или во однос на досегашните активности применети како пристапи за справување на конфликтите (conflict management), може да се констатира дека вниманието на Меѓународната заедница е насочено кон манифестната фаза на конфликтите, притоа одминувајќи ги вкупните ресурси со коишто располага особено за превенција на конфликтите.

Концептот за превенција на конфликтите претставува сегмент од широк пристап кон мирот и безбедноста, во којшто се лоцирани механизми насочени кон превенирање

¹⁹ Ибид, стр.29

на насилната фаза на конфликтот. Овој концепт може да се прифати и како форма на одвраќање и спречување на акумулација на одредени конфликтни состојби во внатрешната сфера на државата но и меѓу државите. Имајќи предвид дека традиционалното сфаќање на превенцијата на конфликтите се поставуваше во однос на меѓудржавен конфликт, еден од правците на развојот е јасно дефинирање на концептот на внатрешен конфликт и на пристапите коишто претставуваат дел од превентивната сфера.

Градењето на мирот е комплексен концепт, но и комплементарен концепт на превенцијата на конфликтите. На релациите меѓу овие два концепта може да се постави одговорот и трансформативната агенда кон мирот и безбедноста во новиот Милениум. Во овој домен традиционалните принципи за одбрана и одвраќање ќе бидат зајакнати со аспектите на политичката, економската и социјалната стабилност базирани на процесите на интеграција и кооперативна безбедност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Arnhold K.: *Conflict prevention-Apolitical challenge*, Paper presented at Seminar on conflict Prevention, Skopje, 16th October 1997
2. Chester A. Crocker ; Fen Osler Hampson; Pamela Aall: *Managing Global Chaos, Sources and Responses to International Conflict*, USIP, 1998
3. Fetherstone A.B.: *Peacekeeping as Peacebuilding Towards a Transformative Agenda*; in "Issues in Peace Research 1995-96", Lee-Anne Broadhead (ed.), University of Bradford, 1996, p.100
4. Georgieva, L.: *Preventive deployment: Missing link between conflict prevention and peacebuilding*; 40 annual Convention of ISA, Washington, D.C. 19-20 February, 1999
5. Hill C.: *The EU/WEU System of Conflict Prevention*, Conference on "Preventing Violent Conflict in Europe, Rome, 10-11 1997
6. Mitchell C.R.: *The Structure of International Conflict*, Macmillan, 1994
7. Mac Ferlane N.: *The UN System of Conflict Prevention*, Paper presented at Conference on "Preventing Violent Conflict in Europe, Rome 10-11 October 1997
8. Pierre, Andrew J.: *De-Balkanizing the Balkans: Security and Stability in Southeastern Europe*, Special report, USIP, September, 1999
9. Pierre, Andrew J.: *NATO at Fifty- New Challenges, Future Uncertainties*; Special report, USIP, 1999
10. Smith, Dan: *Patterns of violent conflict in Europe*, Paper from the Conference on "Preventing violent Conflict in Europe", Rome, 10-11 October 1997
11. SIPRI Yearbook 1999: Armaments, disarmament and International security; Oxford University Press, 1999
12. Tschirgi N.: *Peacebuilding and Post-Conflict reconstruction*, IDRC, Peacebuild.htm "An Agenda for Peace - Preventive diplomacy, peacemaking and Peacekeeping" Report of the Secretary-General on the work of the Organization Adopted by the Security Council, A/47/277, June 1992
13. Thomas G. Weiss and Cindy Colins: *Humanitarian Challenges and Intervention*, Westview Press, 1996
14. Vayrynen R.: *Preventing Deadly Conflicts: Failures in Iraq, Yugoslavia, and Kosova*; 40 annual convention ISA, Washington, D.C.; February 16-20, 1999
15. Voronkov L.: *Prevention of Intra-state Conflicts and European security Architecture*, TFF Forum 10th Anniversary, pp.2
16. The Washington Declaration, USIA, Washington, D.C. April 1999
17. The Alliance's strategic Concept, USIA, Washington, D.C. 1999

МАКЕДОНИЈА - РЕПЕР НА БАЛКАНСКАТА ГЕОПОЛИТИКА

Милош ЗМЕЈКОВСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбрана – Скопје

Апстракт: Во илудот направен е обид да се потенцираат некои од мнозубројните фактори со цел да се најде правиот одговор, зошто Република Македонија како континентална и полуостровска земја, лоцирана на најстариот континент последна се стекна со право на независна држава. Според досеашните анализи, може да се констатира дека главни фактори за тежоката историја на Македонскиот народ се геополитичката и геостратежиската положба на просјорот со неговата поливаленост како и судирот на интересите на соседните земји и нивната перманентна желба за "големи држави" на мал просјор, секогаш на нивната Македонија.

Ниту на еден народ неговата лична и историска судбина не била толку силно детерминирана од положбата на просјорот на којшто живее, како што е тоа со народот на Македонија. Дали е на повидок нова балканизација на Балканот?

Клучни зборови: Македонија, геополитика, геостратегија, просјор.

Abstract: An effort is made in the project to stress out some of the numerous factors with the purpose of finding the correct answer, because Republic of Macedonia, as a continental and peninsula country, located on the oldest continent was the last to acquire the right to an independent state. According to recent analyses, a conclusion may be given that the major factors for the difficult history of the Macedonian people are the geopolitical and geostrategic surrounding with its many attractions as well as the conflict of interests of the neighboring countries and their constant desire for "large countries" on a small space, always on the expense of Macedonia. No other peoples' personal and historical destiny has been so strongly determined from the place of where they live, like is the case of the Macedonian people. Is a new balkanization taking place on the Balkan?

Key words: Macedonia, geopolitic, geostrategic, space.

Вовед

Геополитиката, како правец на политичката географија, истакнува дека почвата, односно просторот на којшто живее еден народ и на којшто е организирана државата, игра пресудна улога во организацијата на политичкиот облик на општеството и водењето на државната политика. Таков географски детерминизам на државата и политиката, со мошне големо нагласување, се јавува за време на Втората светска војна во делата на

Рудолф Челен, шведски професор по политички науки и во Рацеловата политичка географија за положбата на просторот.

Според мислењето на Челен меѓу државата и просторот на којшто таа се наоѓа постои органско единство каде што главна улога има просторот.

За политичката организација на општеството и државната политика, замјинштето и просторот ги одредуваат и другите појави како што се: националната култура, националниот карактер и психологијата на народот воопшто, расните и националните граници, милитаристичкиот дух на народите и др. Меѓу елементите на тлото кои ја детерминираат државата и политиката, геополитиката, покрај просторот се истакнува и положбата на земјата и државните граници како основни геополитички вредности.

Челеновата теорија била со задоволство прифатена од одделни кругови во победена Германија (1918), со цел да се послужат со неа за својата експанзионистичка политика. На чело на германската геополитика застанал К.Хаусхофер, професор на Минхенскиот универзитет. Меѓутоа, во трудовите на Хаусхофер и неговите соработници, не можат да се најдат доволно елементи за да се изведе заклучок за потполната содржина на нивната геополитика дека животниот простор може да се проширува само со освојување на туѓи територии.

После Втората светска војна доаѓа до геополитичко оживување особено во САД и западноевропските земји. Оживувањето на геополитиката се јавува во неколку различни форми, а најголема популарност достигнува за времето на американската дипломатија на чело со Хенри Кисинџер.

Денеска, покрај големата поделеност на светот на голем број големи и мали држави, мошне голема поделеност се јавува и на други основи, како што се воени сојузи, економски заедници, разни конфедерации, федерации и разни други организации.

На нашата планета нема ничија земја. Сè е поделено меѓу народите и државите, а нив ги има повеќе од 220 и тоа големи и мали, во зависност од тоа со каква воена и економска моќ располагале во времето на нејзиното формирање. Но, поделбата на просторот во поедини региони како да не е дефинитивно завршена, поради што и понатаму доаѓа до меѓусебни судири. Најголем број од војните што се водени меѓу државите и народите и сè уште се водат, главно за освојување на туѓи територии или пак за сфери на влијанија помеѓу еден или друг систем. Во поедини региони со релативно мали димензии се формирани помал број, а во други региони поголем број на држави. Така на пример, на двата јужноевропски полуострови формирани се три големи држави, додека на Балканот со релативно иста територија, се формирани 11 држави, а на повидок е формирање на 12-та држава. Тоа значи дека на Балканот постојат 11, односно 12 геополитички кодови, а секој геополитички код има свој репер. За некои балкански држави главен репер е Македонија, односно нејзината територија. Тоа значи дека политичкиот барометар на Балканот секогаш покажува висока вредност, а во светската дипломатија овој простор секогаш е подвлечен со црвена боја.

Речиси кај сите балкански држави постојата аспирации за формирање на големи држави: Голема Бугарија, Голема Србија, Голема Албанија, Голема Грција, Голема Романија и др. За жал и во сегашни услови некои од нив не се откажуваат од старите хипотеки за големи држави. Од сите балкански земји, само просторот на Македонија има континентален карактер, додека сите други со помал или поголем дел излегуваат на некој морски брег.

Основни карактеристики на македонскиот простор

Една од многуте важни карактеристики на секој државен простор е неговата положба во однос на: математичките координати, соседните земји, земјите од поширокиот регион, најблиските мориња, главните светски комуникации, големите енергетски лежишта и др.

За просторот на Македонија можат да се истакната следните карактеристики:

- по својата површина релативно мал (25.713 км²)
- по формата на својата површина се доближува до круг со приближно еднаков радиус од географскиот центар кој се наоѓа југозападно од Велес во реонот на Стари Град и Круша.
- релативно мала гранична линија (850 км) со коефициент 1,45. На секој должински км. му припаѓаат по 30 км², со мошне голема компактност на просторот.

Многу негативна страна на овој простор е што му е ампутирана историската страна уште во 1913 год. со Букурешкиот договор.

- простор со специфична положба и голема политичка вредност.
- простор со голема енергија на релјефот и јужна експозиција.
- коефициентот на вертикалната разгранетост е поголем од коефициентот на хоризонталната разгранетост што му дава нов квалитет на просторот. (мал број на гранични премини со соседните држави и со мал капацитет). Овој простор има посебно значење со неговата поливалентност.

Една од најнеповолните квалитативни страни на македонскиот простор е крајно екстремната страна на неправилниот распоред на демографскиот ресурс што има многу негативни импликации, како од аспект на одбраната, така и од аспект на другите општествено-економски односи. Имајќи ја во предвид континенталната положба на Македонија и другите фактори поврзани со неа, може да се заклучи дека геополитичката дефиниција за Македонија треба да гласи: македонскиот простор во геополитичка смисла има положба во окружување со изразито конвергентни интереси на околните простори и околните народи што ова подрачје историски ќе го определат како едно од најзначајните зони на европските судири. Со други зборови може да се каже дека ниту еден простор на европскиот континент нема толку сложена геополитичка и геостратежиска положба како што е просторот на Македонија.

Ниту на еден народ, неговата лична и историска судбина не била толку детерминирана од положбата на просторот и неговите особености како што е тоа случај со историската судбина на македонскиот народ.

За Балканскиот Полуостров и Македонија како негов централен дел, посебно значење има долината на реката Вардар, која е природно предиспонирана

магистрала и врска на Северна и Средна Европа со Блискиот Исток и Суецкиот Канал. Имајќи ја во предвид сообраќајната важност на долината на реката Вардар и поволната положба на Македонија, односно нејзиното геостратејско значење, најдобро го дефинирал, познатиот творец за обединување на Германија Ото фон Бизмарк (1815 - 1898) кога во една прилика мудро рекол: "кој ја поседува долината на реката Вардар, тој го има Балканот, а Македонија е клуч на Балканот и оној кој го држи тој клуч, ги држи патиштата меѓу исток и запад", а ние би додаде и меѓу север и југ.

Долината на реката Вардар немаше да ја има оваа функција ако во нејзиниот долен дел не беше солунското пристаниште како влезна, односно излезна врата за целиот Балкан и ако долината на реката Морава не претставуваше природно продолжение на долината на реката Вардар со насока на север кон Панонската Низина и Средна Европа. На оваа сообраќајница се надоврзуваат неколку трансферзални сообраќајници со правец исток-запад, како што се ибарската, нишавската и други сообраќајници.

Освен за одржување на економски и културни врски меѓу Азија и Европа, оваа сообраќајница служела и за премин на големи војски и во едната и во другата насока, но никогаш за доброто на македонскиот народ.

Поливалентност на македонскиот простор

Поливалентноста на македонскиот простор е изразена со два радиуса: голем и мал радиус.

Поливалентноста на македонскиот простор со голем радиус се гледа во мошне големата заинтересираност на големите европски држави како: Русија, Германија, Австроунгарија и Англија. Така на пример, Русија при склучувањето на мирот со Турција во местото Сан-Стефано, за да си обезбеди излез на Средоземното Море, вечна желба на сите руски императори, во рамките на ново-ослободена Бугарија и ја дава територијата на Македонија. Меѓутоа, со одлуките на Берлинскиот конгрес, спречено е формирање на голема словенска држава (Бугарија), позната како Сан-Стефанска Бугарија. На оваа голема руска желба за излез на Средоземното Море, силно се спротивстави Австроунгарија, бидејќи не сакаше да ѝ се пресечат патиштата за пробив на исток (Дрнав- наш Остен). Исто така и Британија не можеше да прифати создавање на силна Бугарија на мореузите Дарданели и Босфор.

Македонија до Втората светска војна претставува објект околу кој се водат многубројни дипломатски преговори, но во исто време околу Македонија се водат и посебни војни. За придобивање сојузници, таа се ветува час на една, час на друга балканска држава. Ова особено доаѓа до израз во Првата и Втората светска војна, кога Германија во борбата против Србија (1914 - 1918) ја ветува Македонија на Фердинандова Бугарија и таа ја напаѓа Србија. Во Втората светска војна (1939 - 1945) германскиот диктатор Хитлер, ја ветува Македонија истовремено и на Вла-

дата на стара Југославија и на Владата на цар Борисова Бугарија. Владата на цар Борисова Бугарија ја прифаќа понудата од страна на Хитлер и се вклучи во фашистичкиот блок.

Поливалентноста со мал радиус и со голем интензитет се јавува кај соседните земји: Бугарија, Албанија, Грција и Србија. Геополитиката кај сите соседни земји има еден заеднички именител, а тој е како да се стави под своја контрола целиот или дел од македонскиот простор.

Од геополитичката положба на македонскиот простор може да се констатира дека историски и актуелно, интересите на околните народи и држави секогаш биле кон централниот дел на Балканот односно кон Македонија. Како комуникациско средиште секогаш претставувале перманентна опасност за загрозување на македонскиот народ, така што оваа геополитичка положба во голема мера била причина за делење на просторот и тоа од најстари времиња па сè до денес.

Геополитичката содржина на политичкото однесување на балканските држави, наши соседи, спрема македонскиот простор и македонската држава, се изразува во видоизменета форма, при што обично се користи балканската состојба во етничката измешаност на населението и разликите помеѓу етничкиот простор со националните граници. Оваа балканска состојба, кај поголем број од балканските народи и држави почна да развива свест за "историски граници", "историски права", "автохтоност" и др., и тоа за она време кога таа нација била просторно најголема. Власта на овие држави, наоѓа за потребно во сите степени на образование овие "лекции" да најдат свое место. За докажување на овие "вистини" се ангажирани сите научни и културни институции, па дури и академиите за наука и уметност. Како резултат на тоа кај поедини балкански држави се создадени и големодржавни стратегии за тоа на кој начин и во кои услови таа стратегија може да се реализира. Најдобри резултати во овој поглед има албанската популација. Покрај Тирана и Приштина на Балканот се јавува трет албански економско-политички центар на територијата на Република Македонија, Тетово.

Во едно издание на весникот "Дијаспора" од 4.9.1994 година, покрај другото пишува "погледнете ја историјата и ќе видите дека Србија била силна само тогаш кога ја имала Македонија, а пшто ја загубила веднаш дошло до распаѓање на силниот организам Српското царство. За нас Македонија е исто што и косата за Самсон, ако ја отсечете ќе му се уништи силата. Со Македонија ќе ја извршине својата мисија во историјата на Балканот и на југоисточна Европа".....

Границите на Македонија

Еден од индикаторите за политичко-историските прилики на еден регион или држава е и историјата на границите. Во прилог на оваа констатација е положбата на границата, односно на границите на Македонија бидејќи после секоја

војна, а нив ги имало многу и после секоја делба се повлекувале нови гранични линии за да се знае кој и до каде има право да воспостави своја власт и управа. Како резултат на тоа на просторот на Македонија се цртани и прецртувани следните граници:

1. За време на Самоиловото царство границите на Македонија, на север допирале до Сава и Дунав, на запад до Јадранско Море и Неретва, на исток до северозападните делови на Црно Море, а на југ до сидините на Солун и Јанина;
2. Граници на Македонија во составот на Турција пред 1912 година;
3. Граници на Македонија од тајниот анекс на Српско-бугарскиот договор од 13 март 1913 година;
4. Граници на Македонија со поделбата помеѓу српските, бугарските и грчките војски од октомври 1912 до јуни 1913 година;
5. Граници на Македонија по Букурешкиот договор од 10 август 1913 година;
6. Граници на Македонија од есента 1915 до пролетта 1916 година;
7. Граници на Македонија за време на Солунскиот фронт-операција 1916 година;
8. Граници на Македонија по Версајскиот мировен договор во 1919 година;
9. Граници на Македонија за време на Втората светска војна во 1941 година;
10. Сегашни граници на Република Македонија како самостојна и независна држава.

Државната граница со Република Бугарија е дефинирана со Договорот во Неј на реката Сена, во 1919 година по што Меѓународната комисија две години работела на теренот околу поставувањето на граничните ознаки. Со овој акт утврдено е и ново тромеѓе на планината Беласица меѓу некогашна СФРЈ и Бугарија.

Државната граница со Република Грција е утврдена со Договорот и Спогодбата од Букурешт во 1913 година.

Границата со Република Албанија е повлечена врз основа на Лондонскиот протокол од 1913 година и Одлуката на конференцијата на амбасадорите во Париз од 1921 година.

На северната граница према СР Југославија постојат неколку спорни точки коишто треба да се решат.

Демографски карактеристики

Населението во Македонија претставува демографски конгломерат. Сите демографски карактеристики на Балканот на еден или друг начин се репродуцираат (отсликуваат) во Македонија. Една од најнеповолните особености за населението на Македонија е крајно неповолната разместеност и тоа почнувајќи од празни и полупразни региони па до најголема густина во Европа и пошироко со над 1000

жители на км². Како резултат на тоа на просторот од 3,5% од територијата живее 45% од вкупното население, како што е тоа во Скопската и Полошката Котлина.

Оваа појава, покрај другото има негативно влијание и за одбраната.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Петер Тејлор:** "Политичка Географија", Оксфорд, 1996 год.
2. **Михајло Апостолски:** "Споменици на средновековната и поновата историја на Македонија", Прилеп, 1988 год.
3. **Владимир Ортаковски:** "Малцинствата на Балканот", Скопје, 1998 год.
4. **Тодор Чепреганов и др.** "Историски атлас", Скопје, 1998 год.

2

*Геополитички, геостратејски, военополитички
и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

БАЛКАНОТ - ГЕОПОЛИТИЧКИ КРСТ

Митко КОТОВЧЕВСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбрана – Скопје

Апстракт: Лоцираноста на Македонија во центарот на балканскиот “геополитички крст” претставува суштинската детерминанта во расветлувањето на овој “феномен” во презентираниот текст.

Балканските народи, посебно македонскиот народ, во своите историски епохи живееле под терор од историјата, но и теророт од географијата не бил за поценување. Геополитичката положба на Македонија низ историјата претставувала “црно злато” за нејзиниот народ и за неговата историска судбина. Геостратејската важност на нашиот простор низ историјата била од непроценливо значење за големиот империјален освојување, а уште повеќе за зачувување на големиот империјален царство.

Македонскиот простор секогаш најмногу се утврдувал бранел и последен се наоѓал кога пропаѓала на империјалните сили била неизбежна. Македонија често била претставувала “последниот одбранбен бастион” на големиот империјален во времето на залезот на нивната моќ, но и оперативна основа за најголемиот освојување на својот – освојувањата на Александар Македонски.

Клучни зборови: геостратејска положба, балкански геополитички крст, империјални сили, историја, македонски простор.

Abstract: The position of the Republic of Macedonia in the central part of the Balkans “geopolitical cross” is the essential determinant in explaining this “phenomenon” in the following text. Through the history Macedonia has always been considered as “black gold”. The people on the Balkans and especially the Macedonian people were always terrorised through the history. The geographical influence has also been severe for them. the geopolitical location of Macedonia is considered as “black gold” for the people and for their history as well.

The geostrategic importance of Maced. position was priceless for the big imperialistic forces through the history, and the importance was even bigger when preserving of their kingdoms was questioned. Maced. position was defended the most when the imperialistic forces failed in the past. Macedonia was the last bastion defended by the great kingdoms when they were destroyed, and it was an operational foundation for the great concords in the world – such as the concords of the Alexander the Great.

Key words: geostrategic position, Balkans “geopolitical cross”, imperialistic forces, history, Macedonian space.

1. Македонија во центарот на балканскиот геополитички крст

Балканската историја е особено интересна како историја на еден значаен крстопат, историја без чие познавање не може да се разбере балканскиот свет.

Балканската историја речиси секогаш претставува дел од историјата на определена империја, држава, во различни епохи, што зборува дека Балканот никогаш не бил независен политички ентитет. Се чини дека балканските народи во сите епохи трпеле поголем терор од историјата отколку од географијата. Но и теророт од географијата не бил за потценување и тој во корелација со теророт од историјата само ги мултиплицирал балканските судбини, балканските страдања, генерирајќи во континуитет мноштво конфликти кои често биле фатални за народите "заробени во балканската ветрометина".

Територијата на Македонија се наоѓа на тешка позиција на "геополитичкиот крст" на Балканот. Но, тоа не е единствената историска и географска "казна" за Македонија. Фатална за нејзината судбина низ историјата е нејзината лоцираност во центарот на балканскиот "геополитички крст". Дали геополитичката положба на Македонија, всушност не претставуваше "црно злато" за народите што живееле на овој простор – "црно злато" што тие секогаш скапо го плаќале?

Лоцираноста на Македонија во центарот на балканскиот "геополитички крст" значи дека таа го зазема централното место на балканскиот геополитички крстопат чие централно јадро е збиено околу триаголникот Белград – Солун – Софија со Скопје како центар.

Положбата на Балканот како крстопат на Европа, а посебно положбата на Македонија како стратегиски центар на овој европски крстопат, во историјата секогаш ја правела отворена за сите алчни и завојувачки аспирации. Периодичното, но закономерно протатнување на разни орди и освојувачки војски уште повеќе ги опустошувале, доведувајќи го во прашање нивниот севкупен развој, а често пати и нивното опстојување.

Римјаните, Византијците и Отоманците, исто така закономерно, користеле идентични методи за целосно да загосподарат со стратегиски значајниот балкански простор, граделе патишта по должината на големите оски зацртани од природниот релјеф и поставувале утврдувања по должината на тие оски. Крстопатите секогаш претставувале најпривилегирани точки во оваа серија на попатни војнички станици. За илустрација ќе споменеме дека на просторот на Република Македонија се откриени повеќе од триста воени утврдувања кои датираат од римскиот период, воени утврдувања кои се лоцирани на најважните стратегиски точки по должината на големите оски кои поминувале низ македонскиот простор. Овој податок несомнено го потврдува огромниот геостратежиски интерес и важност на македонскиот простор за големите освојувања на големите империјални сили низ историјата.

Геостратежиската важност на нашиот простор била од непроценливо значење и за зачувување на големите империјални царства (македонскиот простор секогаш најмногу се утврдувал, бранел и последен се напуштал – кога нивната пропаст била неизбежна).

Во балканската историја се менуваат повеќе поробувачи, но сите тие ги користат воените и административните центри – градовите крстопати: Едрене (Андријанопол), Пловдив (Филополис), Софија (Сердика), Белград (Сингидунум), Солун (Тесалоника), Скопје (Скупи) и некои други. Овие градови беа подигнати во и околу централното јадро на "балканскиот триаголник" и играа подеднакво важна улога во Римската, Византиската и Отоманската империја, но и во поновата историја на Балканот.

Отоманската империја не се ограничи само на римското и византиското наследство, така што формираа и други градови за полесно да управуваат со освоениите територии.

Денес во остатоците на римските тврдини археолозите може да најдат монети, оружје, орудија и од трите големи империи, но и муниција од Првата и Втората светска војна, од балканските војни итн. Историјата како да се повторувала на овие простори, се менувале само господарите, а овие примери претставуваат големо огледало на кое се отсликува значењето на овој простор низ сите позначајни историски епохи. За сите освојувачки војски военогеографската и геостратежиската важност на овој простор останувала историски и военостратегиски непроменета.

Кои се факторите што го детерминираат огромното геостратежиско значење на Балканот и на неговиот "центар", односно кои се тие значајни стратегиски правци кои "природно" поминуваат низ неговата територија и го прават да биде она што бил со векови наназад?

Од геостратежиски аспект, Балканот се наоѓа на спојот на трите континентални маси – евро-азиска-африканска, односно претставува подрачје на кое како на огледало целосно се отсликува военостратегиската и геополитичката карта на светот со сите негови спротивности, односно конфликтности. Во тие геостратежиски рамки, Балканот отсекогаш се наоѓал во центарот на стратегиските опции (варијанти) на значајните политички и воени сили на Европа и светот, во целата негова историја.

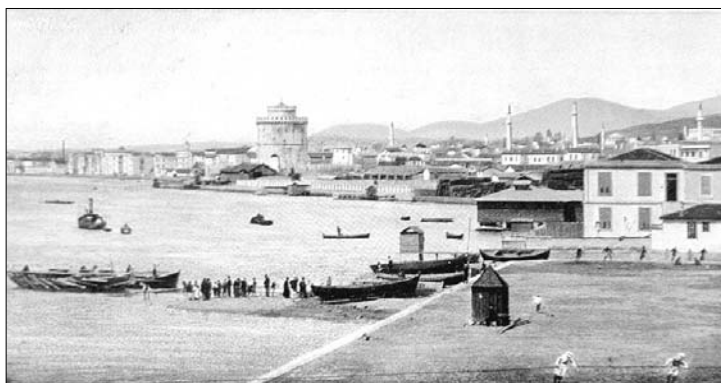
Во изминатиот историски период, сите држави според својата моќ и влијание врз светските настани и процеси, често пати во зависност од интересите, ги менувале своите геостратежиски приоритети, но секогаш како константа се привлекува нивната витална заинтересираност за Балканот. Без оглед на фактот која од тие моќни сили се наоѓа на врвот на таа стратегиска пирамида, во минатото, а и денес не престануваат да го опсервираат и да го "посакуваат" Балканот како мошне значајно стратегиско подрачје.

По должината на целиот родопски масив на Балканот постојат две значајни и карактеристични долини (стратегиски правци), Вардарско-Моравската на правецот Солун – Белград, која го сече Балканскиот Полуостров на два подеднакви дела и кон која гравитира целокупниот централен дел од Балканскиот Полуостров, и правецот кој се протега по Моравско-Маричката Долина, на правецот Белград –

Истанбул, кој преку Софиската Котлина по најкраток пат ја поврзува Европа со Мала Азија.

Најзначајна, од геостратејски аспект, за Република Македонија е оската на Морава и Вардар, преку која се протега еден коридор од Дунав до Егејско Море со идентична улога за поврзување на регионите, слично како Сона и Рона во Франција. Оваа оска кон Дунав се шири со разгранетоста на Моравскиот Басен, а на југ Вардар ја сече територијата на Македонија и се влива во Солунскиот Залив. Солун претставува еден од најзначајните градови на Балканот, чија положба е допирна точка на коридорот Морава – Вардар и на старата Виа Игнатија, со која Јадранско Море се поврзувало со Истанбул. Солун низ историјата бил цел на многу освојувачи, првенствено поради својата географска положба, но својот напредок го должи и на фактот што претставува крстопат на сувоземните патишта и излезот на Егејското Море.

Солун претставува вистинско балканско пристаниште кое е лоцирано најблиску до Скопје и Белград – најголемите балкански крстосници. На овој простор се вкрстуваат магистралата Морава – Вардар и поранешната Виа Игнатија, големиот римски пат кој ги поврзувал Јадранското и Црното Море затворајќи го триаголникот Ниш - Истанбул – Солун. Другите две страни на Виа Игнатија ги сочинуваат патиштата Морава – Вардар и Белград – Истанбул. Од Истанбул до Солун, Виа Игнатија го следела морскиот брег, а понатаму до пристаништето Драч продолжувала преку просторот северно од Лерин – Битола – Преспа – околу Охридското Езеро – Елбасан – Тирана – Драч минувајќи низ непристапен релјеф. Овој огранок на Виа Игнатија не бил целосно развиен и поради вечните конфликтни состојби помеѓу трите држави низ чија територија поминувал.

Солун
“кој повеќе го нема”

Овие историски паралели и поврзуања не се случајни, со нив сакаме да ја потенцираме “вечноста” – трајниот карактер на најзначајните геостратејски оски кои поминуваат низ Балканот и Македонија, оски кои оставиле големи и неизбришливи траги во севкупната историја на балканските народи и држави.

Новиот стратегиски и сообраќаен коридор кој ќе ги поврзува Јадранско Море (пристаништето Драч) – Македонија – Црно Море – Истанбул повторно поминува низ Македонија. Оваа значајна сообраќајна трансверзала повторно ја зајакнува позицијата на Република Македонија како крстосница на овие две големи сообраќајни оски на Балканот и на Европа (Вардарско – Моравска и Јадранско – Црноморска). Балканскиот крстопат, денес, а и во иднина, уште повеќе ќе го потенцира стратегиското значење на центарот на балканскиот геополитички крст. Дали тоа ќе биде уште една историска и геостратежиска "казна" или "награда" за Македонија во наредниот период ќе зависи од многу фактори, но и од нашите стабилни долгорочни определби. Најдобра варијанта ќе биде оваа стратегиска предност да се искористи за позабрзан економски развој на сите балкански држави кои гравитираат во овој регион, а посебно на Република Македонија.

Во овој контекст, не е случаен интересот на некои големи сили за овој простор, за Вардарската Долина и за новата трансверзала "Исток – Запад". Ова не би требало да претставува некое ексклузивно откритие, туку само закономерно вкрстување на балканската историја. **Балканската историја го повторува и правилото според кое обединувањето на Балканот не може да се оствари без доминација на некоја надворешна сила.**

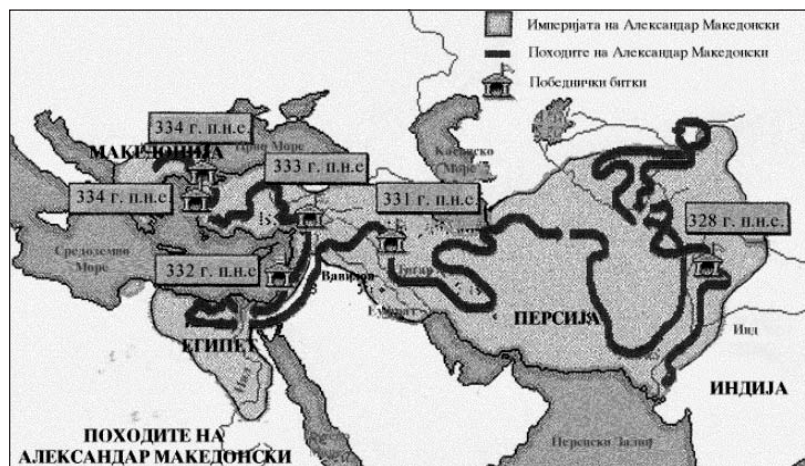
Дали ќе се повтори "тиранијата на географијата" на овие простори, дали ќе се повторат историските искуства кои покажуваат дека државите и народите кои живееле на просторите каде што се вкрстуваат меѓународните копнени и поморски патишта биле многу повеќе загрозувани. Нивната загрозеност првенствено произлегува од настојувањата на големите империјални сили и други држави да завладеат со тие патишта за да ја остварат својата доминација над најзначајните региони во светот.

Најновата историја на многу балкански држави покажува дека нивната значајна геополитичка положба и понатаму претставува "црно злато" со многу висока цена за нивната безбедност. Република Македонија, во геополитичка смисла, пред сè се карактеризира со лоцираноста меѓу четирите "вечни огнови" (соседите на Република Македонија) од кои се продуцираат можности за различни видови притисоци, море на конфликтни ситуации, а сето тоа во услови на непостоење на сопствен излез на море.

Македонскиот простор, просторот на балканскиот "геополитички крст" низ вековите честопати претставувал "последен одбранбен бастион" на големите империи во времето на залезот на нивната моќ, но и оперативна основа за најголемите освојувања на светот – освојувањата на Александар Македонски. Но, значајно е и тоа што народите на овој крстопат секогаш во историјата најмногу страдале и крвареле – "биле распнувани на геополитичкиот крст".

Само огромна мудрост во (не)експлоатирањето на нашата значајна геополитичка и геостратежиска положба може да обезбеди сигурност и економски просперитет на нашата држава во наредниот век и милениум.

Македонија -
оперативна
основа за
походите на
Александар
Македонски

Новата варијанта на трансверзалата "Виа Игнација" треба да претставува спој на различните цивилизации, значајна врска помеѓу Европа и Блискиот Исток, претставувајќи го истовремено "Истокот на Запад" и "Западот на Исток". Тоа е формулата да се прекине (ако е можно) балканскиот геополитички кошмар кој непрекинато продуцираше големи геополитички земјотреси во Европа и во светот, од кој секогаш најмногу крварела Македонија.

2. Стратегиските правци и воените утврдувања на големите империи во Македонија

Со цел да ги потврдиме (или негираме) презентираниите значајни тврдења за геополитичката и геостратејската важност на македонскиот простор низ вековите, за првпат во нашето ново списание ексклузивно ќе ги објавиме резултатите и дел од картите од нашето најново научно "геостратејско-археолошко" истражување.

Со примена на новите потенцијални вредности на ГИС – технологијата направивме целосна визуелизација на археолошките податоци за разните утврдувања изградени на македонскиот простор низ различните цивилизациски епохи. Следниот чекор беше обидот за целосно поврзување на просторните и атрибутните (описни) податоци значајни за досегашните археолошки откритија од оваа сфера. Со примената на овој модел во голема мера ќе се збогати и нашата археолошка наука со нови можности за анализа, за нови научни поврзувања и заклучоци, но и со солидни можности за нивно логично интерпретирање.

Со изработката на новата најпрецизна археолошка карта на Република Македонија специјално за ова истражување ги ставивме во корелација лоцираноста на определени тврдини и воени утврдувања со протегањето на двата значајни стратегиски правци кои поминуваат преку нашата територија – јужниот и западниот стратегиски правец.

Од презентираниите карти очигледно следи целосното потврдување на нашата хипотеза според која сите воени утврдувања изградени во периодот на трите големи империи, но и пред тоа, се лоцирани во најважните геостратејски точки во зафатот на најзначајните стратемиски правци низ кои протатнувале речиси сите војски во нивните најголеми историски освојувачки походи.

Овие стратемиски правци претставувале и комуникациски правци низ кои поминувале важните “ империјални патишта “, додека дел од воените утврдувања биле изградени за нивна заштита. Утврдувањата, како по правило, ги следат патиштата по должината на големите оски зацртани од природниот релјеф, додека крстопатите (тоа е видливо и на картите) секогаш биле најпривилегираните и безбедносно најзначајните точки во оваа серија на попатни “ војнички станици “.

Огромниот број воени утврдувања според големината на македонскиот простор, исто така, недвосмислено ја потврдува и хипотезата дека неговата геостратејска важност била од непроценливо значење за зачувување – “ последната сламка на спасот “ на големите империјалистички сили.

Историската улога поткрепена со голем број археолошки истражувања целосно е во функција на овие тврдења според кои (уште еднаш вреди да потенцираме) македонскиот простор секогаш најмногу се утврдувал, бранел и последен се напуштал, кога пропаста на најголемите империи во историјата била неизбежна.

Со на големиот број вредни археолошки наоѓалишта, тврдини, други видови на утврдувања и големиот број културно-историски вредности лоцирани на нашиот македонски простор кои потекнуваат речиси од сите историско-цивилизацииски епохи, неопходно е да ја искористиме оваа ексклузивна презентација за промовирање на една нова идеја за ставање на македонскиот простор под целосна заштита на УНЕСКО.

Важноста и оправданоста на една ваква идеја првенствено ја засноваме врз фактот што сите овие цивилизацииски вредности и богатства, ова огромно културно-историско наследство од непроценливо значење, се лоцирани во зафатот на мошне осетливите военостратејски правци. Во евентуална војна на овие простори, во зафатот на овие стратемиски правци ќе се изведуваат најинтензивните и најразорни борбени дејства кои во голема мерка би можеле да го уништат ова огромно цивилизацииско богатство – сопственост на целиот свет и на сите идни генерации. Презентирањето на оваа идеја и нејзината промоција нека бидат еден скроман напор за заштита на светските вредности лоцирани во безбедносно најосетливиот геополитички крст, попрецизно во неговиот центар- Македонија, **бидејќи историјата честопати знае да се повтори!**

(оргинален научен труд)

2

*Геополитички, геостратејски, военополитички
и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

СТРАТЕГИСКИ КОНЦЕПТ НА НАТО И УПРАВУВАЊЕ СО КРИЗНИ СИТУАЦИИ

Марина МИТРЕВСКА

Филозофски факултет, Институт за одбрана – Скопје

Апстракт: Изложената содржина на заедничкото одбранбено делување, во чии рамки стаа и управување со кризи, зборува дека, во современи услови, военополитичкото раководство на Алијансата потврдува од фактот дека во услови на нуклеарна војна ќе настапат огромни загуби на луѓе и материјални ресурси. Не смее да се игнорира фактот дека во тие услови посебно значење добива прашањето за преживување на населението и воената економија, како фактори што ја определуваат воената моќ на земјата. Според оценката на експертите на НАТО, во современата војна значително ќе се зголеми зависноста на текој и резултатот на оружената борба од состојбата на економијата, односно од нејзината способност да оствари материјално-техничко обезбедување на вооружените сили. Кога на ова ќе се надоврзе и фактот дека за материјално-техничко обезбедување, пак, се потребни и значителни човечки потенцијали, отиштату произлегува и потребата за заштитата на населението. Без оглед на мотивите за ваквото обезбедување, секако, значајна улога во заштитата на населението имаат вооружените сили. Меѓутоа, без оглед на разликата во нивната јачина, тие не можат самостојно да ја извршуваат таа задача. Затоа, паралелно со активните средства за одбрана, неопходно е да се обезбеди важна улога на текој на војната да им припаѓа на силите и средствата на пасивната одбрана, а, пред се, на цивилната одбрана, бидејќи смислата на воспоставување на еден одбранбен систем лежи во одбраната и заштитата на основните општествени вредности.

Клучни зборови: кризи ситуации, стратегијски концепти, цивилно планирање.

Abstract: The presented subject matter of the combined defence acting, in the frame of which is CRM, says that, in a contemporary terms, Alliances political-military leadership starts from the fact that there will be enormous lost of personnel and material resources in case of nuclear war. The fact that in these conditions a special importance has been given to the question of surviving of the population and military economy, as the countrys military power determining factors, should not be ignored. According to the NATO expert evaluation, the dependency of the conduct and result of combat operations on conditions of the economy, especially on its capability to accomplish material and technical support of the Armed Forces, will be increased significantly in contemporary war. If we add the fact that for the material and technical support a considerable human potential is necessary, as an outcome is a need of population protection. Besides the motives for aforementioned support, we are sure that the Armed Forces have an important role of population protection. But, besides the differences in their strength, Armed Forces are not in the position to perform that

mission by their own. Therefore, along with the means of active defence, it is necessary to provide an important role for the forces and means of passive defence, civil defence on first place, during the war, because the signification of the defence system establishment is in the defence and protection of the societys core values.

Key words: *crises, strategic concept, civil planning.*

1. Новата европска безбедносна архитектура

По тектонските нарушувања во Средна и Источна Европа, како и на Балканот, а особено по распаѓањето на *Варшавскиот договор* и неспособноста на Европската унија поефикасно да влијае врз отворените кризни жаришта на просторите на поранешна СФРЈ и поранешниот Советски Сојуз, се интензивираа расправите околу судбината на НАТО и неговата улога¹ во креирањето на новата европска безбедносна архитектура. Имено, тие расправи се движеа во еден широк дијапазон. Во тој поглед, внимание заслужуваат некои оценки и ставови изнесени во една студија за реформирање на НАТО, во која, меѓу другото, се укажува дека НАТО би бил осуден на смрт, доколку не биде подготвен да се приспособи на новонастанатите драматични и драстично променети околности во Европа, но и во светот".

Сепак, се чини општоприфатена оценката дека утрешнината на западниот воен сојуз може да ја гарантира само неговата способност да биде гарант на безбедноста, но не само во рамките на *Сојузои*, туку и надвор од своето подрачје. Оттука, се наметнува прашањето: *На што се должи тоа?*. Одговорот е во границата која со децении ја определуваа неговата стратегија, што беше воспоставена по Втората светска војна, која повеќе не постои.

Со оглед на главните одлуки и целта на неговото постоење, може да се констатира дека НАТО и понатаму продолжува да игра клучна улога во изградбата на траен мир во Европа и во создавањето на нова Европа, како простор за соработка и просперитет.

Впрочем, последните промени што се случија во Европа не можат да бидат целосно упатени само на една институција, туку можат да бидат само рамка за меѓусебно поврзување, заедничко поврзување на институциите од Европа и Северна Америка во еден систем од меѓусебни односи и заемна поддршка. Гледано од тој аспект, сите активности, насочени кон изградбата на новата европска безбедносна архитектура значи приближување на целите, со уверување дека НАТО, ОБСЕ, *Европската унија*, *Западноевропската унија* и *Советоите на Европа* имаат мотиви и со своите активности се надополнуваат едни со други. Во овие односи од големо значење е меѓусебната соработка во обидот за спречување на

¹С. Димишковски, цит. дело, 141.

нестабилноста и поделбите што можат да се појават како резултат на разни причини (економските разлики, национализмот и сл.).

2 . Улогата на НАТО

Во изградбата на новата безбедносна архитектура на Европа се наметнува прашањето: *Која е улогата на НАТО?* Неговата улога произлегува од стратегискиот концепт, според кој за вистинско подобрување на безбедноста на членките на НАТО ќе обезбеди:

- повеќе да нема соочување со старата закана од масовен напад;
- одржување, пред сè на стратегиски баланс и готовност за соочување со секој вид ризик на безбедноста што може да доведе до нестабилност или заостреност на односите;
- одржување на основната трансатлантска линија како демонстрација на значајно присуство на северноамериканските сили во Европа, потпирајќи се на нејзината трајна вредност;
- целосна реализација на отворениот пристап кон стабилноста и безбедноста, опфаќајќи ги политичките, економските, социјалните аспекти и аспектите на околината значајни за одбраната;
- политиката на безбедност да се темели на три заемни елементи: дијалог, соработка и одржување на колективната одбранбена способност.

Значи, улогата на НАТО во новата европска безбедносна архитектура е да ги одржува своите чисто одбранбени сили, нејзиното колективно уредување, засновано на интегрирана воена структура, преку подобра соработка, координација и развој на сопствени мешани конвенционални и нуклеарни сили, кои ќе ги усогласат своите нови задачи, станувајќи помали и пофлексибилни.

Исто така, европскиот безбедносен идентитет и улогата на одбраната имаат влијание врз идното засилување на *Алијансата*, а ќе се остварува со:

- засилување на интегритетот и ефикасноста;
- зголемување на улогата и одговорноста на европските членки на *Алијансата*;
- засилување на основната трансатлантска линија како гаранција на *Алијансата* за целосно одржување на стратегиско единство и индивидуалност во безбедноста на сите членки на НАТО.

Сето ова доведе до обострано сознание за потребата од засилување на врските и консултациите меѓу *Европската унија*, *Западноевропската унија* и НАТО, со што ќе се настојува сојузниците што тековно не учествуваат во развојот на европскиот идентитет, во одбраната, политиката и безбедноста, да бидат соодветно вклучени во донесувањето одлуки што можат да имаат директно влијание врз нивната безбедност. Оттука, нивната меѓусебна соработка може

позитивно да влијае врз успешното градење на новиот европски безбедносен идентитет.

Исто така, од голема важност се и соработката и консултациите на НАТО со земјите од Централна и Источна Европа. Тие се насочени кон безбедноста и кон прашањата по кои *Алијансата* може да ги понуди своите искуства и знаења, какви што се планирањето на одбраната, демократскиот концепт на цивилновоеените односи, цивилно-воената соработка во управувањето со воздушниот сообраќај и преориентацијата на производството од военоиндустриски комплекс кон производство за цивилинот потреби.

Набљудувано од овој контекст, не помало значење има и меѓусебната соработка на НАТО со *Организацијата за безбедност и соработка во Европа* (ОБСЕ). Оваа соработка, според аналитичарите, претставува компонента за безбедносната архитектура на Европа. ОБСЕ, како форум за заеднички систем, ги почитува човековите права, слободи, демократијата, безбедноста, економската соработка итн. Во тој поглед, НАТО и неговите членки, во рамките на развивањето на меѓусебната соработка и дејствување, ги интензивира напорите за зголемување на улогата на ОБСЕ во изградбата на нова Европа. Оттука, членките на НАТО активно ја поддржуваат институционализацијата на ОБСЕ, притоа изразувајќи ја нивната подготвеност за поддршка на мировните активности што треба да се спроведат од страна на ОБСЕ, имајќи ја предвид нивната постапка и користењето на расположивите ресурси и знаења на НАТО.

Во рамките на активностите за меѓусебно дејствување, земјите членки на НАТО, заедно со другите земји учеснички во ОБСЕ имаат утврдено поголем број трајни предлози што се однесуваат на прашањата за усогласувањето и размената на информациите за планирање на одбраната, спречување на пролиферацијата и продажбата на оружје, воената соработка и контакти, општа размена на воени информации и мерки за стабилизација и за локализирање на кризни ситуации. Целта на сето ова е да се овозможи ОБСЕ да може да игра клучна улога во спречувањето на појавата и управувањето со кризни ситуации, мирно решавање на спорите и локалните недоразбирања.

3. Партнерство за мир

Партнерството за мир како иницијатива е покрената во 1994 година, со основна цел за реализација на непосредна и практична програма за зголемување на довербата и соработката меѓу НАТО и земјите учеснички во засилувањето на мирот и безбедноста. Впрочем, таа им нуди можност на земјите учеснички да ги прошират односите со НАТО во согласност со нивните интереси и способности.

Во тој поглед заслужуваат внимание некои ставови изнесени во студијата "NATO- Partnership for Peace " (1994 година), во која, меѓу другото се укажува:

"Ние, шефовите на држави или влади на земјите членки на *Северноатлантската алијанса*, градејќи блиско и долготрајно партнерство меѓу северноамериканските и европските членки на *Алијансата*, се обврзуваме да ја покренеме безбедноста и стабилноста во цела Европа. Покрај тоа, ние сакаме да ги зајакнеме врските со демократските земји од Исток. Во таа смисла, потврдуваме дека, во духот на спроведувањето на членот 10 од *Вашиingtonскиот договор*, остануваме отворени за ново членство и на други европски земји, со цел да ги унапредиме принципите на договорот и да придонесеме за безбедноста на северноатлантското подрачје. Го очекуваме и сесрдно го прифаќаме проширувањето на НАТО како достигнување на демократските држави од Исток и како дел од развојниот процес што се презема за политички и безбедносен развој на Европа".

Од изложените ставови во споменатата студија, посебно внимание заслужува делот според кој :

"Денес промовираме една непосредна и практична програма што ќе ги трансформира односите меѓу НАТО и земјите учеснички. Имено, новата програма ќе се остварува со дијалог, соработка и со градење реално партнерство, т.е. *Партнерство за мир*. Ние, заради тоа, ги повикуваме на соработка другите земји учеснички во *Северноатлантскиот совет* и останатите земји од *Советот за безбедност и соработка во Европа* што се во состојба и сакаат да придонесат за оваа програма и да ни се придружат во ова партнерство. Активното учество во *Партнерството за мир* ќе игра значајна улога во развојниот процес на проширувањето на НАТО".

Партнерството за мир, коешто ќе работи под раководство на *Северноатлантскиот совет*, ќе гради нови односи меѓу *Северноатлантската алијанса* и нејзините партнери за мир. Земјите партнери ќе бидат повикани од *Северноатлантскиот совет* да учествуваат во политичките и воените тела на раководството на НАТО со почит на активностите на партнерството. Партнерството ќе ја прошири и ќе ја интензивира политичката и воената соработка низ Европа, ќе ја зголеми стабилноста, ќе ги намали опасностите за мирот и ќе гради односи со унапредување во духот на практичната соработка и прифаќање на демократските принципи врз кои се потпира нашата *Алијанса*. НАТО ќе се консултира со секој активен учесник во *Партнерството*, ако тој партнер чувствува директна закана на неговиот територијален интегритет, политичка независност или безбедност. На начинот на пристап и на целите определени од капацитетот и желбите на индивидуалните земји учеснички, ние ќе работиме на конкретен начин преку транспарентност на буџетот за одбрана, унапредувајќи ја демократската контрола на министерствата за одбрана, заедничко планирање заеднички воени вежби и создавање можности за соработка со силите на НАТО

на подрачјата како што се мировните активности, истражувањето, спасувањето, хуманитарните операции и во областите на други работи што можат да бидат договорени.

Според рамковниот документ за пристап на земјите во *Партнерството за мир*, соработката со НАТО се темели врз следниве цели:

- обезбедување транспарентност на националното одбранбено планирање и процес на изработка на буџетот за одбрана;
- обезбедување демократска контрола на одбранбените сили;
- одржување на способноста и подготвеноста за учество, зависно од уставното определување, во операциите под раководство на *Обединетите нации* или под одговорност на ОБСЕ;
- развој на воените односи и соработка со НАТО, со цел заедничко планирање, обука и вежби за да се засили нивната способност за преземање задачи на подрачјето на мировните активности, истражувањето, спасувањето, хуманитарните операции и други активности коишто во иднина ќе морат да се договорат;
- развој на сили што се подобро оспособени за содејство со силите на членките на *Северноатлантскиот алијанс*.

Прифаќањето на иницијативата *Партнерство за мир* земјите го потврдуваат со потпишување на рамковниот документ. Според него, земјите потписнички се обврзуваат дека ќе ги одржуваат демократските општества, ќе ги почитуваат принципите на меѓународното право, ќе ги извршуваат обврските од *Повелбата на Обединетите нации* и принципите од *Општите декларации за човекови права*. Покрај тоа, тие се обврзуваат дека ќе се откажат од закани или употреба на сила против територијалниот интегритет или против политичката независност на која било земја, ќе ги почитуваат постојните граници, ќе ги решаваат споровите по мирен пат и ќе ги спроведуваат документите на ОБСЕ за разоружување и контрола на вооружувањето.

Исто така, иницијативата *Партнерство за мир* нуди можност да се изрази заедничкото уверување дека стабилноста и безбедноста на евроатлантското подрачје можат да бидат остварени само ако се обезбеди соработка и заедничка акција. Оттука, од фундаментално значење за иницијативата е заштитата и унапредувањето на основните слободи и човекови права, обезбедувањето слобода, правда и мир преку демократија. Постапката за државите што ги исполнуваат условите за пристапување кон *Партнерството за мир* започнува со потпишувањето на рамковниот документ. Потоа следува давање презентациски документ на НАТО (изработен со помош на стручни лица од НАТО), кој ги содржи целите, постапките и нивото на учество во заедничките активности со НАТО, што се бараат од партнерот (заедничко планирање, обучување, заеднички вежби итн.).

Земјите членки на *Северноатлантскиот алијанс*, поради усогласување на обврските со целите на иницијативата *Партнерство за мир*, се обврзуваат :

- заедно со другите земји потписнички на иницијативата да развијат процес на планирање, истражување, развој на силите, оспособување за мултинационални вежби и за учество во операции заедно со НАТО;

- да извршат унапредување на воената и политичката координација во раководството на НАТО, со главна цел за обезбедување релевантни насоки за активностите на партнерството со другите земји членки, вклучувајќи го планирањето, обучувањето, вежбите и развојот на доктрината.

Во овој контекст, во анализата на заедничките координирани активности од областа на цивилната одбрана во меѓународни рамки, секако ќе се посочат воените вежби на НАТО и иницијативата *Партнерство за мир*, со хуманитарен карактер.

Прва вежба од таков карактер е изведена во Албанија, во јули 1996 година, наречена " Мировен орел". Македонската армија, со единицата за специјални намени "Шкорпион", првпат учествуваше во воена вежба на НАТО.

Во октомври истата година, во Македонија се одржа првата мултинационална командно-штабна воена вежба "Спасител ", со хуманитарен карактер. Исто така, во мај годинава, успешно е реализирана и вежбата Спасител 97, со учество на девет земји членки на НАТО, односно на *Партнерството за мир*, во изведувањето задачи за мисијата на хуманоста и мирот. Земји учеснички на вежбата беа: Република Македонија, САД, Бугарија, Грција, Италија, Романија, Словенија и Турција. Земји набљудувачки на истата вежба беа: Чешка, Полска и Унгарија.

Вежбата беше мултинационална. Со неа раководеше мултинационална команда, а единиците се организирани во мултинационални баталјони, а цел на вежбата беше да се засили довербата и стабилноста во овој регион и да се зголеми интероперативноста на силите. Ангажирањето на мултинационалните воени единици на повеќе нации, членки на НАТО и на *Партнерството за мир*, е исклучително хуманитарна мисија. Имено, со својата мисија тие треба да припомогнат во побрзо отстранување на катастрофалните последици во загрозеното подрачје. Всушност, концептот на вежбата е во духот на *Партнерството за мир*, базирана врз мултинационална операција (НАТО и *Партнерството за мир*) за ангажирање во спасување и помош на Република Македонија од елементарни и техничко-технолошки катастрофи (што е во надлежност на системот *цивилна одбрана*). Поточно, според предвиденото сценарио на вежбата, се предвидуваше спасување за време на катастрофален земјотрес и хаварија на хемискоиндустриски капацитети.

Значи, вежбата беше мултинационална (формираните команди и организационите единици имаат мултинационален карактер), со хуманитарна цел, планирана и изведена според стандардите на НАТО и таа е една од најголемите вежби од таков вид што се извршиле во Европа како потврда за организацијата и

функционирањето на цивилната одбрана на меѓународно ниво, бидејќи изворите на загрозување ги надминуваат националните граници и ја наметнуваат потребата од изнаоѓање заеднички основи во отстранувањето на последиците.

Овој начин на организирање вежбовни активности со хуманитарен карактер продолжува во континуитет.

4. Улогата на НАТО во мировните активности

Гледано од суштински аспект, новиот стратешки концепт на НАТО ја истакнува улогата на дијалогот и соработката во Европа, што служи како средство за отстранување на кризите и спречување на конфликтите. Од друга страна, пак, во иста насока е и подготвеноста на *Алијансата* за поддршка на мировните активности преземени од страна на ОБСЕ и од *Советиот за безбедност на Обединетите нации*. Значи, сето ова упатува на потребата од постоење на една координирана и синхронизирана активност помеѓу НАТО, ОБСЕ и ООН (на пр. во случај на хуманитарни активности).

Во однос на учеството на мировните активности, со користење колективни средства или со индивидуалниот придонес на земјите членки, НАТО утврдува специфични мерки на подрачјето на командувањето и контролата, логистичката поддршка, инфраструктурата, обучувањето и вежбите, со цел да се овозможат услови за остварување на овие активности.

Исто така, НАТО настојува да влијае да се спречат регионалните тензии, конфликти и етнички судири, да даде сестрана поддршка на ОБСЕ во напорите за отстранување на конфликтите, решавање на споровите по мирен пат и др. За да може да ги оствари овие активности, за да ги направи поуспешни резултатите од мировните активности и за да ја засили својата улога, НАТО врши согледување на неопходните политички и воени мерки и постапки што треба да бидат адаптирани за нивна примена во овие услови. Мировните активности се дел и од задачите на програмата *Партнерство за мир*. Тие се спроведуваат преку заедничко планирање и здружени воени вежби, како и со нивното оспособување за заедно учество со силите на НАТО во операциите од аспект на цивилната одбрана и тоа: барање на настрадани, спасување и хуманитарни активности.

5. Политиката на НАТО

Иако членките на НАТО се суверени земји што ја задржуваат својата независност во сите сегменти на општественото живеење, со различни историски, културни и други обележја, со различна големина и со различен број на население, сите заедно, во рамките на НАТО, имаат еднакви права, односно тие имаат право на еден глас. Оттука, и одлуките на *Советиот* на НАТО се донесуваат со заедничка

согласност или поинаку кажано консензусот е правило на Организацијата. Во тој поглед, посебно значење има тесната политичка соработка меѓу членките. Во редот на најважната соработка, што се одвива во неа, спаѓаат: прво - целосна меѓусебна информираност на нивните влади за вкупната политика и, второ - постојано консултирање во врска со развојот на нивните размислувања и нивните ставови за повеќе специфични прашања.

Набљудувано од тој аспект, нема помало значење ниту полето на основните принципи на оперативното дејствување на *Алијансата* што ги опфаќа заедничките обврски за практична соработка меѓу членките. Сепак, се чини дека нивната заедничка политика е неделива. Впрочем, ниту една земја членка не може сама да се потпира на сопствените национални напори и економски ресурси во градењето на основните безбедносни промени.

Гледано од тој аспект, ниедна членка на НАТО не може да отстапи од правото за извршување на сопствените обврски кон нејзиниот народ и од континуитетот на преземањето одговорност за својата одбрана. Оттука, со оглед на главните одлики и на целта на нејзиното постоење, НАТО им овозможува на своите членки да влијаат врз засилувањето на своите можности во процесот на остварувањето на своите основни национални безбедносни цели преку колективен напор. Во овие односи, сите земји-членки на НАТО имаат право на еднаква безбедност меѓу нив, без оглед на нивните релативни национални можности и придонесот кон паралелното градење на нивната севкупна стабилност.

Во редот на најважните процеси што се одвиваат во рамките на политиката на НАТО спаѓаат:

- **ПОЛИТИЧКИТЕ КОНСУЛТАЦИИ** што се остваруваат како систематско искуство за размена на гледишта за политичките проблеми од заеднички интерес. Политичките консултации не се ограничени само на настаните што се однесуваат на прашањата за дејствување на подрачјето опфатено со договорот за формирање на НАТО, туку и на настаните што се надвор од географското подрачје покриено со договорот, што можат да имаат влијание врз *Алијансата*.
- **ЕКОНОМСКАТА СОРАБОТКА.** Основата за економската соработка на НАТО е дадена во Член 2 од *Договорот*, во кој се вели: "Земјите членки ќе даваат придонес за идниот развој на добрите и пријателски односи за засилување на нивните слободни институции, ... и со унапредување на условите за стабилност и благосостојба. Тие ќе бараат да се елиминираат конфликтите во нивните меѓународни економски политики и ќе ја охрабрат економската соработка меѓу некои од нив или меѓу сите нив". Главниот дел од активностите што ги презема НАТО на подрачјето на економијата се: споредбата на трошоците за одбрана, развојот на индустријата за производство на оружје, корисноста на ресурсите за извршување на

одбранбените планови, трговијата со опрема за потребите на одбраната меѓу земјите членки на *Алијансата*, економската соработка и друга помош меѓу членките.

- **ОДБРАНБЕНА ПОЛИТИКА.** Таа е втемелена врз голем број одделни, но меѓусебно поврзани елементи, од кои секој придонесува за вкупната политика на одвраќање на сите можни форми на агресија, вклучувајќи одвраќање на директна агресија против една или повеќе земји членки на НАТО, на закана за употреба на сила, вршење притисок или застрашување. Политиката е темелена врз одржување на ниво на подготвеност на силите за брза одбрана, како и создавање предиспозиции на НАТО за флексибилен одговор на која било форма на агресија до која може да дојде. Значи, одбранбената политика на НАТО е израз на севкупната политичка солидарност на земјите членки и е средство преку кое тие се грижат за нивната заедничка одбрана.
- **ОДБРАНБЕНО ПЛАНИРАЊЕ.** Суштината на одбранбеното планирање е во неговата постојана прилагоденост за одржување на мирот во согласност со промените на околностите и технолошкиот развој и во согласност со развојот на релативните воени способности на НАТО и на евентуалниот агресор. За да може успешно да се оствари нивниот придонес во заедничката одбрана, земјите членки се апсолутно независни во акцијата. Но, од друга страна, колективната природа на одбраната на НАТО, при донесувањето на нивните одлуки, бара владите на земјите членки да мораат да сметаат на воената структура на НАТО и на долгорочните воени планови на нивните партнери. Во овој случај, НАТО, во фазата на заедничкото планирање на силите, мора да ги земе предвид факторите како што се воените потреби, најдоброто користење на расположивите ресурси, развојот на науката и технологијата, потребата за планирање на силите да биде во согласност со економските и финансиските можности на земјата членка.

Во основа, одбранбеното планирање опфаќа проектирање на четири активности на НАТО, и тоа: структурата на силите, вооружувањето, логистиката и инфраструктурата.

6. Цивилна поддршка (цивилно планирање)

Содржината на договорот направен со земјите членки на НАТО, за обезбедување на цивилна поддршка за остварување на заедничката одбрана, претставува значаен придонес кон севкупната нејзина безбедност. Всушност, цивилната поддршка и управувањето со ресурсите се национална одговорност. Исто така, во рамките на НАТО може многу да се направи преку координацијата за овозможување на националното планирање, каде што од аспект на цивилното планирање, многу ќе се придонесе за безбедноста на *Алијансата*.

Оттука, успешната, ефикасната и целосната реализација на стратешкиот концепт за одвраќање на агресија со флексибилен одговор, може да се оствари само во случај кога воената подготвеност ќе биде со соодветна цивилна оспособеност и подготовка. Во овој случај, националните цивилни ресурси мора да бидат оспособени за:

1. Брзо мобилизирање и поддршка на целокупниот одбранбен напор;
2. Обезбедување континуитет и ефикасно функционирање на демократските влади и
3. **Преземање мерки за намалување на можноста за повредување на цивилното население.**

Целта на цивилната одбрана е по пат на мобилизација да се обезбеди користење на предностите на основните национални ресурси (енергијата, човечката сила, храната, суровините и репроматеријалите, индустриската и телекомуникациската инфраструктура), а исто така и на други цивилни мерки, поддршка на вооружената борба, намалување на последиците од воениот судир и заштита на цивилното население. Значи, од сето ова можеме да заклучиме дека цивилната поддршка на НАТО, покрај основната функција за одржување на социјалниот и економскиот живот на земјите членки и обезбедување на нивното население, има една друга, мошне важна функција. Имено, станува збор за поддршката на вооружените сили од страна на цивилите и институциите на власта. Во овој случај, цивилната поддршка на одбраната претставува значаен елемент за успешно реализирање на одбранбените активности на *Алијансата*, но истовремено и значаен елемент за секоја нејзина членка посебно. Исто така, се предвидува цивилната поддршка да се спроведува и во случај кога *Алијансата* се соочува со кризи или конфликти. Во таков случај, цивилните активности за поддршка на НАТО се од политичка, економска и од воена природа. Оттука, оваа форма на цивилна поддршка на НАТО упатува на развој на колективните планови за ефикасно користење на цивилните ресурси.

Со оглед на нејзините одлики, цивилната подготвеност и управувањето со важните ресурси се примарна одговорност на земјите членки, поради што координацијата е основа за преземање заеднички активности што придонесуваат за зголемување на целокупната безбедност на *Алијансата*, со помалку трошоци и со подобро структурирано однесување.

Значајно за цивилната поддршка, во оваа смисла, секако претставува тоа што НАТО императивно ја користи и во случај на **природни катастрофи** во мир и за остварување на мировните активности.

7. Ангажирање на НАТО во случаи на опасности во мир

Според оценката на воените аналитичари, во услови на нова политичка и стратешка околина на Европа (тектонски нарушувања во Средна и Источна

Европа, како и на Балканот, распаѓањето на *Варшавскиот договор*, кризни жаришта во поранешната СФРЈ и во поранешниот СССР), влијанието на НАТО во одржувањето на мирот и спречувањето на војната во голема мера зависеше од ефикасната пре-вентивна дипломатија и од успешното управување со кризните ситуации што можат да имаат влијание врз безбедноста. Имено, во овие услови улогата и значењето на политичките, економските, социјалните и другите прашања за безбедноста и стабилноста се повеќе добива значење. Во овој случај, интензивните консултации меѓу земјите- членки на НАТО, во време на тензии и кризи, стануваат мошне значајни. Во такви околности, донесувањето на одлуките исклучиво зависи од консензусот што треба да се постигне на политичко и воено ниво и на подрачјето на цивилната поддршка. Исто така, од постапката на консултациите зависи формата на организирање на управувањето со кризните ситуации од страна на *Алијансата*.

Значењето на новото приближување кон управувањето со кризните состојби може да се анализира од неколку аспекти:

1. Поактивно и поинтензивно користење на политички и дипломатски средства;
2. Пофлексибилни и мобилни мултинационални воени сили;
3. Поблиски меѓусебни акции и соработка со другите меѓународни организации и поддршка на мировните активности.

Примарни задачи на управувањето со кризните состојби се: да се придонесе за намалување на тензиите, да се спречи истите да се претворат во кризни состојби, поефикасно да се управува со кризите за да се спречи нивниот развој да не доведе до конфликти, да се обезбеди благовремена цивилна и воена подготвеност, да се спречи идната ескалација и одвраќање на секој агресор во случај на негов напад на територијата на *Алијансата*.

Исто така, управувањето со кризните ситуации е едно од договорените подрачја во контекст на одбранбеното планирање, вклучено во индивидуалните програми на *Партнерството за мир*. Активностите на ова подрачје предвидуваат курсеви за управување во кризни состојби, брифинзи и здружени вежби.

Од изложената содржина на заедничкото одбранбено дејствување, во чии рамки спаѓа и цивилната одбрана, зборува дека во современи услови военополитичкото раководство на Алијансата тргнува од фактот дека во услови на нуклеарна војна ќе настанат огромни загуби на луѓе и материјални ресурси. Не смее да се игнорира фактот дека во тие услови посебно значење добива прашањето за преживување на населението и воената економија, како фактори што ја определуваат воената моќ на земјата.

ЛИТЕРАТУРА

1. А. Стаменковски, "Одбрана и НАТО", НИП "Гурѓа", Скопје 1999.
2. С. Димишковски, "Основи на националната одбрана на Република МАКЕДОНИЈА, НИП "Глобус", Скопје, 1997.
3. NATO- Handbook : NATO Office of information and Press, Brussels , 1995.
4. NATO- Handbook : Partnership and Cooperation, Brussels, 1995.
5. NATO- Partnership for Peace- Frame Work Document, Brussels, 1994.
6. North Atlantic Assembly: SFOR: A trasatlantic Coalition for Peace, 1997.
7. North Atlantic Assembly: Partnership Stability in the Balkans: A Role for Mutually Reinforcing institutions, 1997.

ВОЕНАТА ДОКТРИНА НА ПРАГОТ НА 21-от ВЕК (ВОЗДУШНО-КОПНЕНА БИТКА)

Радко НАЧЕВСКИ

Филозофски факултет – Скопје

Апстракт: На почетокот на 21 век, главна карактеристика во воената сфера е појавата на новата високо-технолошка воена организација. Искуствата од "Заливската војна" (1991) и војната на НАТО против СР Југославија (1999) ја потврдија нејзината супремација над класичната воена организација. Нејзини битни карактеристики се: знаење, намалување, професионалност, прецизност и висок степен на уништувачка моќ на оружениите системи.

Клучни зборови: битка, знаење, професионалност, стратегија.

Abstract: At the beginning of the 21 century, the main characteristic in the military sphere is the appearance of the new high-technological military organization. The experiences of the "Gulf war" (1991) and NATO war against SR Yugoslavia (1999) had confirmed its supremacy over the classical military organization. Its main characteristics are: knowledge, lessen, professionalism, preciseness and high degree of destructive power of the armament systems.

Key words: battle, knowledge, professionalism, strategy.

Вовед

Искуствата од војните водени во последната деценија од векот што изминува, недвосмислено го потврдуваат фактот дека современото воено организирање го карактеризираат брзи и радикални промени. Промените се евидентни речиси во сите нивоа на организација и функција. Новите информативни технологии вградени во воената сфера со секавична брзина го декласираат класичниот начин на воено организирање. Фондментот на промените е новата воена доктрина "Воздушно-копнената битка".

Воведувањето на доктрината во војската на САД во почетокот на 80-те години подразбираше употреба на високотехнолошки, конвенционални, нуклеарни со мала и многу мала сила оружени системи и воена опрема, во компатибилност со НАТО доктрината на длабоки удари (ФОФА), по сите можни воени предизвици, пред се против силите и средствата на Варшавскиот договор. По распаѓањето на реалсоцијалистичкиот систем, доктрината е ставена во функција на воена разврска со новите загрозувања на американските национални интереси и на интересите на НАТО. Искуствата од практичната примена во "Заливската војна", војната во Босна и во воената разврска на Косовската криза го потврдуваат фактот дека воените организации кои љубоморно го чуваат својот класичен имидж, односно остануваат глуви пред високотехнолошкиот воен

предизвик, имаат многу мали или скоро никави шанси за успех во воен амбиент со воените организации кои го следат современиот тренд на организација и функција.

Тргувајќи од фактот дека перманентното високотехнолошко (софистицирано) иновирање на воената организација се стреми воената разврска да ја доведе во амбиент на "несмртоносно војување", само по себе го наметнува заклучокот дека успехот или неуспехот на бојното поле на политиката која ја избрала воената разврска како средство на стратегиската цел се обусловени од достигнатиот степен на инкорпорираност на високотехнолошките сили и средства на планот на градењето на сопствениот одбранбен систем, кој според параметрите на современата градба зависно од концепциско-доктринарните определби и материјалните можности ги почитува законитостите на системското градење за 21-век.

Идеја

Вьетнамската траума, пред американската глобална воено-политичка мисла и практика, го актуелизира прапањето за ревизија, а воедно и за ревитализација на американската воена проминентност не само во НАТО туку и за воена парадигматичност на планетарните простори.

Темелните анализи на тогашниот стратегиски контекст (политички, економски и воен) констатираа дека враќањето на загубената проминентност е можна само доколку на светската сцена се освои доминацијата со такви сили и средства како што дотогаш не ѝ биле познати на цивилизацијата. Претпоставката тргнувала од фактот дека американскиот военоиндустриски комплекс ги поседувал сите предуслови за иницирање на нова високотехнолошка трка во воената сфера која ниту еден друг воено-политички субјект не би бил во состојба (научна, технолошка и економска) да ја следи или надмине. Тоа претставувало нов технолошки удар врз воено-технолошките капацитети на противниците, со цел, нивно декласирање во сферата на новите високи технологии, а од друга страна создавање на високо-технолошки можности на средствата за војување и водење војна на сите рамништа, зголемувајќи ја на тој начин повеќекратно ударната и уништувачката моќ на своите армиски структури.

Тоа требало да го овозможат високотехнолошките иновации во сферата на автоматското управување, сметачката техника, електрооптичките сензори, водење и навигација, микроелектрониката, оптиката, воздухопловно-вселенската пропулзија, радарските сензори, процесирање на сигналите, софтверот, технологијата за редукција (прикривање) на сигналите (стелт технологија), високоотпорните материјали, енергетските снопови, механиката на флуидите, телекомуникациите, информационата биотехнологија и други. Ставени во функција на воената деструкција, високо-технолошките воени иновации би создале такви оружени системи кои според својата физиономија и уништувачката моќ со ништо не би се разликувале од оние во делата на научната фантастика.

Еволуција

Еволутивниот процес започнал во 1973 година кога била формирана Командата за подготовки и доктрина - TRADOC (Training and Doctrine Command). Основната функција на Командата била да раководи со новоформираниот едукативен систем кој бил поставен во ранг на воена академија, првенствено наменет за потребите на КоВ. Системот под своја јурисдикција треба да има над стотина центри за подготовки лоцирани во поголем број некомунистички земји.

Во 1976 година TRADOC ја промовирал новата доктрина насловена како "Активна одбрана". Суштината на доктрината била во "продлабочување" на војувалиштето, односно нападот да се концентрира не само по силите и средствата на првиот инвазиски ешалон на советските инвазиски сили на линијата на разграничувањето на европскиот простор, туку и истовремен напад со високотехнолошките оружени системи со голем дострел и уништувачка моќ врз вториот ешалон со цел да се онеспособи за поддршка на нападот. Меѓутоа, "Активната одбрана", со оглед на тоа дека советската војска била повеќеслојно ешалонирана, речиси на самиот старт била ставена на "ново читање". Преиспитувањето не одело така лесно бидејќи подразбирало дефинирање на доктрина која би била во функција да ја врати американската воена проминентност во сите домени и амбиенти на современото војување со силите и средствата на главниот противник, посебно во услови кога на актуелната воена сцена на сила сè уште била советската доктрина на "Масовен удар и континуирана копнена борба".

Новите концепциски определби за водење "битка по длабочина" или "проширено војувалиште" всушност требало да овозможат воените операции да не се водат на фронтот туку длабоко во заднината на непријателот каде што се наоѓале ешалоните кои требало да влезат во борбите. За да се реализира замислата за онеспособување на противничките командни центри, на заднинските инсталации, линиите за комуникација и на противвоздушната одбрана, неопходна е целосна интеграција во нападот помеѓу воздухопловните и копнените сили.

Пред концепциските определби се јави дилемата дали војската и офицерите оспособени за класично војување ќе бидат во состојба да ги реализираат замислите или да се создадат нови војници и офицери кои ќе одговорат на предизвикот на новото време кое доаѓа и какви сили и средства ќе им бидат потребни. Честа да го даде одговорот му припадна на TRADOC. Во тој контекст, покрај тоа што TRADOC бил задолжен да ја детерминира новата воена доктрина тој е најзаслужниот и за одредувањето на новите видови оружени системи кои покасно во практичниот амбиент ќе ги декласираат соодветните системи на класичната генерација.

На 25 март 1981 година била промовирана првата работна верзија на доктрината на иднината насловена како "Воздушно-копнена битка и корпус 86, TRADOC памфлет 525-5". Новата доктрина станала секојдневен предмет на анализи, одобрувања и жестоки критики од страна на политичарите, на заговорниците на класичното во војската и на скоро сите земји во НАТО, кои на

крајот на краиштата во поставките на новата доктрина гледале неможност да се одбегне нуклеарната конфронтација и дека таа има за цел да го наметне американскиот "агресивен" дух во времето кое доаѓа.

Меѓутоа, и покрај ваквите ставови на разновидните званични и незванични поединци и естаблишменти, новата доктрина целосно е прифатена и озваничена како "Правило на КоВ ФМ 100 (Операции) на 20 август 1982 година.

За многу кратко време и другите земји од НАТО алијансата ја прифаќаат како супранационална доктрина на идното време. Основните поставки на доктрината се состојат во целосна компатибилност и меѓузависност на воздухопловните и копнените дејства, разорни удари по длабочина со цел да се оневозможи пристигнувањето на првиот и на останатите ешалони на војувалиштето и реализирање на најсуштествениот сегмент - употреба на новите конвенционални оружени системи по целите кои претходно биле наменети за нуклеарно уништување. На тој начин, новата доктрина е во функција на намалување или исклучување на можната употреба на нуклеарните оружени системи.

Тоа што е карактеристично за "Воздушно-копнената битка" е нејзината флексибилна поставеност. Од тој аспект, зависно од материјалните можности и технолошките иновации, доктрината е перманентно усовршувана и преименувана. Така на пример, подоцнежната верзија дефинирана како "Воздушно-копнени операции" во фокусот на поставеноста доминантна улога имаат раните дејствија кои треба да го попречат ешалонирањето во заднината. Редефинирањето започнува во 1987 година, а како службена доктрина е прифатена на 1 август 1991 година.

Практика и искуства

Воведувањето на "Воздушно-копнените операции" како службена воена доктрина е обусловено од три детерминанти кои според времето и просторот на пројавување, ја претставуваат основата на редифинирањето. Тие се: распадот на реал-социјализмот и на неговата воена организација Варшавскиот договор, "Заливската војна" и достигнатиот степен на воено-технолошките иновации. Како доктрина создадена во биполарниот стратески контекст која треба да одговори на сите можни предизвици, од тој аспект, редифинирањето на доктрината по распадот на реал-социјализмот е во функција на одговор на сите можни нови видови загрозување на американските национални интереси, на интересите кои произлегувале од НАТО контекстот и загрозувањата на светскиот мир кои не би можеле да се релаксираат на друг начин освен по пат на разврска во воен амбиент. Реализацијата на доктрината во постбиполарни меѓународни односи подразбира нејзино прилагодување кон новото во чие средиште е фокусирани : дебиопларизацијата, глобалното нуклеарно релаксирање, локализирање на военото конфронтирање, демасификација на воената организација, професионализација и виосокотехнологизирање на оружените системи.

Неприфаќањето на новото, пред сè во тврдокорното опстојување на класичното доктринарно и стратегиско мислење дека високотехнолошките иновации во воената сфера имаат спор или никаков ефект врз еднаш детерминираниот доктринарен контекст (робување на моќта на класичната поставеност на воената организација), како пример без исклучоци се покажаа во трите поголеми воени судири помеѓу новото и старото во "Заливската војна", војната во Босна и воената разврска на Косовската криза.

Имено, охрабрен и занесен од успехот во класичниот начин на војување со Кувајт од 2 август 1990 година, во наредните неколку месеци додека САД и ООН се договараа како да одговорат на Садамовата агресија, Ирак, за кој високотехнолошките иновации во воената сфера се "табула раза", верувајќи на победа во генерациски судир со воено организирање од високотехнолошки ранг, на Коалицијата предводена од САД и пренеле дека сојузниците ќе се најдат во состојба раскинати крпчиња во "Мајката на Сите Битки". Неговите закани биле поддржувани од страна на повеќе западни мислителци, воени теоретичари и политичари кои во воената пресметка која следела предвидуваа големи загуби на страна на сојузниците. Цифрата ја достигнала бројката до 30 000 загинаци¹. Голема била и технофобичната реторика во чие средиште биле предвидувањата дека американските хеликоптери ќе бидат приземјени од песочната олуја, невидливите бомбардери нема да успеат во мисијата, М-1 тенкот ќе се покаже како недораснат во пустинска мисија и слично, за на крајот да се дефинира прашањето : "Дали нашата висока воена технологија е привидение"².

Песимистичките претпоставки тргнуваа од фактот дека ирачката војска, која пред судниот ден имала десетгодишно воено искуство во војната со Иран, а покрај тоа броела скоро еден милион војници со советска воена доктрина и била целосно опремена со советско современо класично оружје и воена опрема, тешко ќе биде поразена на домашен терен во пустински амбиент на војување. И стратезите на војната во Босна и во СР Југославија, избирајќи ја воената опција како средсво за постигнување на стратегиската цел, иако пред себе имале доволно време за анализа на искуствата од војната во Заливот, но поради нивната глувост во однос на прифаќањето на промените во военото организирање обусловено од високотехнолошките иновации, кое е еднакво на стратегиска заслепеност, ја направиле истата воено доктринарна грешка. Нивните закани пред војната, слични како на Садам Хусеин, дека во нивниот домашен амбиент не само што високотехнологизираните сили и средства немаат шанси на успех, туку ќе се најдат во уште полош амбиент од оној во Виетнам предвидувајќи им целосен војнички пораз. Но, крајот им донесе уште покатастрофални последици од оние на војната

¹ Види: Washington post од 1 Ноември 1990

² Види: New York Times од 19 Октомври 1990

во Заливот. Заговорниците на класичното војување не можеа да сфатат дека новата форма на војната целосно го менува амбиентот на војувањето.

Така, наместо предвидувањата на скептиците дека "Заливската војна" ќе трае долго, а мултинационалните сили ќе имаат најмалку 30 000 загинати, во пустинскиот амбиент на војување помеѓу војските од втората и третата генерација се потврди спротивното. Војната заврши заврши релативно брзо за шест недели. Мултинационалните сили имаа 343 загинати, или околу стоти дел од предвидувањата, а ирачката војска имаше над 120 000 загинати.³ Војната во СР Југославија, во рамките на воената разврска на Косовската криза, уште повеќе ја манифестираше транспарентноста на новата доктрина потпрена на високотехнолошките оружени системи и опрема. Започната на 24 март 1999 година траеше 78 дена. Исто како и Садамовата војска, така и Југословенската војска беше претворена во "боксер кој оглувел и ослепел на самиот почеток на борбата иако наполно ја сочувал силата на ударот", но во овој контекст, без моќ на спротивставување. Проминентноста на доктрината ја потврдува и фактот дека во текот на оваа војна не загинал ниту еден војник на Алијансата.

Успехот на победата се должи на флексибилноста во развојот на доктрината. Имено, икуствата од "Заливската војна" и технолошките иновации беа инкорпорирани во новото ревидирање на "Воздушно-копнената битка" направено на 14 јуни 1993 година кога се појави со ознаката Ф М - 100 - 5. ("U.S. Army Field Manual 100 -5, Operations, June 14, 1993"). Суштината на содржината на доктрината дефинирана на следниот начин: "Неодамнешните искуства ни дадоа слика на новите методи на војувањето. Тие се крај на војувањата на индустриската ера и почеток на војувањата на информатичката ера". Во доктрината се потенцира способноста на војската од еден вид на конфликт брзо да се сврти кон друг. Од европскиот се концентрира на глобалниот фокус, односно од истурен распоред силите да базираат на американскиот простор кои ќе бидат во состојба по потреба брзо да се префрлаат на било која дестинација на планетата. Силите и средствата треба да бидат способни да дадат одговор на сите видови предизвици. Новата доктрина посебно внимание посветува на "операциите поинакви од војната" кои подразбираат давање на помош во големи граѓански немири, зачувување на мирот и активности против дрогата.

За да се сфатат револуционерните промени во сферата на современото воено организирање и војување и да можат да се предвидуваат состојбите во тие сфери мора да се земат предвид следните карактеристични обележја:

1. Знаењето како фундамент на воената моќ. Високотехнолошкото воено организирање знаењето го става во средиштето на својата моќ. Во процесот на уништувањето знаењето ги намалува потребите за други инпути. Според Кемпен А., "Заливската војна" била војна во која една унџа силикон во компјутерите имала

³ Поопширно за последиците види АП Вашингтон од 30 мај 1991

повеќе ефекти отколку еден тон ураниум". "Знаењето според значењето станало еднакво на оружјето и тактиката ... секој аспект на војната сега е автоматизиран и бара способност за пренесување на големи количества податоци во многу различни форми".⁴ Денес, во плеадата информациски оружја, најмоќни системи се AWACS (Airborne Warning and Control System) - систем за предупредување и контрола од воздух кој во информациското војување го пребарува небото во радиус од 360 степени заради откривање на непријателски авиони и ракети и праќање податоци за откриените авиони како цели на одбраната и податоци за потребите на единиците на копно, и системот J - STARS (Joint Surveillance and Target Attack Radar System) - заеднички радарски систем за набљудување и откривање на цели за напад.

2. Демасификација. Информациската воена организација денес не може да се замисли без оружени системи засновани на информации кои претставуваат суптитут на масовните оружени системи од времето на втората генерација воени организации. Еден Ф - 117 само во еден борбен напад лансирајќи само една бомба може да го реализира тоа, за кое на бомбардерот Б - 17 во Втората светска војна му биле потребни 4 500 борбени летови и 9 000 фрлени бомби, а во Виетнам, 95 борбени летови и 190 бомби. Демасификуваната воена деструкција која има способност да ги минимизира попатните општетувања се повеќе ќе станува сегмент на воените организации на почетокот на 21 - от век.

3. Паметно оружје - паметен војник. Целосно новата природа на информациското војување се повеќе ја нагласува потребата од образовани и стручни кадри, а се помалку на воена машкост и силно тело. Мултинационалните сили не може да победат во Заливската војна, исто и силите на Алијансата во војната во Југославија, ако во сопствените редови немаа најпогответени војници и технички експерти кои некогаш во општо биле испратени на бојното поле. Во овој контекст посебно значење има девизата: "Оружените системи се паметни само толку колку и луѓето кои ги користат".

Според едно истражување во Центарот за креативно раковоство во С. Каролина, резултатите биле неверојатни. 88% бригадни генерали имале високо образование, а само 19% најголеми американски менаџери имале звање магистер. Боречкиот состав исто така имал висок процент на образованост. Така, како никогаш до Заливската војна, 98% доброволци во КоВ имале завршено средно образование а повеќето од нив имале завршено и повисок образовен степен.

4. Исчезнување на фронтот. Карактеристично за информациското војување е тоа што фронтот не се наоѓал на просторот каде што се изведувала главната битка. Бидејќи "Воздушно-копнената битка" имала за цел продлабочување на битката во сите димензии - далечината, височината и времето, фронтот се наоѓал на трите дадени димензии.

⁴ Campen, Alan D., ed. "The first Information War". (Fairfax, VA: AFCA International Press, 1992.)

Високотехнолошката револуција на современото воено организирање во деценијата што изминува отвора нови хоризонти за фундаментални промени на постојните одбранбени и безбедносни приоритети, како и на доктринарните и стратемиските определби наследени од индустрискиот период. Истовремено, се детерминираат и антиципираат нови. Меѓу новите приоритети, за да не се заостане зад времето кое на планот на военото организирање би имало значење на целосна дисфункција во амбиент на практично докажување, сами по себе се наметнуваат: драстично намалување на оружените сили, постепено напуштање на регрутната војска со тенденција за целосно професионализирање, напуштање на традиционалната три видовска структура на оружените сили, висок степен на компатибилност на воздушно-копнените операции, создавање високотехнологизирани војски на "информативни воини".

ЛИТЕРАТУРА

1. Campen, Alan D., ed. "The First Information War". (Fairfax, V A : AFCEA International Press, 1992).
2. Miller, Judith, and Laurie Mylroie. "Sadm Hussein and the Crisis in the Gulf". (New York: Times Books, 1990)
3. U.S. Army Field Manual (F M) 100 - 5, Operations, August 20, 1982.
4. U.S. Army Field Manual (F M) 100 - 5, Operation, June 14, 1993.

ВОЕНА ЛОГИСТИКА И ВЛИЈАНИЕТО НА НЕКОИ ФАКТОРИ ВРЗ ОБЕЗБЕДУВАЊЕТО НА ЛОГИСТИЧКИ КАДАР ЗА ПОТРЕБИТЕ НА ОДБРАНАТА

Сокле КОЧОСКИ

Воена академија “Генерал Михаило Апостолски” – Скопје

Апстракт: Во илудото преку воведот за предметот, методот, терминологијата, поимот логистика и нејзините содржини целта е определување и дефинирање на факторите со силно влијание врз обезбедувањето логистички кадар за потребите на одбраната. Резултатите што се очекуваат од овој илуд се со изнесена техника на пресметување, почитувајќи ги дефинираните фактори, да се дојде до потребниот, почитувајќи број кандидати за стручно осособување (школување) логистички кадар, како и до неопходните финансиски средства за спроведување на школувањето на факултетите на соодветните универзитети, во соодветна воена академија или надвор од земјата.

Клучни зборови: логистика, обезбедување, предмет, метод, терминологија.

Abstract: The aim of the study is to define the factors that strongly influence the manning of the logistic personnel for the defense requirements through the introduction of the subject, the methodology, the terminology and the concept of the logistics and its contents. The anticipated results of this study is that, by the mentioned calculation methodology and respecting the defined factors to come up with the required initial number of logistics personnel candidates for expert training as well as the funds required for education at the faculties at Universities and military academy at home and abroad.

Key words: logistics, support, subject, method, terminology.

1. Вовед

1.1. Поимно определување на логистиката

Во Република Македонија, а особено во армиската јавност постојат различни пристапи и толкувања на поимите логистика и логистичко обезбедување и заднина и заднинско обезбедување.

Терминот логистика бил и е во употреба во армиите на НАТО пактот и западните земји, додека терминот заднина (српски позадина, руски организација на тилот) е источноевропски термин, кој се употребувал во поранешниот Варшавски договор, социјалистичките земји (меѓу кои и во поранешна СФРЈ) и во повеќето новоослободени држави по Втората светска војна. Логистиката и заднината (српски - позадина) претставуваат

синоними за одредена дејност на вооружените сили, при што не се важни разликите бидејќи не се супстински и не се од организациско - формациска природа¹.

Во некои армии, па и во Армијата на Република Македонија, сè уште по навика се употребува терминот заднина и заднинско обезбедување (српски позадина и позадинско обезбедување). Во Република Македонија, во военото школство, прво во Установата за обучување на воените старешини во наставниот процес терминот логистика се воведува веднаш, односно терминот логистика, во Република Македонија се воведува веднаш со осамостојувањето, како во армијата така и надвор од неа, во печатот, радиото и телевизијата, во контактите со странците (вклучувајќи ги и првите контакти со претставниците на УНПРОФОР) итн.

Терминот логистика е од грчко потекло (според атинските чиновници логисти, кои ги пресметувале државните потреби), а првпат со воено значење го употребил Лав VI Мудрецот², опфаќајќи ги со него сите дејности околу подготовките за воени походи (снабдување, проценка на земјиштето и силата на непријателот и др.).

Лав VI Мудрецот бил византиски цар (886 - 912), еден од најобразованите и најплодните писатели во своето време. Од доменот на воената книжевност, тој е автор на “Сумарниот преглед на воената вештина”. Тоа е всушност теоретско дело, конгломерат на трудови од постари писатели. Лав VI Мудрецот не бил ни војник ни војсководител, меѓутоа успеал да ги собере и заокружи воените знаења кои дотогаш биле зачувани. Во предговорот ги утврдува основните начела на воените вештини, пропишувајќи им ги на војниците како закон. Делото е поделено на 21 глава. Во втората и третата глава се расправа за поделбата на воената вештина, за стратегиските задачи на војсководителите и на нивните советници, од 4 до 11 глава се расправа за логистиката, од 12-15 за тактиката, во 16 за војни со утврдувања, во 17 за малите војни, во 18 за начинот на војување на непријателот на Царството, во 19 за поморска војна и во 20 за начелата и постапките. Во последната (21 глава) е рекапитулацијата во која воената вештина ја дели на СТРАТЕГИЈА, ЛОГИСТИКА И ТАКТИКА³.

Самиот факт што овој автор на логистиката и посветува цели осум глави (на стратегијата две, а на тактиката пет), сам по себе зборува за големото значење што и се дава на логистиката за армијата и местото на логистиката меѓу научните дисциплини.

Кон крајот на 19 и во почетокот на 20 век, терминот логистика го усвојува и Армијата на САД, но во воените правила го внесува дури во 1949 година.

Од изнесеното би можело да се заклучи следново: терминот логистика е во употреба во армиите на НАТО пактот и во повеќето други земји на Запад, додека заднина е источноевропски термин, а се употребувал во армиите -членки на поранешниот Варшавски договор, во некои поранешни социјалистички (меѓу кои и во поранешната СФРЈ) и во новоослободените држави по Втората светска војна. Доколку и постојат разлики, тие се надвор од областа на воените задачи. Затоа логистиката и заднината треба да се сметаат само за синоними за одредена дејност на армијата, при што не се важни разликите, затоа што не се од организациско - формациска природа.

¹ Vojna enciklopedija, drugo izdanje, broj 5, Beograd, 1973 godina, str.118.

² Види пошироко: Jahns M., Gaschishte der Kriegswissenschaften, Munhen - Leipzig, 1889; Lat F., L'art militaire end les armees au moyen age, Paris, 1946; Ostrogorski G., Istorija Vizantije, Beograd, 1959.

³ Vojna enciklopedija, drugo izdanje, 5, lafos-naukrat, Beograd, 1973 godina, str.21.

1.2. Логистика како поим

"Логистиката во националната одбрана" настанала од низа истражувачки трудови, напишани како проект за изучување на логистиката на Универзитетот "Џорџ Вашингтон", како и од серија предавања во Морнаричката воена школа, Командната и Генералштабната школа, Националната воена школа, Воздухопловниот универзитет, Индустриската школа за вооружените сили и Школата за логистика на военото воздухопловство во САД.

Терминолошки (во апстрактна смисла) зборот "логистика" не може како другите поими ("економиката", "политиката", "тактиката", "стратегијата" итн) да се протолкува со една единствена дефиниција што ќе важи за сите околности.

По Втората светска војна поимот "логистика" често се применува за означување на цивилни дејности. За да се покаже како тој поим може да се користи во воената терминологија, интересно е да се изнесат некои општи формулации што се појавиле⁴.

Логистиката е процес на планирање и обезбедување средства и услуги за поддршка.

Меѓународната логистика е процес на планирање и обезбедување средства, уреди и услуги за поддршка на воените сили и цивилното стопанство на меѓународно рамниште.

Националната логистика е процес на планирање и обезбедување средства и услуги за поддршка на националните воени сили и нивните операции, на националното цивилно стопанство и неговата меѓународна обврска и барања.

Цивилната логистика е процес на планирање и обезбедување средства и услуги за поддршка на цивилното стопанство.

Воената логистика е процес на планирање и обезбедување средства и услуги за поддршка на воените сили.

Според Здружението на логистичарите на САД, логистиката ја опфаќа вештината на науката за управување, инженерски услуги и технички активности што се однесуваат на техничките барања, проектирање и развој, снабдување и обезбедување на ресурси за одржување на техничките материјални средства, со цел да им се даде ефикасна поддршка на плановите и операциите⁵.

Иако некоја од овие дефиниции за некои е прифатлива, тие прво не даваат целосна слика за суштината, местото и улогата на логистиката во општеството денес и второ, доколку логистиката е наука, не може да биде процес. Затоа во дефинирањето на логистиката мора да се тргне пошироко.

Поимот "логистика" уште е во процес на брзо и правилно развивање и додека не созрее и додека не се одомаќи, мораме да го прифаќаме така како што се појавува, и тоа со сите специфични облици и содржини од својата конкретна околина. Меѓутоа, пред да дадеме за нас прифатлива дефиниција за логистиката, воената логистика и логистичкото обезбедување, да кажеме нешто за местото на логистиката меѓу научните дисциплини, за поделбата, како и за предметот, методот на истражување и терминологијата (јазикот),

⁴ Captain R.B.Hunt, USN, Retired, Definitions of Logistics, University Logistics Research Projekt, Georgi Washington, 1956, str.38.

⁵ Miloško Jerić, Logistika i optimizacija logističkog procesa snabdevanja elektronskih uređaja rezervnim delovima, VIZ, Beograd, 1984, str.9.

кои воената логистика ја чинат научна дисциплина.

1.3.Местото на логистиката меѓу научните дисциплини

Денес за логистиката може да се каже дека е научна дисциплина со чија примена на разните технички, социјални, економски, воени и други управни системи им се овозможува неопходно потребната интегрална логистичка поддршка за оптимално поставување и реализирање на нивните задачи, планови и операции. Притоа, логистиката се користи со достигнувањата на различните научни дисциплини, а во најголема мерка достигнувањата во оперативските истражувања⁶.

Иако логистиката во практиката се појавила со првите организирани погоре наведени системи, таа како наука е од поново потекло, а во практиката денес се јавува како неопходна потреба во организирањето на процесите на разните системи и организации врз што работат старешини на армијата, инженери, економисти, политичари, како и голем број стручни лица што раководат со системи и организации и бараат логистичка поддршка. Имајќи ја предвид целта, да се дефинира поимот логистика, воената логистика и логистичко обезбедување според сегашните услови,видувања и околности, неопходно е, пред самото дефинирање, нешто да се каже за местото на логистиката во семејството на современите стручни и научни дисциплини, што се занимаваат со проблематика врсана за поддршка на работата во разни системи, операции и организации.

За да се сфати дека логистиката денес прераснала во посебна научна дисциплина, потребно е да се истакне дека таа се потпира на веќе познатите научни и стручни дисциплини какви што се: теоријата на веројатноста, сигурноста, масовното опслужување, разните статистички методи, кибернетиката во најширока смисла на зборот, стратегијата, оператиката, тактиката итн. Логистиката ги користи и можностите на современата сметачка техника (компјутерството) и е во состојба детално да анализира сложени процеси во разни системи и организации, вклучувајќи ја можноста за прогнозирање на развојот на тие системи и организации, нивната цена, потребите и можностите, како и оптимизацијата од финансиски, воен или некој друг аспект.

Исто така, познато е дека логистиката никнала како дел од воената вештина, а се однесувала на обезбедувањето на воените единици со разните средства и потреби за водење воени операции, меѓутоа таа одамна ги минала тие граници и се вклучила во решавање на поддршката на работата во општеството во разните области на неговото дејствување⁷.

Треба да се има во предвид и фактот дека значењето и можноста што ги има познавањето на логистиката први го сфатиле воените раководители (... воени раководители сметаат дека обезбедувањето е интегрален дел на материјалното и здравственото обезбедување на вооружената борба, збир на дејности на командите, управите, единиците и установите на вооружените сили, кои со организирано користење на материјалните извори, производствено-услугните и здравствените капацитети во армијата и на територијата ќе обезбедат што поповолни услови за борба, живот и работа на вооружените сили⁸), потоа деловните луѓе, а денес нејзиното изучување им е потребно на сите оние што сакаат да станат и да бидат добри инженери, политичари, економисти, односно сите оние кадри што се занимаваат со управување и раководење со разни системи и организации,

⁶ Miloko Jerić, Logistika..., str.5.

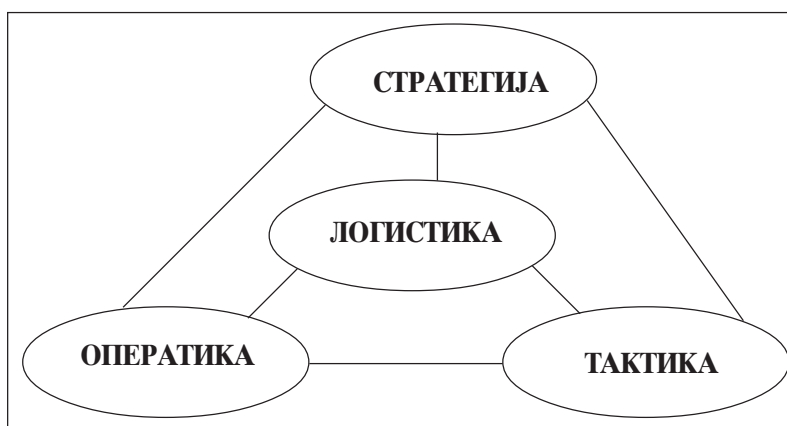
⁷ Milojko Jerić, Logistika i ..., str.10.

⁸ Ljubisha Vuković, Taktika pozadine-pojmovno odredjenje, SSNO, Beograd, 1989, str.35.

што зборува за нејзиното место и важност меѓу научните дисциплини.

Кога е присутен воениот фактор, може да се каже дека меѓусебната зависност на различните дисциплини, подрачја (политичко, економско, географско, воено, психолошко, научно и техничко подрачје) на власт и одговорност во воена состојба е поголема и тие толку многу се испреплетуваат што нивно посебно дефинирање не е практично. Меѓутоа, кога веќе набљудувањата во истражувањето се од воен аспект, можат да се поврзат стратегијата, оператиката, логистиката и тактиката. "Стратегијата, оператиката и тактиката не можат да имаат теоретска поткрепа во постојните системи на конституирање на воената наука без вистинско и теоретско поврзување со логистиката"⁹. На степенот на воената мисла кај највисоките органи на команднување (врховната команда), логистиката со стратегијата, оператиката и тактиката толку се испреплетени што станале една целина¹⁰. Произлегува дека сите проблеми и состојби во војна се една мешавина од стратегиски, оперативни, тактички и логистички елементи.

Стратегијата се занимава со одредување на целите и општите методи за нивно остварување. Логистиката се занимава со обезбедување и непрекината поддршка на борбените сили и оружјето. Тактиката се занимава со специфичната употреба на оружјето и на силите за остварување на целите што ги поставила стратегијата¹¹. Едноставно може да се заклучи: стратегијата и тактиката создаваат (изработуваат, осмислуваат) планови за изведување воени операции, додека логистиката обезбедува средства за нивно спроведување, од што зависи одлуката на командантот. Azenhauer тврди: "Нема тактика без логистика. Ако логистиката каже не, таа е во право и треба да се менува планот за

ШЕМА БР. 1

операција, бидејќи нешто не е добро замислено¹².

Изнесеното многу зборува за местото на логистиката меѓу споменатите научни дисциплини, меѓутоа пред да дадеме дефиниција за поимот логистика, ќе биде корисно

⁹ Radovan Radinović, Metode ratne veštine, VIZ, Beograd, 1983, str.107.

¹⁰ Josef Kapon, Rukovodjenje i komandovanje vojnom logistikom, prevod (org.Pervue militaire muisse), 1/81, str.434.

¹¹ Henry E. Eccles, real admiral, Logistics in the national defence, real admiral, USN,RET., prevod, Voeniozdavački zavod, Beograd, 1968 godina str.37. Пошироко види: KNORR Klaus, /MORGAN Patrick, Strategic military surprise, (Воена стратегија - зборници), London, 1993; Herbert I., Military doktrine and the american character - National strategu information center, New York, 1984.

¹² Француско списание, Azenhauer "Armes d aujourdri hui", бpoj, Paris, 1984, str.9.

прво нешто да се каже за поделбата на логистиката.

1.4. Поделба на логистиката

Логистиката е релативно млада наука. Како посебна научна дисциплина настанала кон крајот на 19 век¹³.

Во најопшта смисла на зборот логистиката е општествена наука за поддршка на плановите, процесите и операциите. Повеќето логистичари се сложуваат со ваква почетна одредба. Според Stanley L. Falk¹⁴ логистиката како наука се дели на:

- теорија на логистиката (општа или чиста логистика)
- применета логистика (посебни логистики).

Развојот на општата логистика (теоријата на логистиката или чистата логистика) е следен од процесите на настанувањето на посебните логистики (емпириските или применетите логистики). Некои од нив денес се развиени и имаат стекнато завиден углед, како на пример: воената логистика, индустриската, економско - комерцијалната, социјалната, општотехничката логистика итн. Конституирањето на посебните логистики, во ваков број, со нагласена тенденција на настанување на нови, во основа може да се објасни со сè поголемиот углед на логистиката, логистичката поддршка и логистичките знаења, а и од потребата од едно општо логистичко гледање подетално и целосно да се истражат одредени општествено- логистички појави и процеси кои по правило се повеќедимензионални и сложени.

Некои логистичари сметаат дека настанувањето на овие потесни логистички дисциплини може да се објасни со тенденциите на современата логистика во одделни земји кои сè повеќе се свртени кон емпириските (применетите) истражувања, со нагласено запоставување на теоретските основи. Во ваквите гледања има многу вистина.

Веќе може да се заклучи дека посебните логистики се занимаваат со проучување на најразновидна поддршка на плановите, процесите и операциите. Така на пример: додека една ја интересираат одредени процеси во обезбедувањето, поддршка на армијата во операциите (воената); друга се занимава со анализи за поддршката на сите процеси во производството за да го обезбеди пазарот со производи во одредено време и со потребни количества со најмали вкупни трошоци (индустриската); трета истражува и врши проучување и поддршка на банките и сличните установи, на поштата, на новинските агенции, радиото и телевизијата; на железницата, на авио и автопревозниците итн. (економско - комерцијалната); четврта се ангажира во расветлување на одредени законитости за поддршка на системите врзани за социјално - управниот карактер (социјалната); петта се занимава со истражувања за поддршка на големите стопански организации кои за извршување на својата основна дејност располагаат со големи технички постројки, а не спаѓаат во индустриски претпријатија - нафтоводи, гасоводи, водоводи, електродистрибуција (општотехничката логистика) итн.

Со оглед на фактот што секоја научна дисциплина има свој предмет на истражување,

¹³ По обичај, втемелувањето на логистиката (особено воената) како посебна научна дисциплина се поврзува за усвојувањето на терминот логистика од армијата на САД кон крајот на 19-тиот и почетокот на 20-тиот век, иако за првпат терминот го употребил Лав VI Мудрецот, византискиот цар 886 - 912 година. Пошироко види: Jahns M., Geschichte der Kriegswissenschaften, Munhen - Leipzig, 1889; Lot F, L'art militaire et les armees au moyen age, Paris, 1946; Ostrogorski G., Istorija na Vizantije, Beograd, 1959. Thore's George C., PURE LOGISTICS, THE SCIENCE OF WAR PREPARATION, National Defense university press, Washington, 1986.

¹⁴ Stanley L. Falk, PURE LOGISTICS, National defense university press, Washington, 1986, и GEORGI C. THORPE'S, PURE LOGISTICS, THE SCIENCE OF WAR PREPARATION, National Defense University Press, Washington, 1986, str. XI - XXVIII.

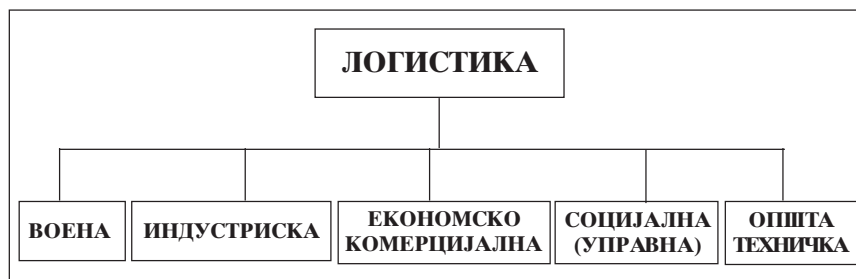
кој во основа се разликува од предметите на истражување на другите научни дисциплини, а веќе е споменато дека логистиката е општествена наука за поддршка на плановите, процесите и операциите, за да се избегнат извесни недоразбирања и дилеми, ние под општа логистика ќе подразбираме научна дисциплина која ги истражува општите законитости за планирање и обезбедување средства, постројки и услуги за поддршка на воените сили и на цивилното стопанство (на нивните планови, процеси и операции), на поединечните појави и на врските помеѓу нив.

Изнесеното зборува дека не станува збор за исклучително теоретска научна дисциплина, туку, во исто време логистиката е и емпириска, истражувачка и применета. Таа мора да биде тоа за да може да се развива и постојано да ги продлабочува своите знаења, проверувајќи ги и преиспитувајќи ги во светлината на новите факти низ практиката.

Бидејќи, како што е нагласено посебните логистики се занимаваат со најразновидни општествени домени во врска со обезбедувањето на средства и услуги за поддршка, а сите овие појави се истражуваат од гледна точка на нивната природа и содржина. За полесно проучување на овие односи, пред да преминеме на дефинирањето на воената логистика, уште еднаш да заклучиме и шематски да прикажеме дека логистиката може да се дели на:

1. Военa логистика;
2. Индустриска;
3. Економско - комерцијална;
4. Социјална (управна);

Поделба на логистиката според областите во кои се користи
ШЕМА БР. 2

5. Општа техничка логистика¹⁵.

Пред да се дадат дефинициите за поимите военa логистика и логистичко обезбедување, корисно ќе биде да се даде и теоретска поткрепа за воената логистика како научна дисциплина.

2. Военa логистика¹⁶

Воената логистика (како посебна - применета логистика) од една страна

¹⁵ Milojko Jerić, Logistika..., str.42.

¹⁶ Пошироко види: NATO LOGISTICS HANDBOOK, NORTH ATLANTIK TREATY, ORGANIZATION, BRUSSELS, APRIL, 1994; Julian Thompson Major General, The Lifeblood of War - Logistics in Armed Conflict, Brassey's, 1991; Shelby L. Station, The Rise and Fall of the American Army, Cloth Spar Books, 1989; Army Logistician, Profesional bultion of United States Army Logistics, 1991; Maskey K., For Want of a Nail - The impact of War an Logistics and Communications, Brassey's, 1989; Priručnik za izučavawa logistike OS SAD, prevod sa engleskog, Pozadinsko obezbedjenje u samostalnoj brigadi OS SAD, OUP, SSNO, Beograd, 1989; Blanchard B., Logistics Engineering and management, Prentice - Hall, 1974.

како дел од теоријата на логистиката (општата - чистата логистика), а од друга страна како дел од воената вештина, се спомнува уште во XVIII век. Прво била наука која имала за цел изнаоѓање најдобри решенија и донесување планови за движење на воените единици, за нивно снабдување, за избирање терени и изработување систем на утврдување. Со текот на времето војските почнале да се служат со разновидни техники, оружјето станало сè побројно, а неговата огнена моќ брзо се зголемувала. Механизацијата влегла во сите видови, родови и служби на современите армии. На војувалиштата се појавиле многубројни воени единици, борбените дејства почнале да се одвиваат на целокупната длабочина на државната територија на завојуваните страни. Како императив за победа на противникот неопходно било да се вклучат целокупното општество и сите расположливи ресурси. Тоа доведувало до големо ангажирање на жива сила, на разновидно оружје, на муниција со соодветен асортиман и во големо количество, на голема потрошувачка на разновидни енергетски ресурси, течни горива, електрична и нуклеарна енергија и други видови горива. Тука почнува и проблематиката на сообраќајот, складирањето, евиденцијата, распределбата и управувањето со сите материјални средства, капацитети и ресурси, додека одржувањето и поправката на разновидна и многу сложена техника се наметнувало како посебен проблем. Тоа доведувало до развој на воената логистика како посебна научна дисциплина, а пред неа се поставиле нови и многу сложени задачи. Тие задачи не се само работа на воената логистика туку на целокупниот команден состав на сите рамништа на командување, па денеска не може да се замисли успех на ниту една воена операција без современо и ефикасно логистичко обезбедување - логистичка поддршка.

Пред да ги дефинираме воената логистика и логистичкото обезбедување, ќе кажеме нешто за предметот, методот и терминологијата (јазикот) кои воената логистика ја чинат научна дисциплина.

2.1. Дефинирање на воената логистика и логистичкото обезбедување

Од напред изнесеното може да се заклучи дека воената логистика е специфична научна дисциплина која може да се класифицира во областа на применетата логистика (какви што се, на пример: индустриската, економско - комерцијалната, социјалната, општотехничката итн.), но и во областа на воените науки - вештини (стратегијата, оперативката и тактиката) со **свој предмет, метод и своја терминологија (јазик).**

Предмет на истражување на воената логистика се општите законитости, како и сето она што ја детерминира и карактеризира поддршката на армијата со неопходните средства и услуги, или конкретно таа го изучува обезбедувањето на логистички кадар (едукацијата), техничкото, интендантското, санитетското, ветеринарното, сообраќајното, градежното и финансиското обезбедување; потоа военото производство, обезбедувањето и обработката на податоците, раководењето, командувањето, управувањето, контролата итн. Воената логистика како научна дисциплина се занимава и со изучување на принципите и начелата на раководење и командување со процесот на обезбедување, како и факторите на воору-

жената борба и другите процеси што влијаат врз успешното или неуспешното обезбедување на армијата со неопходните потреби, а со тоа и на успехот или неуспехот на војната.

Методот¹⁷ на воената логистика ги содржи сите методи на општествените науки, а ги користи и статистичкиот метод и моделирањето од математичкиот метод, односно може да ги користи сите методи на собирање и обработка на податоци како на пример: метод на набљудување, интервју, анкетирање, анализа на содржините, мерење, експерименти, статистички метод, компаративен метод итн. Имено, воената логистика, покрај сознанијата за функционирањето на организацијата на логистичкото обезбедување на армијата, има **задача** да изврши и проверка на одредена организација (организациско-формациска поставеност) за функционирањето на логистичкото обезбедување во разните логистички процеси во даден простор и време. Таа тоа го прави со моделирање на воени вежби и игри. Според тоа, методот на воената логистика овозможува научните достигнувања да бидат проверени во практиката.

Со оглед на фактот дека вистинска практика на воената логистика е единствено војната (обезбедување или поддршка на армија што води војна), и со оглед на фактот дека со војна никој не сака да ја проверува теоријата, во мирно време тоа се постигнува со решавање на тактички, оперативни и стратегиски задачи на карта или на терен, со или без штабови и логистички управно - извршни органи, поточно со воени игри, вежби или маневри. Иако станува збор за псевдопрактика, таа е многу корисна, бидејќи се стекнуваат мошне значајни искуства и сознанија за теоријата на воената логистика како научна дисциплина, можеби позначајни од која и да е друга практика на некоја друга дисциплина.

Од воената логистика можат да се извлекуваат законитости кои применети под исти или слични услови ќе дадат исти или подобри резултати (иако треба да се има предвид дека во војна никогаш не постојат исти услови, бидејќи ни една војна не може да се повтори со идентични елементи).

Терминологијата на воената логистика (јазикот) е составен дел на поимно - категоријалниот апарат на методот на истражување на воената логистика. Ја сочинуваат многубројни термини, знаци и симболи со кои се комуницира во воената теорија и практика. Голем број термини, па и оние со кои се означуваат категоријалните поими, настанале конвенционално. Поради конвенционалното

¹⁷ Методот како поим се дефинира различно, на пример: методот означува начин на истражување, начин на мислење, начин на работа (Vujaklija M., Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1970), или научен метод се нарекува обично збир на разни постапки и процеси со помош на кои се доаѓа до научни сознанија и вистини (Šamić M., Kako nastaje naučno delo, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1969), или терминот “научен метод” се однесува на повеќе различни методи што се користат во науката за да се дојде до бараните научни сознанија. Во основа кај сите нив се наоѓа **системско, контролирано, емпириско и критичко истражување, насочено кон стекнување сознанија за определени појави** (Виолета Петроска - Бешка, Методологија на експерименталните испитувања во психологијата, Малинска, 1994).

потекло на термините различно се именуваат исти нешта во воената логистика на одделни земји (логистика, заднина, позадина, организација на тилот, обезбедување, поддршка итн.), а тоа создава тешкотии при преведувањето на воената документација и на другите теоретски трудови, зашто често се губи врската меѓу конвенционалното и литературното значење на терминот. Во оперативното комуницирање се негува концизен и прецизен јазик на воена логистика. Се смета дека прецизното и јасно изразување е услов за ефикасно функционирање на организацијата на логистичкото обезбедување. Сигурно за тоа има свој придонес и јазикот (терминологијата) на воената логистика со кој се поврзуваат термините и се даваат објаснувања, особено во научното комуницирање и научното истражување.

По сето ова што го изнесовме за специфичностите на воената логистика како научна дисциплина со свој предмет, метод и своја терминологија, може да се даде за нас прифатлива дефиниција за воената логистика и логистичкото обезбедување.

Под поимот **ВОЕНА ЛОГИСТИКА** се подразбира военогеографски простор, со луѓето и материјалниот потенцијал, оспособен за материјално обезбедување и здравствено згрижување на армијата во мир и за живот и стопански и други активности на населението во војна.

ЛОГИСТИЧКО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ на армијата во мир, како интегрален дел од економскиот систем е збир на активности, мерки и постапки на МО, Генералштабот, командите, секторите, управите, единиците - установите на армијата и на државните органи, претпријатијата и граѓаните, кои со организирано користење на материјалните извори, производствено - услужните и здравствените капацитети, на армијата во мир ќе и обезбедат поволни услови за живот, работа и подготовка за вооружена борба.

Логистичкото обезбедување на армијата е активност на логистичките органи, единици и установи за обезбедување на материјални средства и здравствени услови за живот, работа и обука на единиците во мир, односно за борба во воена состојба.

Основни дејности на логистичкото обезбедување би можеле да бидат следниве: снабдување со материјални средства, исхрана, водообезбедување, производство, одржување и ремонт, здравствена и ветеринарна заштита, сообраќај и транспорт, градежништво и финансирање.

Логистичкото обезбедување на единиците е насочено кон создавање на поволни материјални и здравствени услови за живот, работа и борба на единиците.

Задачите од доменот на логистичкото обезбедување ги извршуваат управните и извршните органи за логистичко обезбедување одредени со формација.

За извршување на задачите од доменот на логистиката, начелно сите земји и нивните армии (па и Армијата на Република Македонија) имаат организирано логистички органи, единици и установи, што го организираат и реализираат логистичкото обезбедување.

За согледување на содржината на воената логистика и детално објаснување

на нејзината улога, функција, ешалонирање на материјалните резерви и другите активности што ги опфаќа, неопходно е шематско прикажување во општ облик. Овие објаснувања, во вид на едно шематско прикажување, можат да се дадат во

ШЕМА БР. 3

Шематско прикажување на функциите на воената логистика

единаесет посебни делови на функциите на воената логистика (Шема бр. 3).

Сите функции на воените активности што ги опфаќа воената логистика, се наоѓаат во рамките на даден логистички процес и во даден простор и време. Во тој процес владеат определени законитости што можат да се истражуваат и оптимизираат. На тој начин е можно, на пример, со помош на оперативските

истражувања да се оптимизира и воената логистика, односно сите нејзини функции.

Организацијата на логистичкото обезбедување би требало да се одвива на *сипрапегиско, оиперапивно и шакиичко рамниште, а да ги оифапи содржише: обезбедување логисички кадар; шехничко, иншенданиско, санишешко, вешетинарно сообракајно, градежно и финансиско обезбедување; ишоа друшше видови обезбедувања (меркише на ирошвишожарна зашисииа, асанапипапа на бошисапапа-штеренош, згрижувањешо воени заробеници, борбеношо обезбедување и безбедносш во логисичкише единици); обезбедувањешо и обрабошкапа на информацишше и раководеешшо, командувањешо, ушравувањешо и коншролапа на логисичкише функции.*

1. Обезбедувањето логистички кадар за потребите на секоја армија, може да се смета за логистичка функција која се занимава со школување посебен профил кадри - специјалисти, старешини и граѓански лица - логистичари.

Имајќи ја предвид одбраната на земјата, спектарот на специјалностите којшто таа го бара станува сè поширок во сите пори на животот и работата во армиската структура. Поради сè посложените операции и современата техника и оружје наменети за одбрана, таа бара соодветен високо стручен кадар (како родовски така и логистички) со високо диференциран степен на стручно образование во поглед на познавањето на одбраната, не само за задоволување на потребите туку и за оптимизација на одбраната како функција.

Сето тоа укажува на фактот дека биле во право оние армии и земји кои се определиле за школување посебен профил на специјалисти логистичари кои ја развиле побрзо воената наука, како стратегијата, оператиката и тактиката така и воената логистика како посебна научна дисциплина.

2. Техничкото обезбедување се смета за една од основните функции на логистичкото обезбедување, бидејќи од него зависи навременото пополнување и непрекинатото снабдување на единиците со целокупниот асортиман на потреби од технички материјални средства и техничко одржување и ремонт на многубројните средства по видови и намена. Поточно, оваа логистичка функција се занимава со снабдување енергија (електрична, гориво, маст и масла, како погонска енергија), на муниција и на минско-експлозивни средства, на технички, материјални средства (сите борбени и неборбени технички средства), на резервни делови и одржување на техничките, материјални средства. Во сите армии и држави, особено во современите, воведувањето на најсовремена техника е брзо и масовно по видови и количества, а процесот на модернизација е многу сложен и динамичен. Се работи за сложени технички средства кои бараат висока стручност (нови знаења), современа технологија на одржување и нови резерви од муниција, алат, прибор и резервни делови, а тоа од друга страна бара посебни мерки и напори за техничко обезбедување како основна логистичка функција. Изнесеното многу зборува за значењето на оваа основна логистичка функција, а и за воената логистика како научна дисциплина.

3. Интендантското обезбедување различно се третира во разни армии,

меѓутоа, сепак тоа е најстара логистичка функција, бидејќи постои од моментот на настанување на организирана војска. Без оглед на опременоста, секоја војска мора да се занимава со потребите што ги наметнува употребата на жива сила во мир и во војна. Тоа значи дека оваа логистичка функција мора да обезбеди сè што е потребно за сите луѓе да бидат сити, чисти, облечени, а нејзина грижа се и животните што се користат при извршување на разни задачи. Изнаоѓањето оптимално решение за овие задачи претставува еден од важните елементи за постигнување добар морал и поголема ефикасност на единиците. За ова е неопходно ангажирање на соодветен интендантски кадар, фактор со голема важност и од економска и од финасиска гледна точка, затоа што од правилната работа во оваа активност зависи економичното користење на материјалните ресурси.

За сето тоа се неопходни истражувања, развој, набавки, складирање, контрола, распределба, транспорт, конзервирање и произведување определени производи, вклучувајќи го обезбедувањето на целокупната опрема, изградувањето и одржувањето на многу скапи и сложени направи. За извршување на вакви комплексни задачи интендантското обезбедување во разни армии е различно организирано. Меѓутоа, апстрахирајќи ги разликите во организирањето и денес во сите армии на светот оваа логистичка функција има примарна позиција.

4. Санитетското обезбедување во сите армии во светот има посебно изразена улога, а со тоа и место како логистичка функција во воената организација. По природа е чиста логистичка функција, а нејзиното извршување во мир и во војна гарантира дека луѓето ќе бидат психофизички способни во секој момент да ги извршат задачите што ги наложува современото војување. Во мир санитарската служба мора да се грижи за здравствената состојба на целокупниот армиски состав, преземајќи разни мерки и занимавајќи се со научни фундаментални и применети истражувања (проучувајќи ја и воената вештина во подрачјето на санитарското обезбедување) на полето на медицината, стоматологијата, фармацијата и некои интердисциплинарни домени. Потоа, води грижа за санитарските објекти, за развој и производство на санитарска опрема, на фармацевтски производи и на целокупна санитарска техника, а во нејзин делокруг е и образованието и постојаната обука на целокупниот санитарски кадар.

Во воена состојба улогата на санитарското обезбедување е посебно изразена, зашто освен со превентивната компонента, се занимава и со сите видови санитарски интервенции, а за да ги извршува овие деликатни задачи мора да има одлично организирана интерна логистичка поддршка во текот на борбените дејства на единиците на оперативната војска. Таа поддршка ја подразбира набавката, производството, превентивното одржување, конзервирањето и разната опрема од санитарска техника и друг санитарски материјал, како и згрижувањето и транспортот на ранетите и загинатите. Во разни армии во светот санитарското обезбедување е организирано на разни начини, меѓутоа суштината насклади е иста.

5. Ветеринарното обезбедување во некогашните армии имало поголема улога

во споредба со современите армии. Ова е разбирливо, бидејќи во борбените дејства повеќе се користеле животни, со многубројни формации на коњички единици, а подоцна и за артилеријата, за разни воени операции и за потребите на исхраната. Во таквите армии ветеринарното обезбедување било посебно организирано. Подоцна како што техниката ги заменува животните, оваа логистичка функција од таа гледна точка губи од својата важност. Меѓутоа, и во најсовремените армии не може да биде исклучена поради користењето на животните како значаен фактор во исхраната. Тоа се неопходни ресурси и потребно е некој за нив да се грижи. Ветеринарното обезбедување мора да води грижа и за квалитетот на сите видови месни резерви (свежо месо и месни конзерви), како и за животните што се останати во употреба за борбени и други оперативни барања (грижа за коњи, кучиња итн.)

6. Сообраќајно обезбедување. Обезбедувањето на транспортот и сообраќајот како логистичка функција е во тесна врска со почетоките на воената логистика. Меѓутоа, во современите армии таа добива поинакви димензии и важност. Познато е дека пред армиите се поставува задачата за превезување на живата сила и на средствата на мали и големи растојанија под тешки услови поради борбените дејства на непријателот. Денешните стратески замисли на големите светски армии во тој поглед пред воената логистика поставуваат огромни задачи, како на пример: фундаментални и применети истражувања во областа на сообраќајот и транспортот; планирање, развој и производство на транспортни средства со големи можности; оптимизација на транспортните услуги на војувалиштата; управување со движењето на транспортот; организирање на воздушниот и поморскиот сообраќај; транспорт по железнички, копнен и воден пат; организирање на сообраќајот и негово регулирање во воена состојба итн. Изнесените задачи зборуваат за значењето на оваа логистичка функција, односно за воената логистика како научна дисциплина.

За извршување на вака комплексни задачи, во армиите постојат воени организациски целини и команди на разни рамништа на командување. Начелно, транспортни единици постојат на ниво на армија, на корпус, на дивизија и бригада.

7. Градежното обезбедување е во тесна врска со потребите на современите армии за располагање со голем број најразновидни постојани објекти за да можат да ги извршуваат сите свои логистички функции. Овие објекти, според својата намена, местото на градење и сложеноста на инсталациите, бараат посебна логистичка функција, а тоа е градежното обезбедување. За извршување на оваа логистичка функција армиите и на големите и на малите држави пристапуваат кон организирање на разни начини, меѓутоа, начелно, овие задачи ги извршуваат преку специјализирани военоградежни установи, служби и команди, потпирајќи се на општеството. Воените органи што ја решаваат оваа логистичка функција ангажираат и цивилни истражувачки институти, проектантски организации, градежни претпријатија и специјализирани установи. Извршувањето на оваа логистичка

функција бара големи финансиски вложувања. Затоа постојаната поддршка на општеството е неопходна. Во случај на војна, оваа функција не губи од своето значење, туку напротив, можните разни разорувања и уривања пред логистичарите и сите старешини задаваат нови задачи, така што за извршување на оваа логистичка функција мора да постои високостручен и специјализиран логистички кадар, а и грижа на командите на сите рамништа и на целиот старешински кадар, кои на некој начин учествуваат во извршувањето на овој вид задачи.

8. Финансиско обезбедување

Финансиското обезбедување (ФнОб) подразбира обезбедување на потребните парични средства за финансирање на организацијата, подготовките и извршувањето на операцијата.

Финансиското обезбедување се спроведува со планирање и извршување на следниве задачи: одземање на потребните парични средства за готовински исплати од најблиските седишта на Народната банка; извршување на сите видови исплати во текот на подготовките и извршувањето на задачите (операциите и сл.); водење евиденција за исплатените и расположливите парични средства; собирање, евиденција, заштитување и предавање на најблиските седишта на Народната банка заробени непријателски валути, хартии од вредност и други вредности и врши контрола на извршените исплати и состојба на паричните средства.

9. Други видови обезбедувања

Во други видови обезбедувања би требало да се вбројат и реализираат: противпожарното обезбедување, асанацијата на боиште, згрижувањето на ранените заробеници и борбеното обезбедување на логистичките единици.

Противпожарното обезбедување (ППОб) се организира во секоја единица, а за правилно функционирање одговорен е старешината. За извршување на ППЗ во единиците нема посебни единици, туку тие работи ги вршат формациските луѓе. ППОб се организира и реализира со сопствени сили и средства и се потпира врз штабовите и единиците на цивилна заштита

Противпожарните екипи се формираат во основните единици, со задача да се оспособат за брзо интервенирање на местото на избивање на пожарот. Покрај противпожарната екипа во гасењето на пожар се ангажираат и противпожарни организации од цивилната структура (РО итн.), посебно кога се работи за пожар од поголеми размери. Исто така, единица може да се ангажира за гасење пожар и спасување на општ, приватен и општествен имот. За ракување со формациската противпожарна и прирачна опрема и во гасењето на пожар мараат да бидат оспособени сите припадници на единицата.

Противпожарната заштита опфаќа: противпожарни мерки, организација на набљудување и јавување, организација на гасење пожар и спасување на луѓе и материјални средства.

Спроведувањето на противпожарните мерки во секоја единица е најважен предуслов да не дојде до запалување, а подготовката на опремата и луѓето за гасење

пожар е постојана грижа.

Набљудување и јавување за пожар се организира во сите основни единици. Гасењето на пожарот мора да биде организирано и брзо за да се спречи ширењето на огнот. Во спасувањето на луѓето и имотот приоритет имаат луѓето, основните борбени средства (оружје, возила), пиротехничките средства, погонскиот материјал и друго.

Асанацијата на боиштите – итереној опфаќа мерки и постапки со кои се спречува загадувањето на земјата, водата, материјалните средства и воздухот за луѓето и стоката да се заштитат од заразни болести.

Асанацијата опфаќа: пронаоѓање, собирање и давање помош на заостанатите, повредните и болните луѓе и нивно евакуирање; пронаоѓање, собирање и давање помош на заостанатите, повредените и болните животни и нивно евакуирање; пронаоѓање, собирање и погреб на загинатите луѓе и формирање на потребна евиденција; пронаоѓање, собирање и отстранување на лешеви од животни или нивно искористување; собирање или закопување на сите отпадоци опасни по здравјето на луѓето и животните и собирање воен имот и побегнати животни.

Асанацијата на боиштите се организира и спроведува кога ќе се укаже потреба и кога условите тоа го дозволваат, а командите ја организираат преку тактичките и здружените тактички единици. За асанација на боиштите командите на единиците привремено формираат единици за асанација (ОДДЕЛЕНИЈА ЗА АСАНАЦИЈА), а за тие работи се користат и единиците од цивилната заштита и другите организации, преку органите на управата и локалната самоуправа (најодговорни за организирање и подготвување на асанација од органите на управата се министерствата за: одбрана внатрешни работи, здравство, урбанизам, градежништво, сообраќај и екологија, и за земјоделство, шумарство и водостопанство).

Обезбедувањето на воени заробеници главно ги опфаќа снабдувањето и здравствената заштита. Воените заробеници со сите потреби ги снабдува логистичкиот орган на единицата што ги заробила. Здравствената заштита на воените заробеници се спроведува во согласност со општите медицински норми што важат за здравствена заштита, во согласност со Женевската и другите конвенции, по меѓународното воено право. Потребно е да им се обезбеди и пристојно сместување за заштита од елементарни непогоди.

Борбено обезбедување на логистичките единици и установи се организира и спроведува со сопствени сили и средства. При изведување на операција посебно внимание му се посветува на непосредното осигурување на реоните на логистичките единици и установи, како и на транспортните колони. Правците што водат во реоните на логистичките единици и установи борбено се контролираат, а по потреба и запречуваат. Се преземаат мерки на заштита и маскирање на единиците и средствата и се забранува секако непотребно движење на луѓето. Барања, извештаи и други борбени документи се пренесуваат преку заштитените

канали за врски.

10. Обезбедувањето и обработката на податоците го согледале сите модерни армии, со напомена дека информатиката не се однесува само на воената логистика, туку таа е присутна во сите логистички области. Во сите армии, особено армиите на големите држави, постојат разни информациски системи, на кои им е заедничка нивната основна намена. Информацискиот систем мора на брз и сигурен начин да даде информација (кој, што, каде) за логистичкиот процес да може да обезбеди соодветен вид ресурси за нормално функционирање.

11. Раководењето, командувањето, управувањето и контролата на логистичките функции - претставуваат основна мисија на логистиката за да се развие и одржи ударната моќ на единиците. Тоа може да се постигне само со обезбедување на систем за вооружување и сите придружни системи со потребните ресурси. За да се исполни оваа мисија на логистиката неопходен е организиран и ефикасен систем на раководење, командување, управување и контрола на логистичките функции по севкупната длабочина на армискиот систем, од поединечниот корисник, преку баталјоните, бригадите и корпусите до командите на армиите, фронтот и врховните команди.

3. Некои фактори и нивно влијание врз обезбедувањето на логистички кадар

Обезбедувањето логистички кадар може да се смета за една од логистичките функции која се занимава со школување кадар од посебен профил - специјалисти логистичари. Бидејќи веќе е нагласено дека прашањата врзани за извршување на логистичките задачи денеска не е само задача на логистичкиот кадар, туку тоа е работа на сите армиски структури, па и на општеството во целина, неопходно е со логистиката да се занимаваат старешините на сите нивоа на раководење и командување, односно сите мораат да ја изучуваат логистиката како воена наука и вештина, како предмет да се изучува на сите воени школи, факултети и институти за одбрана. Ова школување станало практика во сите поголеми армии во светот под разни специјалности и звања, меѓутоа суштината е секаде иста. На пример: интендантски кадар може да се школува во воени и цивилни школи и универзитети за извршување на логистичката функција интендатско обезбедување, меѓутоа според програмите кои ги покриваат знаењата за точно одредена логистичка функција. Со продирањето на логистиката во сите пори на животот и работата во армиската структура, спектарот на специјалностите кои таа го бара станува сè поширок, а и поради сè посложените операции логистиката бара и многу различен степен на стручно образование на кадарот во поглед на познавање на логистичкиот процес не само за задоволување на потребите туку и за оптимизација на тој процес. Сето тоа укажува на фактот дека биле во право оние армии и земји кои се определиле за школување на посебен профил на специјалисти логистичари и кои

ја развиле побрзо воената логистика како посебна научна дисциплина.

Од изнесеното може да се заклучи, дека на секоја армија, (па и на АРМ) и е потребен логистички кадар - активни воени старешини со средно образование (подофицери) и високо образование (офицери) и граѓански лица профилирани за вршење широк спектар логистички командирски, командантски и стручно-специјалистички формациски должности во единиците, командите и установите.

За создавање на тис кадри важен предуслов е нивното планско и квалитетно школување, оспособување и усовршување во сопствената земја, во сопствени училишта и сопствени универзитети, а и во соодветен сопствен военошколски систем, односно во сопствена воена академија.

Притоа, не се исклучува школувањето на определен логистички кадар за специфични или повисоки и ретки формациски должности, веднаш или по завршувањето, односно оспособувањето за логистички воен старешина, во воени училишта надвор од земјата.

Основна цел е, покрај останатото, да се обезбеди рационално и економично пополнување на армијата со соодветен квалитетно образовен, стручен логистички кадар.

Бројот на кандидатите за логистички воени старешини (кадети - слушатели на стручно оспособување за подофицери и офицери во логистичките служби во армијата, слушатели во школа за резервни логистички офицери итн.) кои би се школувале за потребите на армијата во училиштата и универзитетите на земјата и во Воена академија (вклучувајќи го и стручното оспособување и дошколување за одделни логистичари - специјалности) претставува сегмент на вкупното планирање за обезбедување на логистички кадар, односно планирање на логистички кадар како прилив во армијата во активна воена служба врз основа на одливот по разни основи, што претставува идеја во истражувањето и дефинирањето на факторите за обезбедување логистички кадар.

Се работи за комплексна задача која е појдовна за планирање на квалитативната и квантитативната кадровска компонента, врз основа на однапред поставени барања како врска помеѓу трупата и школството, односно универзитетите и военошколскиот систем, вклучувајќи ја тука и Воената академија.

Доколку треба да се обезбеди неопходен старешински кадар (родовски и логистички) за раководење и командување со единиците и установите на една имагинарна армија, на пример: во воена состојба со приближно 100 000 до 150.000 луѓе (5-7% од бројот на жителите на земјата) или во мирновременска 10 000 до 15.000 луѓе (0.5-1,5% од бројот на жителите на земјата), се доаѓа до заклучок дека на една ваква армија и се потребни околу 15.000 воени старешини. Од нив околу 3.000 (од кои 1000 логистичари) би требало да се активни воени старешини (АВС),

¹⁸ Литературата од оваа област е скромна, податоците се земени како пример, цифрите се апроксимативни врз основа на искуствени норми како сознание од експерти на САД и останатите земји на НАТО од семинари одржани во нашата земја од 1993 - 1998 година.

а 12.000 (од кои 3000 логистичари) резервни воени старешини (РВС)¹⁸.

Напред наведеното ја наметнува потребата за дефинирање на факторите кои влијаат врз одредувањето на бројот на кандидати (кадетите, слушателите) кои треба да се школуваат со цел пополнувањето на армијата со стручни логистички кадри да биде планско, односно приливот на АВС и РВС да биде еднаков на одливот и да не се доведе во прашање функцијата на армијата која е утврдена со Уставот, бидејќи целта е дефинирање на тие фактори. Кога би сакале да ги дефинираме истите тоа би можеле да бидат следниве:

1. Големината на армијата (видовите, родовите и службите односно формациските потреби);
2. Нивото на пополна на армијата со АВС и РВС;
3. Должината на работниот стаж на воените старешини;
4. Коефициентот на останување во активна воена служба до полна пензија (поради престанување на службата по разни основи - трајна неспособност и сл.);
5. Процентот на осипување на кандидатите-кадетите, слушателите во текот на школувањето,
6. Шестиот фактор кој треба да се истакне е формирањето на формациска единица.

1. Големината на армијата, со утврдените формациски елементи (видовите, родовите и службите, односно формациските потреби), е значаен фактор за школување логистички кадар, за одредување на бројот на кандидати. Може да се каже дека овој фактор влегува во редот на примарните фактори, бидејќи тој го одредува бројот на кандидатите што треба да се школуваат за да се обезбеди кадар за секое логистичко- формациско место.

Предвидувањето на движењето на формациските потреби за подолг временски период, односно квантификација на влијанието на бројни фактори врз организациско-формацискиот развој на армијата, претставува најсложен процес во вкупното планирање на развојот. Од навременото и квалитетно утврдување на формациските квоти по одредени рамништа и структури зависи успешноста на планирањето на логистичкиот кадар.

При планирањето на бројот на кандидатите за школување важни се плановите за развој кои се донесуваат за подолг временски период, односно плановите којшто го опфаќаат временскиот период за којшто трае школувањето и двапати повеќе. Во наши услови тој период би бил од четири до пет години, односно колку што би траело школувањето на факултет или во Воена академија.

Ова е разбирливо затоа што влегувањето на логистички кадар во активна воена служба е можно по завршувањето на школувањето кое започнува најмалку четири, односно пет години порано. Само така пополнувањето на армијата со логистички кадар за подолг временски период може да биде континуирано и во

согласност со сите други барања.

Треба да се нагласи и тоа дека една млада армија (како што е на пример нашата) мора да поведе особено сметка за затекнатиот кадар како фактор со огромно влијание врз почетната квота на кандидати за школување, бидејќи може да предизвика и поголеми промени при одредувањето на бројот на кандидати за школување.

2. Нивото на пополна на армијата со активни и резервни воени старешини како фактор за одредување на бројот на кандидати за школување на логистички кадар има големо влијание.

По правило, ниво од 100% пополна треба да се земе како трајно определување. Доколку се отстапи од 100% пополна, може да настане состојба да нема логистички кадар за пополнување на армијата.

Треба да се нагласи дека пополнувањето на логистичките служби може да биде од различни извори, од воени или цивилни училишта и факултети, што зборува за тоа дека треба да се има во предвид при димензионирањето на бројот на кандидатите за школување на логистички подофицери и офицери. На пример, додека родовите можат да се пополнуваат со кадри школувани во Воена академија во траење од четири години, службите можат да добиваат кадар школуван во училиштата и на факултетите во земјата и странство, за кој што ќе биде доволно само нивно оспособување и усовршување за подофицер или офицер во соодветна логистичка служба за потребите на армијата во воена образовна институција во земјата или странство.

Ова зборува дека нивото на пополна треба посебно да се одредува за секоја логистичка функција (служба) и редовно да се корегира, за да може бројот на кандидатите на стручно оспособување за логистички воени старешини да биде што попрецизно одреден и да бидат опфатени сите релевантни фактори. Со тоа ќе се постигне приливот на логистички кадар во армијата да биде оптимален, односно најмалку еднаков на одливот.

3. Должината на работниот стаж на воените старешини, вклучувајќи ги и логистичарите, се појавува како фактор со свое влијание врз големината на бројот на кандидати за школување за логистички старешини.

Имајќи го предвид бенифицираниот стаж, во пресметките не може да се земе работен стаж од 40 години, туку од 35 години. Воен старешина кој ќе помине одреден број години на работните места на којшто остварува бенифициран работен стаж, може да стекне во просек пет години бенифициран стаж и за пет години порано да му престане активната воена служба. За да се оствари тоа потребно е сите новопроизведени старешини да се поставуваат на почетни командирски и основни командни должности и да се задржат на трупни должности просечно 20 години. Треба да се нагласи и тоа, дека пилотите полн пензиски стаж остваруваат веќе со 27 години ефективна служба.

Постоењето на бенифициран стаж влијае на остварувањето на повеќе варијанти за исполнување на потребниот работен стаж и тоа според следното: 12/12 месеци (се чита: 12 месеци ефективен стаж е и 12 месеци пензиски стаж), 12/14, 12/15, 12/16 и 12/18 месеци. Во првата варијанта ефективниот работен стаж се поклопува со пензискиот, додека во останатите не. Во рамките на овие основни варијанти постои многу голем број можности на исполнување на пензискиот стаж, фактички секој старешина има свое темпо на исполнување на полн пензиски стаж.

Овие модалитети на одреден начин го отежнуваат планирањето, бидејќи бараат просечност, затоа што исполнувањето на полн пензиски стаж не значи и престанување на службата (како појава е присутна и кај нас), што го отежнува планирањето за школување логистички кадар.

4. Коефициентот на останување во активна воена служба до полна пензија не е занемарлив фактор, бидејќи има силно влијание врз бројот на кандидати за школување за логистички воен старешина (поради трајна неспособност за активна воена служба, умирање, загинавање, одење по барање и сл.).

И покрај тоа што во пресметките се оперира со триесет и пет години работен стаж како просек, во сите армии се зема предвид и фактот што определен број воени старешини не успеваат да ја исполнат нормата за пензија, што како фактор влијае на планирањето на бројот на кандидати за школување на логистички кадар за потребите на армијата на универзитетите или во Воена академија.

Во сите светски армии овој фактор е земен како искуствена норма, односно со следење на кадарот за подолг временски период. Утврдено е дека одливот (престанување на службата) на логистичкиот кадар се движи од 10-16%, само врз основа на некоја од споменатите причини, пред исполнувањето на условите за одење во старосна пензија.

Врз основа на тоа е утврден коефициентот ($K=87$) на останување на воените старешини во активна воена служба до полна пензија. Овој коефициент како искуствена норма во сите армии постојано се следи (па би требало и во нашата армија), затоа што на предвремен одлив на кадарот влијаат статусните и системските респенија, можностите за остварување на саканиот развој на армијата, животниот стандард и бројни други фактори кои тешко можат да се предвидат и квантифицираат. Поради овие појави коефициентот мора повремено да се коригира за да може реално да влијае врз нивелирањето на приливот и одливот на кадарот.

5. Процентот на осипување на кандидатите (кадетите-слушателите) во текот на школувањето, исто така како фактор има свое влијание при одредувањето на бројот на кандидати за школување за логистички воен старешина.

Во сите армии во светот е познато дека сите кандидати не го завршуваат школувањето. Процентот на осипување исто така е искуствена норма и во последните години изнесува околу 25%, со тоа што постојат разлики меѓу училиштата и факултетите па и генерациите во иста воена или цивилна

високообразовна институција. Процентот на осипување служи за одредување на бројот. Меѓутоа, бидејќи нормата е искусвена и се однесува на изминат период, коефициентот може да биде само апроксимативен за генерацијата која доаѓа, односно $K=75$.

6. Формирањето на формациска единица може да се истакне како шести фактор. Во светот (главно го практикуваат сите земји во своите армии коишто имаат воени академии или соодветни воени институции за школување на офицерски кадар) од кандидатите на школување во сопствена воена академија да се формира формациска единица со која рационално би се изведувала настава, експерименти, разни истражувања, испитување на средства итн., додека армијата односно земјата секогаш да има високо борбено подготвена и употреблива единица составена од кадети воспитани патриотски врз сопствената историја и традиција.

И овој фактор има свое влијание врз донесувањето на одлука за школување (стручно оспособување) на логистички воени старешини во сопствена воена академија, како фактор треба да се земе предвид, односно не би требало да се занемари.

4. Техника на пресметување

Факторите што се изнесени и објаснети се од големо влијание врз одредувањето на бројот на кандидати за школување логистички кадар. Меѓутоа, за да се изврши точна пресметка, неопходно е да се изнајде техника на пресметување.

За постигнување на целта, односно за доаѓање до точна пресметка може да се употреби следната формула:

$$Шк = \frac{ФП \times ПрП}{ЕфСт \times K}$$

Шк е потребениот број кандидати за школување,

ФП се формациските потреби,

ПрП е процентот на пополна со воени старешини,

ЕфСт е ефективниот стаж, и

$K=87$ е коефициентот на останување на воените старешини во активна воена служба.

Пресметувањето на потребите од активни логистички воени старешини може да се врши на следниот начин. На пример: нека $ФП=1000$, $ПрП=100\%$, $ЕфСт=35$ и $K=87$. Тогаш со примена на дадената формула се добива:

$$Шк = \frac{1\,000 \times 100}{35 \times 87} = \frac{100\,000}{3\,045} = 32,84 = 33 \text{ кандидати,}$$

Пресметката зборува за вкупниот број кандидати за школување - стручно оспособување за логистички офицери за логистичките служби со завршени

соодветни факултети околу 60% и подофицери со завршени соодветни средни училишта околу 40%.

Доколку е потребна 100% пополна на армијата со логистички воени старешини, би требало да се земе предвид и осипувањето во текот на школувањето кое може да биде и до 25%.

Тоа може да се пресмета по следната формула:

$$\text{Шкп} = \frac{\text{Шк} \times \text{ПрП}}{\text{К}} = \frac{32,84 \times 100}{75} = 43,7 = 44 \text{ кандидати}$$

Шкп е почетен број кандидати за школување;

Шк е потребен број кандидати (воени старешини);

ПрП е процентот на пополна со воени старешини, и

К е коефициентот на осипување во текот на школувањето.

Со изнесената техника на пресметување се доаѓа до заклучок дека со школување би требало да се опфатат околу 44 кандидати (од тоа околу **60% или 26**, на стручно оспособување за офицери за логистичките служби и на стручно оспособување за подофицери за логистичките служби околу **40% или 18**) како неопходен број на логистички воени старешини за прилив врз основа на одливот.

Доколку процентот на пополна треба да биде помал (на пример 50%), тогаш со пресметката се добива цифрата за школување од **22 кандидати**.

Пресметувањето на бројот на кандидатите за резервни воени старешини (вкупно за логистичките служби) коишто би се школувале во Школата за резервни офицери (ШРО) може да се направи на сличен начин. Во примерот параметрите нека се следниве: **ФП= 3000, ПрП= 100%, ЕфСт= 35 и К= 87**. Со пресметката ќе се добие:

$$\text{Шк} = \frac{3\,000 \times 100}{35 \times 87} = \frac{300\,000}{3\,045} = 99,5 = 100 \text{ кандидати}$$

за школување во ШРО годишно, односно две класи по 50 кандидати.

Доколку процентот на пополна треба да биде помал (на пр. 50%), тогаш со пресметката се добива цифра од **50 кандидати** годишно, или во овој случај може и две класи по **25 кандидати**.

Наведениот начин на пресметување на бројот на кандидатите за школување може да се примени поединечно за секоја логистичка служба, како и за било кој вид профил на кадри за потребите на армијата или надвор од неа.

Пример: Пресметка на бројот на кандидати за школување за потребите на една логистичка служба (на пример интендантска) на која ќе се потребни 160 активни интендантски воени старешини. По претходната формула се добива:

$$\text{Шк} = \frac{160 \times 100}{35 \times 87} = \frac{16\,000}{3\,045} = 5,25 = 5 \text{ кандидати}$$

за школување, што зборува дека на службата и се потребни 5 интендантски воени старешини годишно, не сметајќи го осипувањето во текот на школувањето. Доколку се земе предвид и осипувањето кое може да биде и до 25%, тогаш со пресметката се доаѓа до цифра од 7 кандидати.

$$\text{Шкп} = \frac{\text{Шк} \times 100}{75} = \frac{5,25 \times 100}{75} = 7 \text{ кандидати}$$

каде што:

Шкп=? = 7 (почетен број кандидати за школување),

Шк=5,25 (потребен број кандидати за школување),

ПрП=100 (процент на пополна со воени старешини) и

К=75 (коэффициент на осипување на кандидатите во текот на школувањето)

Од изнесеното за соодветната служба може да се заклучи дека со школување треба да почнат 7 кандидати за да се дошколуваат - завршат 5.

Меѓутоа, со оглед на фактот, отворање насока за школување - стручно оспособување на кандидати со завршен соодветен факултет 7 (односно 5) не е рационално, за оваа служба би било најдобро да се школуваат по 10-14 кандидати секоја втора година или по 20-28 кандидати секоја четврта година.

5. Заклучок

Имајќи ги предвид факторите и нивното влијание врз обезбедувањето логистички кадар, со наведената техника на пресметување може да се пресмета бројот на кандидати за школување - стручно оспособување за логистички воени старешини за секоја логистичка служба.

Исто така, наведената техника на пресметување овозможува да се дојде до податок колку логистички кадар треба да се школува како годишен прилив во армијата (за одбраната) врз основа на одливот. Изнесеното доволно зборува за сериозноста на проблемот и пристапот при решавањето на истиот.

Имајќи ги предвид сите изнесени релевантни фактори и техниката за пресметување на бројот на кандидати за школување - стручно оспособување на логистички старешински кадар, може да се дојде до заклучок и за потребните финансиски средства за спроведување на школувањето на сопствените универзитети, во сопствена воена академија или надвор од земјата.

ЛИТЕРАТУРА

1. Army Logistician, Profesional bultion of United States Army Logistics, 1991.
2. Blanchard B., Logistics Engineering and management, Prentice - Hall, 1974.
3. Vojna enciklopedija, drugo izdanje, broj 5, Beograd, 1973 godina.
4. Vujaklija M., Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1970.
5. GEORGI C. THORPE'S, PURE LOGISTICS, THE SCIENCE OF WAR PREPARATION, National Defense University Press, Washington, 1986, str. XI - XXVIII.
6. Jahns M., Geschichte der Kriegswissenschaften, Munhen - Leipzig, 1889.

7. Jahms M., Gaschishte der Kriegswissensehaftem, Munhen - Leipzig, 1889; Lat F., L'art militaire end les armees au moyen age, Paris, 1946; Ostrogorski G., Istorija na Vizantije, Beograd, 1959.
8. Josef Kapon, Rukovodjenje i komandovanje vojnom logistikom, prevod (org.Pervue militaire muisse), 1/81.
9. Julian Thompson Major General, The Lifeblood of War - Logistics in Armed Conflict, Brassey's, 1991.
10. Ljubisha Vuković, Taktika pozadine-pojmovno odredjenje, SSNO, Beograd, 1989.
11. Lot F, L'art militaire et les armees au moyen age, Paris, 1946.
12. Maskey K., For Want of a Nail - The impaet of War an Logistics and Communications, Brassey's, 1989.
13. Milojko Jerić, Logistika i optimizacija logističkog procesa snabdevanja elektronskih uredjaja rezervnim delovima, VIZ, Beograd.
14. NATO LOGISTICS HANDBOOK, NORTH ATLANTIK TREATY, ORGANIZATION, BRUSSELS, APRIL, 1994.
15. Ostrogorski G., Istorija na Vizantije, Beograd, 1959. Thore's George C., PURE LOGISTICS, THE SCIENCE OF WAR PREPARATION, National Defense university press, Washington, 1986.
16. Radovan Radinović, Metode ratne veštine, VIZ, Beograd, 1983.
17. Stanley L. Falk, PURE LOGISTICS, National defense university press, Washington, 1986.
18. Shelby Shelby L. Station, The Rise and Fall of the American Army, Cloth Spar Books, 1989.
19. Француско списание, Azenhauer "Armes d aujourdi hui", број, Paris, 1984.
20. Henry E. Eccles, real admiral, Logistics in the national defence, real admiral, USN,RET., prevod, Voeniozdavački zavod, Beograd, 1968.
21. Captain R.B.Hunt, USN, Retired, Definitions of Logistics, University Logistics Research Projekt,

3

Техничко-технолошки достигнувања, вооружување и опрема

Georgi Washington, 1956.

ПРЕСТРУКТУИРАЊЕТО НА АРМ - СУШТЕСТВЕН ОДБРАНБЕН ИНТЕРЕС НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Саве ЈАНЕВ,

бригаден генерал, заменик началник на ГШ на АРМ

Преструктурирањето на Армијата на Република Македонија е од суштествен интерес за одбраната на Република Македонија. Притоа, основна задача на македонската одбранбена стратегија е дефинирање на одбранбен систем со мала, но моќна и изградена армија според стандардите на НАТО која ќе биде во состојба да ја брани и да ја одбрани независноста и територијалниот интегритет на Република Македонија, како и нејзино партиципирање во колективните системи за безбедност во одбрана на демократскиот свет од сите облици на загрозување.

Денес, практично ниту една држава во Европа и пошироко не е во состојба сама, изолирано да се заштити од постоечките извори на загрозување. Затоа, сите земји се соочуваат со потребата од уште поголема соработка со колективните системи за безбедност и одбрана за нивна доизградба и приспособување кон новите потреби¹. „Во вакви услови“ се нагласува во Стратегијата за одбрана на Република Македонија, „најголемиот дел од изворите на загрозување на мирот и стабилноста на Република Македонија имаат идентични карактеристики како и во останатите земји во регионот и пошироко“. Ова е уште една причина за интензивирање на воената соработка на Република Македонија со другите земји и нејзино партиципирање во колективните системи за безбедност.

Во 21-от век, Република Македонија влегува неоптоварена од минатото со погледот пред себе, во новото време. На тој пат, за Република Македонија нема никакви дилеми, ни крстопати. Патот кон иднината е патот кон Европа, кон демократијата, кон современото и на тој пат, една од најбитните, стратески цели и интереси е членството во НАТО, како клучен столб на сегашната и на идната модерна Евроатлантска безбедносна структура.

¹ Стратегија за одбрана на Република Македонија, глава I, точка 4

Преструктурирање на АРМ и МО

Својот одбранбен систем Република Македонија го гради според западниот модел на организирање, во кој доминира цивилната контрола врз вооружените сили. Потпирајќи се врз сопствените сили и можности, се настојува да се достигнат стандардите на НАТО и во таа смисла се приспособуваат материјалните можности и специфичности на оваа глобална цел.

Овие наши трајни стратегиски определби се реализираат постепено. На тој план е веќе направено многу, уште повеќе претстои да се направи, но резултатите се веќе видливи. Впрочем, сите активности се утврдени согласно годишната Акциона програма за подготовки на Република Македонија за членство во НАТО, притоа базирајќи се врз Стратегијата за одбрана, Белата книга и политиката на демократски избраната власт.

На преструктурирањето на вкупните сили на АРМ работеше и сè уште работи екипа експерти од АРМ и пошироко. Резултат на тоа, меѓу другото, е Нацртгодишната национална програма на Република Македонија за членство во НАТО, чија финализација се очекува есента во 2000-та година.

Напоредно со реконструирањето на Армијата, што ќе се одвива во фази, во периодот од 2000 до 2001 година ќе се реорганизира и Министерството за одбрана според западна, покомпатибилна структура. Со новата организација појасно ќе се дефинира улогата на МО како авторитет што ја креира политиката, а реализацијата на политиката ќе се префрли на Генералштабот. На тој начин не само што ќе зајакне концептот на цивилна контрола врз Армијата, туку ќе се постигне и поголема ефикасност и економичност во работењето, пред сè, преку вклучување на финансиски менаџмент и на менаџмент со ресурси.

Новите и брзи промени во општеството, желбата за прием во НАТО, за компатибилност со НАТО и со другите колективни системи за безбедност, како и потребите на персоналот во одбраната за посеопфатни промени, бараат и донесување нов Закон за одбрана, како и нов Закон за служба во Армијата. Работите на тој план се интензивни и наскоро, поточно до крајот на 2000 година може да се очекуваат значајни новости на тој план.

Првата, и би рекле најважна станица на тој пат е воспоставувањето структура на сили адекватна на потребите на државата во новосоздадените позитивни услови во регионот. Притоа, недвосмислена е определбата за изградба на мала, мобилна армија, способна за самоодбрана и подготвена да одговори на предизвиците на регионот. Во таа смисла, веќе се прават конкретни чекори за намалување на мирновременската формација на АРМ и таа, од сегашните предвидени по формација 22.000 луѓе се намалува на 16.000, додека постојната воена формација на вкупните сили од сегашните 120.000 се намалува на околу 60.000 - 70.000 луѓе, но, затоа се подобрува опременоста на АРМ. Од Воената

академија на РМ излегуваат нови генерации високообучени офицери, се зголемува и подофицерскиот кор со школување на професионални војници, а се преземаат и други активности што треба да обезбедат компатибилност со структурите на НАТО.

Една од позначајните новини на тој план што треба да придонесе за поголема компатибилност и оперативност на АРМ е укинувањето на еден корпус, а престроените два корпуса како организациско-формациски структури се намалуваат.

Определбата за градење мала и модерна армија, компатибилна со структурите на НАТО, како неминовност наложува и други чекори што ќе придонесат Армијата да функционира како таква во вистинската смисла на зборот. Во таа смисла, силите на АРМ се реструктурираат² во сили за брза реакција, сили за поддршка и во стратегиски резервни сили, секоја од нив со точно определени задачи и функции во чекор со новото време. Тргувајќи од тоа дека војникот е војник, без разлика на тоа што војникот на 21-от век, според сите надежи и предвидувања, ќе биде воин на мирот а не на војната, АРМ се ослободува од низа споредни, „невојнички“ дејности. Така, од составот на АРМ излегуваат домовите на Армијата, кантинските услуги и одделите за сточарство и за земјоделство.

Како приоритетна задача, што треба да се реализира во времето определено за Акциониот план за членство, односно во текот на 2000 година, е формирање на една бригада во рамките на силите за брза интервенција на 1 – от корпус, што ќе биде високо обучена, добро опремена и во добар дел професионална. Значајно е и тоа што најдобрите меѓу новопримените професионални војници ќе се школуваат за подофицери, како една од најзначајните алки на новата мала, но современа армија.

Напоредно со тоа ќе продолжат и другите активности за севкупно реструктурирање на АРМ. Посебно се издвојуваат активностите околу новиот систем за заштита на државната граница што станува главна задача на Армијата на Република Македонија.

Реструктурирањето на Армијата наметнува потреба од нов едноставен организациско-формациски модел за команда и контрола на сите нивоа. Се работи за едно од најбитните прашања во севкупната трансформација на АРМ и токму затоа на ова прашање му е посветено исклучително внимание.

Во тие рамки, од особено значење се активностите за реструктурирање на Генералштабот на Армијата на Република Македонија во нова, поедноставна организација со поголеми овластување во новоформираните целини и без

² Според Националната програма за подготовки на Република Македонија за членство во НАТО

преклопување на задачите. Сето тоа со цел Генералштабот на АРМ да стане поефикасен во командата и контролата и компатибилен со генералштабовите на армиите-членки на НАТО.

Новиот век за Армијата на Република Македонија значи и свртување на нова страница во обуката на припадниците на Армијата. Високата обученост и извежбаност и досега беше една од нашите несомнени предности, но во новиот век таа мора исклучиво да биде според стандардите што важат во НАТО и во современите армии воопшто.

Токму од тие причини Република Македонија постојано упатува воени и цивилни кадри на обука и образование во институциите на земјите членки на НАТО и партнерите. Изборот на кандидатите за обука и школување се врши врз основа на потребите на Армијата и Министерството за одбрана и во согласност со потребите на функционалната должност на кандидатите.

Во Армијата на Република Македонија се врши интензивна обука на војниците и на старешините во согласност со комбинираната македонско-американска Програма за стабилност и одвраќање (МПРИ). Веќе е завршена обуката на старешините од граничните единици, а се извршени сите подготовки за обука на војниците и на старешините и во останатите единици според стандардите на НАТО.

Програмата за стабилност и одвраќање има значаен придонес кон напорите што ги прави АРМ во реорганизирањето и зајакнувањето на образованието и обуката на офицерите, подофицерите, војниците и единиците. За таа цел е одржан и семинар на тема: **„Систем за обука на Армијата на Република Македонија“** што даде значаен придонес во насочувањето на лидерите за обука според стандардите на НАТО.

Токму од тие причини Република Македонија ја прифаќа и новата, проширена Програма на план и анализа (ПАРП) за интероперабилност на вкупните сили во Армијата и е подготвена да учествува со свои сили во состав на силите на НАТО и на ПЗМ земјите, за изведување на сите можни операции што промовираат стабилност и просперитет. Со реализацијата на оваа програма, Армијата на Република Македонија ги имплементира и усвоените принципи за мултинационалност на составот на силите на Алијансата и унифицираност на општите постапки и активности на НАТО единиците, што ќе придонесе за полесно и побрзо вклопување во овие структури.

Како важен инструмент во реструктурирањето на Армијата и за реализација на ПАРП програмата се јавува и Индивидуалната програма за партнерство. Во утврдениот временски период за Акциониот план за членство во НАТО со индивидуалната Програма за партнерство се планираат и се реализираат вежби од кои впрочем, нашите единици можат највеќе да научат, како и да дадат свој конкретен придонес во нивната успешна реализација. Меѓу другото, планирани

се и неколку мултинационални вежби како што се: „Управување со кризи - СМ ‘2000“; „Најдобар кооперативен зафат ‘2000“; комуникациската вежба „Комбиниран зафат ‘2000“ и вежбата „Камен темелник ‘2000“.

Министерството за одбрана успешно го користи тимот (MPRI) и нивната Програмата за стабилност и одвраќање која што се финансира од САД и претставува значаен придонес кон напорите што ги прави Армијата на Република Македонија во реорганизирањето и зајакнувањето на образованието и обуката на офицерите, подофицерите, војниците и единиците.

Напоредно со тоа, се интензивира и реализацијата на веќе потпишаните и на евентуалните нови спогодби за билатерална соработка со европските земји и пошироко на полето на одбраната. Целта е една и недвосмислена: развивање на меѓусебната доверба и на мирот во регионот, забрзано реструктурирање на Армијата и реализација на целите од Програмата на план и анализа.

Планирање на одбранбените ресурси

Едно од прашањата на кое во АРМ се посветува исклучително внимание е планирање одбранбени ресурси и идентификување на промените што би ја подобриле ефикасноста и ефективноста на постојниот систем на управување и планирање со одбранбените ресурси. Очекувања на тој план има многу, но уште повеќе макотрпна работа за континуирано подобрување на понудените решенија.

Трансформацијата на АРМ согласно акциониот план за членство во НАТО унапредувањето на планирањето и менаџментот на одбранбените ресурси го става на преден план. Пред се, поради потребата од создавање реални предуслови за остварување на зацртаното реструктурирање на АРМ во мала, но модерна и мобилна армија, способна за самоодбрана и подготвена да одговори на предизвиците на новото време.

Оттука и големото значење на правилното планирање, програмирање и буџетирање на одбранбените ресурси, а посебно согледувањето на критичките прашања што влијаат врз планирањето, како и поттикнувањето на процесите за изнаоѓање на најоптимални, по потреба и алтернативни решенија по тие прашања и нивна имплементација во животот.

На тој пат се поставуваат бројни прашања на коишто треба да им се даде одговор, без што е незамисливо правилното планирање на одбранбените ресурси, а пред се: кои се целите на системот; кои производи се бараат и кога тие се потребни; кој треба да учествува и со какви должности и задачи; кои процеси се потребни за создавање на саканиот краен производ; како треба да се контролира процесот и како ќе се следи реализацијата и ќе се утврдува одговорноста во тој процес?

На сите овие прашања се обиде да се даде одговор на неодамна одржаниот

семинар за „Планирање на одбранбените ресурси“, организиран и раководен од страна на Министерството за одбрана на САД и на нивната Европска команда и од Министерството за одбрана на Република Македонија.

Досегашната политика и стратегија за национална безбедност на САД, заедно со влезните информации од воените цели и стратегии, се сублимирани и во соодветни Упатства во одбраната во кои се опфатени: одбранбената политика; воената стратегија, планирањето на силите што се потребни за поддршка на стратегијата; планирањето на ресурсите и фисклавно упатство. Притоа, во секоја планирана фаза се врши анализа на алтернативните решенија, се врши проекција на трошоците за повеќегодишен период и се согледуваат можните интеграции на ниво на повеќе организации опфатени во овој систем. За сето тоа се врши строга цивилна контрола и проверка на ниво на Секретаријатот за одбрана на САД, каде се врши и проверка на балансот меѓу различните видови, се разгледуваат можните поекономични решенија, се утврдуваат областите во кои може да се подобри системот, се врши распоред, се определуваат рокови и времетраење на процесите.

Посебно внимание во тој процес се посветува на утврдувањето и конкретизирањето на способностите на воените сили, односно планирање на одбранбените ресурси за конкретни потенцијални воени задачи, како што се: обезбедувањето на националните граници; одржувањето на редот и мирот во соработка со цивилната власт, учеството во меѓународни мировни операции итн.

Во сите овие процеси буџетирањето и воопшто финансиите, како спој меѓу теоријата, (посакуваното) и на практиката, (можното и остварливото), секогаш се поставува како пресудно во остварувањето на целите на секоја земја, посебно на одбранбените. Од нив се тргнува во планирањето, и со нив се завршува при реализирањето на договореното. Во процесот на изготвување се врши идентификација на стоките и на услугите што треба да се набават за време на буџетскиот период и се утврдуваат потребните трошоци за создавање на бараната воена способност.

Неодминлива фаза во планирањето на одбранбените ресурси е фазата на донесување на одлуките, при што секој систем на управување со одбранбените ресурси има своја „филозофија“ на одлучување. Содржината и природата на одредени одлуки може да биде диктирана од Закон или од повисок авторитет, како што е примерот со Уставот со кој се определува правото и обврската на Парламентот за годишно утврдување на буџетот за одбрана. Меѓутоа, во најголем број случаи, донесувачот на одлуки има на располагање бројни опции. Оној што одлучува може во секое време да бара детални опции за предложениот одбранбен буџет, но може да даде предност и на единствена, но добро резимирана препорака за соодветна содржина на одлуката.

Доколку се анализира американскиот систем на планирање на

одбранбените ресурси, како и други такви системи на било која членка на НАТО, може да се согледа дека сите тие системи во основа содржат слични елементи, иако секоја земја може да ги комбинира и да ги поддржува според потребите.

Многу од тие елементи се прифатливи и за нашиот систем на одбрана, особено на планот на усогласувањето на нашето национално планирање со планирањето во НАТО и за подобрување на постојниот, односно утврдување нов систем на планирање на одбранбените ресурси во кој, покрај планирањето на ресурсите, би се опфатило и логистичкото планирање, планирањето на командување и на контрола, планирањето на вооружувањето и планирањето на силите како „двигател“ на останатите планирани процеси.

Како првенствено прашање на тој пат се поставува дефинирање на целите и на мисиите на актуелниот систем на планирање на ресурсите во одбраната на нашата земја и идентификација на главните производи (производи што пренесуваат информации и анализи, или служат за документирање на одлуки и тоа со фиксни рокови) што му се потребни на системот за постигнување на претходно дефинираните мисии и цели. Сите овие активности се придружени и со соодветен план за нивен континуиран развој и со прецизно идентификување на главните учесници и на нивните улоги и одговорности во целокупниот систем на планирање на одбранбените ресурси.

Како императив се налага и усогласување на некои конкретни активности во планирањето на ресурсите во одбраната, а особено изготвувањето, ревизијата и одобрувањето на одбранбените програми. Поинаков третман мора да доживеат и некои други навидум не толку важни прашања, на коишто во НАТО-земјите им се посветува исклучително значење. Тоа првенствено се однесува на „пресликувањето“ на веќе одобрените програми во буџетот за одбрана. Пред сè, поради неопходноста од постојано следење, како се остваруваат програмите и во согласност со тоа да се бара ревизија и одобрување на буџетот и други извори за целосно остварување на програмите.

Во секој случај, во АРМ постои решеност за што побрзо имплементирање на нови, посовремени и поцелосни решенија во постојниот систем на планирање, програмирање и буџетирање на одбранбените ресурси. Прашањето е мошне суптилно, бидејќи навлегува во најчувствителните сфери на одбранбеното планирање и програмирање. Но, повеќе од јасно е дека усогласувањето на националното планирање со планирањето во НАТО е повеќе од императив, доколку нашата земја сака што поскоро да се најде во големото НАТО семејство.

Заклучок

Основна задача на македонската одбранбена стратегија е дефинирање на ефикасен одбранбен систем со мала, но моќна и според стандардите на НАТО и на другите колективни системи за безбедност, армија која ќе биде во состојба да ја брани и

да ја одбрани независноста и територијалниот интегритет на Република Македонија, како и ефикасно и ефективно партиципирање во колективните системи за безбедност во одбрана на демократскиот свет од сите облици на загрозување. Македонија ги има сите предуслови во најскоро време тоа и да го оствари.

ЛИТЕРАТУРА

1. Устав на Република Македонија од 1991 година;
2. Закон за одбрана на РМ;
3. Стратегија за одбрана на Република Македонија;
4. Бела книга за одбраната на Република Македонија;
5. Националната програма за подготовките на Република Македонија за членство во НАТО

ХРОМАТОГРАФСКО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА СОДРЖИНАТА НА СТАБИЛИЗАТОР ВО ПОТИСНИТЕ ЕКСПЛОЗИВНИ МАТЕРИИ

Росе СМИЛЕСКИ, Орце ПОПОВСКИ и Анка ТРАЈКОВСКА
Воена академија “Генерал Михаило Апостолски” – Скопје

Апстракт: Во овој труд, преку определувањето на содржината на стабилизаторот, е испитувана хемиската стабилност на двобазен сферен барут¹ [1] со помош на течна хроматографија. Во текот на испитувањата се користени стандардни раствори од фирмата Merck. Испитувањата се вршени на течен хроматограф Varian, според стандардот СНО 8069/91. Од добиените хроматограми е констатирано присуство на централит во испитуваните проби.

Клучни зборови: стабилизатор, сферен барут, централит

Abstract: This study examines the chemical stability of the two-base sphere gunpowder by liquid chromatography through the determination of the stabilization contents. Standard dissolves from the Merck Firm have been used during the examinations. The examinations have been conducted on a liquid chromatography Varian in accordance with the СНО 8069/91 standard. The resulting chromatograms led to the conclusion that there is a presence of a centralit in the examination trials.

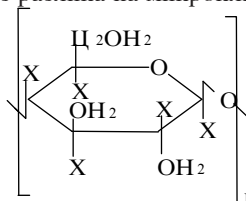
Key words: stabilizer; sphere gunpowder; centralit.

1. Вовед

Во текот на складирањето, а како последица на саморазложувањето на барутот, муницијата во помала или поголема мерка ги губи почетните балистички перформанси, а со тоа и самиот квалитет. Најчести последици од непознавање на промените на квалитетот, се несакани последици при употребата на таквата муниција, како во мирновремени така и во воени услови.

Степенот на природно стареење на барутот, како енергетска компонента вградена во муницијата, во помала мера зависи од стартниот квалитет, т.е. од дадените технолошки можности во моментот на производството, а претежно од условите на складирање, технологијата и обликот, односно организацијата на одржување [2]. Имено, основната компонента на барутите е нитроцелулозата (Слика 1) [3]. Таа е естер на азотната киселина, хемиски нестабилна и во текот на складирањето, без разлика на микроклиматските услови,

СЛИКА 1.
Структурна формула
на нитроцелулоза

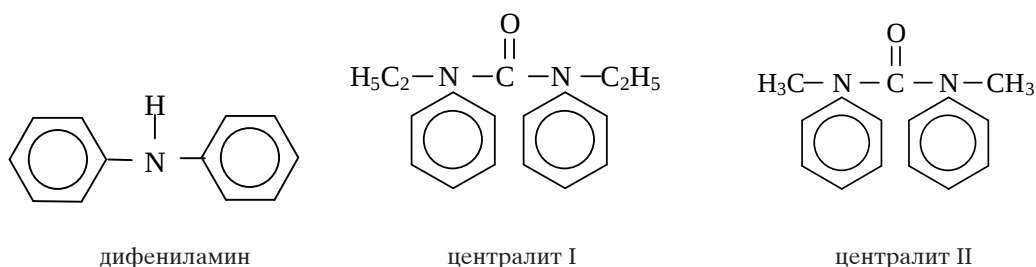

¹ Потисните експлозивни материји во праксата популарно се нарекуваат барути.

доаѓа до нејзина декомпозиција. Овој процес е егзотермен и е проследен со создавање на азотни оксиди. Од ова произлегува дека саморазложувањето на барутите не може да се спречи и при нормални микроклиматски услови на сместување, но може значително да се забрза доколку не се обезбедат оптимални услови за сместување, што само по себе значи и пократок складишен век на муницијата.

Последица на саморазложувањето на барутот е значителен пад на балистичките карактеристики на муницијата. Бидејќи процесот е егзотермен, а барутот е лош спроводник на топлина, постои реална опасност од создавање на т.н. жешки точки во барутното зрно [4]. Доколку температурата во тие точки ја достигне вредноста на температурата на палење на барутот, истиот може да се samozапали. Веројатноста на samozапалување се зголемува со зголемувањето на калибарот на муницијата.

Со цел да се продолжи складишниот век и истиот научно да се следи и определува, во текот на производството покрај другите компоненти во барутот се додаваат хемиски соединенија наречени стабилизатори. Денес во зависност од композицијата на барутот како стабилизатори најчесто се користат дифениламин, диетилдифенил-карбамид (централит I), диметилдифенил-карбамид (централит II), прикажани на слика 2. Тоа се циклични соединенија со голема можност по пат на супституција да се врзат голем број на молекули од азотните оксиди издвоени како резултат на декомпозицијата на нитроцелулозата. На тој начин од една страна го кочат процесот на самораспаѓање на нитроцелулозата, а од друга страна ја одведуваат

СЛИКА 2. Структурни формули на најчесто употребувани хемиски соединенија како стабилизатори кај барутите

издвоената топлина према сидовите на металната чаура.

Барутите кои најчесто се употребуваат се изработени со содржина на стабилизатор во барутната маса од 1.3 - 5.0 %, без разлика на содржината на азотот во нитроцелулозата. Стабилизаторот, како главен акцептор на азотните оксиди, е тесно сврзан со разложувањето на нитроцелулозата [6]. Затоа се смета дека содржината на заостанатиот стабилизатор е соодветна мерка за одредување на еволуцијата на сите барути. Од тие причини се пристапило кон систематско испитување на содржината на преостанатиот стабилизатор во зависност од времето на складирањето.

Од брзината на потрошувачката на стабилизаторот, брзината на денитрација на нитроцелулозата и опаѓањето на хемиската стабилност во текот на складирањето на барутот, се добива сосема реална слика за векот на траење, квалитетот и можностите за понатамошна употреба. Кога количината на стабилизаторот во барутната маса ќе опадне за повеќе од 50%, барутот се прогласува за хемиски нестабилен и како таков непогоден за понатамошна употреба.

Реакцијата на супституција на водородните атоми од стабилизаторот со азотните оксиди,

СЛИКА 3. Шема на реакцијата на централит I со азотните гасови

добие ни со декомпозиција на нитроцелулозата, се одвива по следниов механизам (Слика 3) [5]:

2. Експериментален дел

2.1. Материјали

При овие анализи е испитуван сферен барут, којшто спаѓа во групата на т.н. двобазни барути. Покрај основната компонента-нитроцелулозата, познато е дека овие барути содржат и втора компонента-најчесто нитроглицерин. За време на испитувањата како растворувач е употребен дихлорметан произведен според стандардите на фирмата Merck.

2.2. Апаратура

Анализите се вршени со помош на течен хроматограф на фирмата Varian со UV детектор и колона C8 со димензии 4.6 x 250 mm. Пробите се внесувани со микролитарски шприц Hamilton.

2.3. Изведување на експериментите

Примерок од барутот е екстрахиран со помош на дихлорметан и од експериментот е одреден стабилизаторот со помош на наведената апаратура. Мерењата се вршени на собна температура, при бранова должина од 254 nm. Соодносот на растворувачите беше 60% ацетонитрил и 40% вода, со проток на течната фаза од 1.0 ml/min [7].

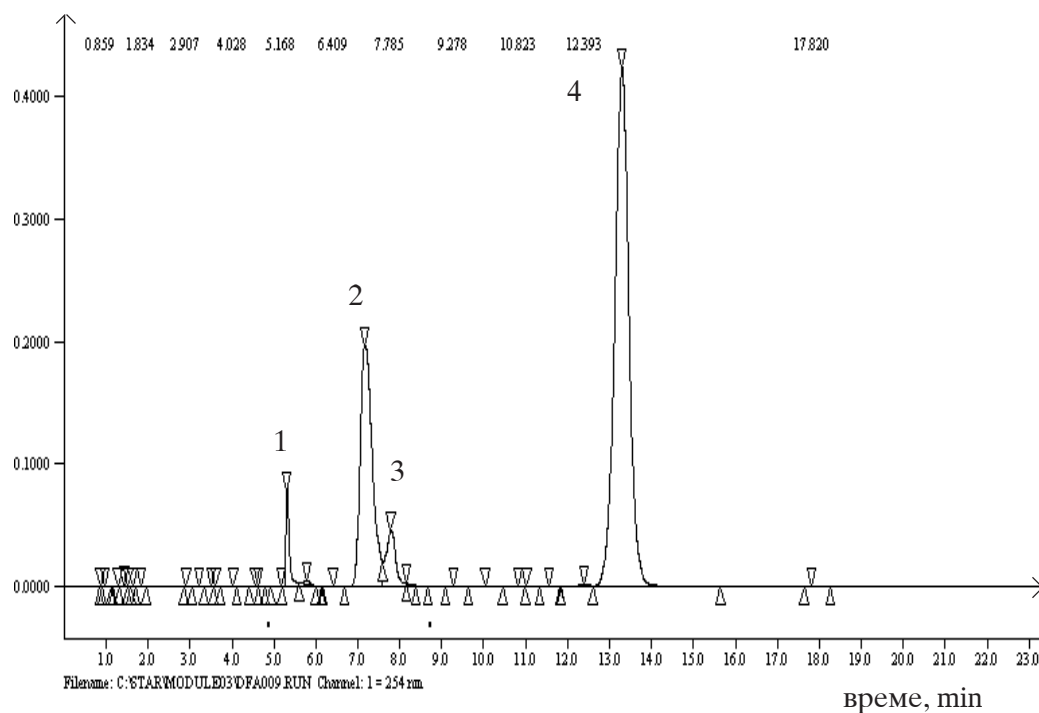
3. Резултати и дискусија

Резултатите од експериментите на течната хроматографија се во вид на хроматограми. Од хроматограмот може да се идентификува дали во испитуваната проба постои некоја супстанција и во кое количество.

Резултатите од анализите за докажување на стабилизаторот (централит I и II) во двобазните барути, е претставен на хроматограмот (Слика 4). Од хроматограмот се гледа дека во испитуваниот барут има стабилизатор, кој се појавува околу седмата минута (Табела 1). Исто така, евидентни се и други компоненти (нитроглицерин, динитротолуен) карактеристични за двобазните барути.

4. Заклучок

Течната хроматографија е релативно едноставна и брза метода за определување на составот на експлозивните материи, во кои спаѓаат и барутите. Количината на нитроглицеринот содржана во испитуваниот барут е позната однапред и таа изнесува околу 10%. Со споредба на плоштините на пиковите добиени за централит I и II со плоштината на пикот за нитроглицеринот, може да се забележи дека количината на централит I и II е двојно помала од количината на нитроглицеринот, т.е. таа изнесува околу 5%. Од ова може да се заклучи дека во нашиов случај станува збор за барут кој не е постар од 5 години и како таков тој е хемиски стабилен и исправен за понатамошна употреба.

СЛИКА 4. Хроматограм на испитуваниот барут

ТАБЕЛА 1

ЛИТЕРАТУРА

1. Р.Смилески и О. Поповски, Транспорт на експлозивни материи во јавниот сообраќај, Зборник на трудови, *Сообраќај и комуникации на прагови на XXI век*, Технографика, Скопје, 1999, стр. 175-179
2. Р.Љ.Смилески, *Муниција и експлозивни материи - теоретски основи*, Маринг, Скопје, 1998
3. G.M.Loudon, *Organic Chemistry*, The Benjamin/Cummings Publishing Company, Inc., 199
4. M.Plese, *Fizika eksploziva*, CVTS, Zagreb, 1987
5. P.V.Maksimovik, *Eksplzivne materije*, Vojnoizdavacki zavod, Beograd, 1985

3

Техничко-технолошки достигнувања, вооружување и опрема

да бидат општи – заеднички за целиот систем и посебни начела на кои се базира организацијата на одделни делови на системот (потсистеми). Степенот на примената на овие начела битно влијае на функционирањето на системите во целост и на потсистемите што нив ги сочинуваат. Тоа влијание ќе го анализираме во понатамошното излагање.

1. Управната функција во областа на одбраната и општите начела на организацијата на државната управа

Општите начела на организацијата на државната управа треба да обезбедат ефикасно остварување на управната функција со минимално трошење на пари, материјално-технички средства и човечки труд, согласно со законите, другите прописи и општи акти на Собранието и прописите и општите акти на Владата и согласно со утврдената политика. Тие начела се:

- начелото на законитост,
- начелото на единство на организацијата,
- начелото на целесообразност,
- начелото на групирање на работите и
- начелото на економичност и рационалност.

Според начелото на законитост органите на управата се основаат и нивната организација и работа се уредува со закон. Тоа значи дека единствено законските одредби можат да бидат нормативна основа за основање и за организација и работа на некој орган на управата. Ова е определба на Уставот на Република Македонија, како и на уставите на други држави. Ваквата определба на уставотворците е мотивирана од големото значење на управната функција како основна содржина на извршната власт, која пак, од своја страна, е власт со најголем обем на манифестирања во општеството.

На прв поглед се чини дека при основањето и организацијата на воените управни органи се јавуваат отстапувања од начелото на законитост. Овој привид е последица на фактот што воените органи се основаат со Акт на формација на вооружените сили (Армијата) кој го донесува шефот на државата (индивидуален или колективен), како Врховен командант. Меѓутоа, ако се има во предвид дека Армијата, во чиј состав влегуваат и тие органи, се основа врз основа на закон, се губат сите илузии дека со основањето и организацијата на воените управни органи на овој начин се повредува начелото на законитост.

На македонскиот Закон за одбраната² кој е донесен со амбиции да биде единствен нормативен акт со ранг на закон за регулирање на општествените односи во областа на одбраната, може да му се забележи тоа што не содржи конкретни одредби за воените органи, туку само одредби за Армијата во целина. Овој недостаток на Законот за одбраната би требало да биде отстранет со донесување на Закон за службата во Армијата на Република Македонија³ во кој, покрај другото,

² Службен весник на РМ, број 8/92 и 30/95

³ Досега се изработени повеќе верзии на таков закон и се очекува тој во блиска иднина да биде донесен

би требало да се стават одредби за воените управни органи и за нивната надлежност. Впрочем, такви одредби содржат законите со кои што се регулира службата во вооружените сили на повеќе земји меѓу кои и Прописите за службата во вооружените сили на САД, Законот за воените лица на Сојузна Република Германија од 19 август 1975 година, Законот за војската на Југославија⁴, Законот за службата во вооружените сили на Република Хрватска⁵ и други закони.

Начелото на единство на организацијата подразбира единствен систем на државна управа којшто усогласено и складно ќе дејствува во рамките на системот на извршната власт при задоволувањето на правата и интересите на граѓаните и другите општествени субјекти. Ова начело овозможува да се воспостави висок степен на интеграција на системот на државната управа. Основата на таа интеграција ја обезбедува одговорноста на органите на управата за извршување на управната функција од нивна надлежност пред Собранието (Парламентот) и Владата, односно за извршување на дејностите кои ги сочинуваат елементите на таа функција, според начелата и методите утврдени со единствените прописи за државната управа.

Покрај тоа, интеграцијата на системот на државната управа се постигнува со интензивна меѓусебна соработка, договарање и известување по прашања од заеднички интерес, што имајќи ја во вид Одредбата на Член 48 од Законот за органите на управата на Република Македонија, треба да се сфати како неодминлив императив.

Меѓусебната соработка на органите на управата има вонредно значење за успешно извршување на активностите на системот на одбраната. Секој од органите на управата има одредена улога во системот на одбраната. Така, Министерството за внатрешни работи го обезбедува јавниот ред и мир во државата и врши работи на државната безбедност⁶. Успешното извршување на овие работи гарантира внатрешна стабилност на општествено-политичкиот систем која пак, најнепосредно влијае на одбранбените активности на системот на одбраната.

Министерството за надворешни работи, покрај другото ги следи меѓународните политички, економски, културни и други односи и движења⁷ и се разбира, им дава информации за нивната состојба на заинтересираните државни органи. Овие информации се од непроценлива важност за планирањето на одбраната, за насочувањето на активностите на системот на одбраната и за изградбата и развојот на вооружените сили.

Министерството за финансии ги врши работите што се однесуваат на системот на финансирањето и остварувањето на општествените и заедничките потреби⁸ во кои спаѓаат и потребите на одбраната. Општо е познат фактот дека

⁴ Службен лист на СРЈ, број 67/93

⁵ Narodne novine broj, 23/95

⁶ Види член 116 од Законот за органите на управата ("Службен весник на СРМ, број 28/90 и на РМ број 63/94)

⁷ Член 118 од истиот Закон

⁸ Член 119 од истиот Закон

финансирањето е од животна важност за општествените системи, органи и организации. Без финансиски средства тие едноставно не можат да опстојуваат. Системот на одбраната е еден од најголемите потрошувачи на финансиски средства од буџетот на Република Македонија. Ако приливот на средствата е недоволен веднаш се закочува реализацијата на планираните активности на системот на одбраната, што впрочем, мошне често се случува. Овој факт ја потврдува потребата од многу тесна соработка меѓу Министерството за одбрана и Министерството за финансии.

Министерството за урбанизам, градежништво и заштита на животната средина ги врши управните работи што се однесуваат на просторното и урбанистичкото планирање, градежништвото, станбено-комуналните работи, инвестиционата изградба итн.⁹ Работите на железничкиот, патниот, воздушниот, езерскиот и др. сообраќај ги врши Министерството за сообраќај и врски.¹⁰ Работите што се однесуваат на техничко-технолошките, економските и другите прашања од значење за развојот на индустријата, рударството и енергетиката, развојот на суровинската база и производството и работите на обезбедувањето на суровини и репроматеријали итн. ги врши Министерството за стопанство.¹¹ Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство ги врши работите што се однесуваат на земјоделството, заштитата на добитокот и растенијата од болести и штетници, употребата и користењето на водите, заштитата на водите од загадување и др.¹²

Здравствената заштита и здравственото осигурување на населението, организацијата и развојот на здравството, следењето на здравствената состојба на населението, заштитата на населението од заразни болести, отровни гасови и јонизирачки зрачења и други слични работи се во надлежност на Министерството за здравство¹³.

Наведените работи, а и други работи што ги вршат овие министерства, како и дел од работите што ги вршат другите министерства и останатите органи на управата кои овде не се наведени, влегуваат во доменот на таканареченото логистичко обезбедување на одбраната без кое системот на одбраната не може да функционира. Имајќи го ова во предвид, Министерството за одбрана треба да развие тесна соработка со останатите органи на управата. Само со таква соработка може да му се обезбеди на системот на одбраната потполна безбедносна, информациска, финансиска и непосредна логистичка поддршка. Ниту еден систем на општеството не е толку непосредно и широко зависен од функционирањето на другите општествени структури како што е системот на одбраната. Тоа секогаш

⁹ Член 122 од истиот Закон

¹⁰ Член 122-а од истиот Закон

¹¹ Член 120 од истиот Закон

¹² Член 123 од истиот Закон

¹³ Член 128 од истиот Закон

треба да се има во предвид при уредувањето на односите со другите органи на управата, со општествените организации и се разбира, со граѓаните.

Начелото на целесообразност подразбира потполна усогласеност на органите на управата со општествените цели кои треба да се постигнат со вршењето на управната функција. Тие цели треба да се дефинираат на тој начин што ќе бидат во функција на политиката во дадената област на општествениот живот. Наоѓајќи се во функција на политиката, целите на управната функција истовремено се и цели на политиката.

Откако ќе се утврдат целите на управната функција, нужно е да се утврдат елементите од кои таа се состои. Тоа значи да се одредат дејностите на управата во соодветната област на општествениот живот. Утврдувањето на дејностите подразбира и утврдување на стандардите за нивно извршување, како и утврдување на приоритетите на извршувањето. Ваквата постапка ќе ни ги даде основните поставки за организацијата на управата во соодветната област, за видот на органот, за видот и обемот на работите што тој ќе ги извршува, за степенот на неговата самостојност, за неговата внатрешна организација и за начинот на раководењето со него.

Имајќи ги во предвид нормативните рамки за системот на одбраната, утврдени со одредбите на Уставот на Република Македонија (Член 122 до 128), општо земено, не би требало да се стави забелешка на примената на начелото на целесообразност во организациската поставеност на Министерството за одбрана во системот на државната управа. Меѓутоа, има основа во иднина да се размислува за префрлување на одделни работи од делокругот на Министерството за одбрана, во делокругот на Министерството за внатрешни работи и на други министерства (за здравствена заштита, за земјоделство и шумарство и др.). Овде пред се мислиме на работите кои се однесуваат на заштитата на општеството од елементарни непогоди и други несреќи (епидемии, хаварии на фабрики од хемиската индустрија и сл.). Според Уставот (член 125), вонредна состојба може да се прогласи “кога ќе настапат големи природни непогоди и епидемии”. Работите на отстранувањето на последиците од овие и други несреќи, според нивната природа, многу се компатибилни со работите што ги извршуваат наведените министерства. Од друга страна гледано, овие работи во одредени околности, а посебно во војна, би претставувале тежок баласт за Министерството за одбрана кој може многу негативно да влијае на извршувањето на неговите функции, бидејќи, во случај на војна, сите сили и средства, сите потенцијали на системот на одбраната и целокупната активност на Министерството и на АРМ треба да бидат насочени кон одбраната на независноста и територијалниот интегритет на земјата.

Начелото на групирање на работите е во тесна врска со претходното начело. Согласно со ова начело, работите во управата се групираат според нивниот вид, сродноста и меѓусебната поврзаност и со потребата од усогласување на работата на органите, потребата од ефикасно раководење со нивната работа и обезбедување

на самостојност и одговорност во работата¹⁴. Групирањето на работите, пред сè треба да овозможи тие да се групираат според нивниот вид и сродност. Видот и сродноста на работите пак, се условени од нивната природа.

Природата на работите произлегува од нивните внатрешни карактеристики кои со својата севкупност ја определуваат содржината на нивното внатрешно битие или нивната суштина. Според тие карактеристики се одредуваат и називите на работите – работи на одбраната, работи на државната и јавната безбедност, работи на просторното и урбанистичкото планирање, работи на градежништвото, работи на воспитување и образованието итн. Ваквото сфаќање на природата на работите ќе ни овозможи правилно да го определиме нивниот вид и сродноста помеѓу нив, што е основен услов за нивно правилно групирање.

Македонската управа е организирана според домашните и светските искуства и стандарди и во однос на примената на начелото на групирање на работите не би можело да ѝ се упатат други забелешки, освен оние кои се објективно условени од претходно утврдените уставни рамки, кои служат како уставно-правна основа за законското регулирање на организацијата и делокругот на органите на управата.

Што се однесува до примената на ова начело во однос на управните работи од делокругот на Министерството за одбрана, забелешките ставени во однос на примената на претходното општо начело за организацијата на државната управа, се однесуваат и на ова начело. Фактот што истите забелешки мораат да се стават и кога е во прашање примената на ова начело уште повеќе ја потврдува нивната оправданост и ја зголемува потребата од префрлање на работите на заштитата на општеството од елементарни непогоди и други несреќи од делокругот на Министерството за одбрана во делокругот на другите, напред наведени министерства.

Според начелото на економичност и рационалност управата треба да биде рационално организирана – со толку органи колку што е нужно за успешно и ефикасно извршување на управната функција, ништо повеќе и ништо помалку. Начелото на економичност не трпи гломазна управа, со бројни органи, а не трпи ни гломазни органи на управата. Димензионирањето на органите на управата треба да биде такво за да овозможи највисок степен на ефикасност во извршување на управната функција од нивна надлежност.

Понатаму, начелото на економичност не трпи преклопување на работите на органите на управата. Нему му се спротивни и организациските празнини исто толку колку и судирите на надлежност. Тоа бара, сите елементи на управната функција и сите работи што нив ги сочинуваат да бидат “покриени” со соодветен орган или организациска единица на орган на управа и тоа исклучиво само со еден. Преклопувањето на работите на повеќе органи или организациски единици,

¹⁴ Член 79 од Законот за органите на управата

доведува до позитивни или негативни судири на надлежност и со самото тоа и до неефикасност во работењето.

Со ова начело не кореспондира каква и да е организациска неповрзаност и расцепканост во системот на државната управа. Тоа подразбира висок степен на меѓусебна соработка меѓу органите на управата која впрочем не ќе зависи само од волјата на функционерите кои раководат со нив, туку ќе произлегува од конкретните потреби на работењето и како таква ќе биде пропишана со императивни норми.

На ова начело му е спротивно нерационалното трошење на пари, материјално-технички средства, човечки труд и време. Согласно со ова начело, системот на државната управа треба да биде организиран на тој начин што со минимално трошење, дава максимални резултати.¹⁵

Работите од областа на одбраната се од посебно значење за Републиката. Со оглед на тоа, тие треба да бидат ставени во редот на работите со приоритет во финансирањето. Во практиката не ретко се случува одредени активности на одбраната (вежби, набавки за потребите на Армијата и сл.) да не можат да се спроведат затоа што надлежниот орган не одобрил средства за тоа. Таквата практика се одразува негативно врз целокупниот систем на одбрана на државата. Нема сомнение дека треба да се штеди. Но, меѓу планирањето на активностите и планирањето на средствата за финансирање на нивното спроведување, мора да постои полна синхронизација. На тој начин ќе се избегнат појавите да се планираат одредени активности, а да нема средства за нивна реализација. Доброто планирање секогаш штити од непредвидени настани и околности и претставува гаранција за успешно функционирање на секој систем, а особено на системот на одбраната.

2. Управната функција во областа на одбраната и начелата на внатрешна организација на органите на управата

Покрај општите начела на организација кои се однесуваат на државната управа како целина, односно како систем, постојат и неколку начела на внатрешната организација на органите на управата. Тие начела во системот на одбраната се манифестираат помалку или повеќе на специфичен начин. Врз основа на анализата на прописите за внатрешната организација на органите на управата, на расположивата литература од оваа област и на организациските пројавувања во системот на државната управа како целина, можат да се изведат следниве начела на внатрешната организација на органите на управата:

- начелото на заснованост на организацијата врз прописите,
- начелото на групирање на работите и задачите,

¹⁵ Пошироко за ова види кај d-r Eugen Pusic, *Nauka o upravi*, Pravni fakultet, Zagreb, 1986, str. 151 i 270 do 274

- начелото на еластичност,
- начелото на економичност и рационалност и
- начелото на организациска поврзаност.

Овие начела треба да обезбедат: висок степен на одговорност во работењето на припадниците на органите на управата; законито, стручно, ефикасно, економично и благовремено извршување на работите и задачите на органот на управата и висок степен на внатрешна интеграција на органот. Нема сомнение дека овие квалитети се од огромно значење за ефикасно извршување на управната функција во областа на одбраната.

Според начелото на заснованост на организацијата на прописите, внатрашната организација на органите на управата не е творба на волјата на поединци, без оглед на тоа на каква должност се наоѓаат тие и каква е нивната општествена улога и функција. Таа е регулирана со закони и со прописи донесени врз основа на Закон¹⁶. Со тоа се овозможува стандардизација на организациските единици, според однапред утврдена организациска шема, која се пропишува со прописите за организација. Стандардизацијата му овозможува на органот на управата полесно планирање на работите и задачите, висок степен на еластичност при евентуалните промени во организацијата, подобри можности за следење на квантитетот и квалитетот на извршените работи и задачи во организациските единици, полесно нормирање на работите и контрола над нивното извршување од страна на овластените работници и службеници. Нема сомнение дека овие ефекти на стандардизацијата, а преку неа и на начелото на заснованост на организацијата на прописите се во функција на ефикасноста на организацијата. Ефикасноста на организацијата пак, треба да биде основен атрибут на органите за одбрана, затоа што без ефикасна организација, нема ефикасна управна функција во областа на одбраната.

Со начелото на групирање на работите и задачите се сретнавме при анализата на организацијата на државната управа. Меѓутоа, во внатрешната организација на органите на управата тоа добива друга, поконкретна димензија, што, пред сè е последица на односите во внатрешната организациска структура на органот и на природата на работите што ги извршува.

Според ова начело, работите и задачите во органот на управата се групираат во зависност од нивниот вид, од обемот, степенот на сложеноста, одговорноста и другите фактори потребни за нивното вршење, како и од просторната разместеност на работниците. Со групирањето се обезбедува исти или слични работи да се најдат

¹⁶ Во Република Македонија, внатрешната организација на органите на управата, па според тоа и на Министерството за одбрана е регулирана со Уредбата за општите начела за организацијата на органите на управата ("Службен весник на СРМ", број 22/ 91) која е донесена врз основа на член 109 од Законот за органите на управата. Во согласност со Законот и уредбата, органите на управата донесуваат свои општи акти за организација и систематизација

во надлежност на една организациска единица. Така, организирањето и спроведувањето на мерките за безбедност на Армијата и следењето на остварувањето и заштитата на тајните податоци од областа на одбраната по природа се слични работи и му припаѓаат на видот работи на безбедноста. Нема сомнение дека за нивно извршување, како и за извршување на други работи од овој вид, чиј обем, патем речено е многу голем, треба да се формира посебна организациска единица за безбедност и разузнавање.¹⁷ Понатаму, управните и стручните работи за остварување на правата и должностите на граѓаните и на припадниците на Министерството за одбрана и АРМ, дисциплинските работи, работите на застапувањето на Министерството пред надлежните судови и други слични работи по својата природа се правни и му припаѓаат на видот на правни работи. За нивното извршување формирани се повеќе организациски единици за правни работи¹⁸ итн.

Пред почетокот на групирањето треба да се одреди критериумот за групирање на работите, а потоа да се изврши прецизна диференцијација на работите според тој критериум. Само на тој начин може да се избегне, работите кои на прв поглед се слични да се стават во една група и во надлежност на соодветна организациска единица, иако помеѓу нив постои значителна суштинска разлика. Такви работи се: планирањето на Армијата и планирањето на потребите од стручни кадри за нејзините потреби, организирањето на врски за раководење за потребите на органите на државната власт и организирањето на автоматизираниот информативен систем во областа на одбраната, обезбедувањето на резерви за потребите на одбраната во случај на воена состојба и обезбедувањето на производство за потребите на Армијата и други работи.

Начелото на еластичност подразбира еластична организација на органот на управата. Еластичноста на организацијата претставува способност на приспособување (приспособливост) кон новонастанатите услови предизвикани од нови влијанија, нови околности кои се суштествено различни од претходните или нови потреби, а притоа да не се намали функционалната ефикасност на органот. Поинаку речено, еластичноста претставува отпорност на промени која не ја намалува ефикасноста.

Промените во одбраната се мошне чести. Пред се, се чести промените во одбранбените потреби. Тоа е условено со честите промени кај надворешниот фактор. Но, не се ретки ни промените кај внатрешниот фактор. Со така зачестени промени може да се справи само еластично поставена организација, која ќе може брзо да се адаптира кон новонастанатите промени, да се реорганизира и ефикасно

¹⁷ За вршење на овие работи во рамките на Министерството за одбрана формирана е посебна организациска единица со ранг на сектор

¹⁸ Организациските единици кои ги извршуваат овие работи се со ранг на одделение и постојат како внатрешни организациски единици во рамките на Секторот за правни и кадровски работи

да одговори на новонастанатите потреби. Поради тоа, внатрешната организациска поставеност на органите на управата за одбрана треба да е едноставна, со внатрешни врски меѓу организациските единици кои ќе овозможат безболен и брз премин кон евентуално нови организациски решенија, без поголемо трошење на материјални средства и човечки труд. Системот на одбраната треба секогаш брзо да реагира на промените и брзо да се адаптира кон новонастанатите услови. Само така ќе може да одговори на барањата што пред него ги поставува општеството.

Начелото на економичност и рационалост веќе е анализирано во рамките на нашите излагања за општите начела на организацијата на државната управа. Притоа се изнесени основните поставки за него, поради што нема потреба тие овде да се повторуваат. Сапак може да се истакне дека внатрешната организациска структура на органите на управата за одбрана треба да биде така поставена при што ќе обезбеди рационално искористување на средствата и постигнување на целите на управната функција во дадените околности со минимални средства, минимален човечки труд и за минимално време.

Во организациските единици на органите на управата за одбрана мошне е честа појавата на несразмерност меѓу бројот и обемот на работите и задачите и бројот на луѓето одредени за нивно извршување. Несразмерноста скоро секогаш е во полза на луѓето. Најчесто нивниот број е поголем од бројот што обезбедува оптимална кадровска екипираност за извршување на работите и задачите на организациската единица. Тоа доведува до неефикасност во извршувањето на работите и задачите и до преголемо трошење на човечка енергија при внатрешното “триење” кое е последица на зачестените недоразбирања меѓу луѓето во врска со извршувањето на работите и задачите. Од друга страна гледано, не е добра ни обратната несразмерност - на штета на луѓето затоа што го забавува работењето поради недоволниот број на луѓе за извршување на работите и задачите од делокругот на организациската единица.

Поради тоа, согласно со начелото на економичност и рационалност, нужно е пред донесувањето на актите за организација и систематизација на органите на управата, да се изврши темелна анализа на секое работно место и на секоја работа што ќе се извршува во соодветната организациска единица, пред сè од аспект на времето потребно за нејзино квалитетно и брзо извршување.¹⁹ Потоа, откако тоа ќе се направи, треба да се одреди потребниот број на луѓе за секое работно место во рамките на организациската единица. Но, во практиката, за жал најчесто не се постапува така. Тоа доведува до негативни ефекти кои се пројавуваат низ намалената ефективност на органите за извршување на одделни работи и низ намалената ефикасност за нивното извршување.

¹⁹ За ова пошироко кај d-r Eugen Pusic, *Nauka o upravi*, Pravni fakultet, Zagreb, 1986, str. 295

Начелото на организациска поврзаност подразбира висок степен на организациска поврзаност и адекватен начин на поврзување меѓу организациските единици на органите на управата за одбрана кои ќе овозможат работите и задачите што тие ги извршуваат да се извршуваат квалитетно и сообразно со општите цели и задачи на системот на одбраната. За да може тоа да се постигне нужно е организациската поврзаност да овозможи висок степен на координација при извршувањето на работите и задачите. Непостоењето на соработка и координација, нужно доведува до функционална дезинтеграција на системот, а тоа пак до негова неефикасност.

3. Управната функција и посебните начела на организацијата на воените органи

Вооружените сили на Република Македонија претставуваат специјализирана вооружена институција на Републиката организирана и подготвена за водење на вооружена борба, борбени и други дејства во воена состојба. Нив ги сочинуваат единиците и установите на Армијата на Република Македонија, а во воена состојба и единиците на полицијата, кои можат да бидат употребени за извршување на борбени задачи како составен дел на Армијата.²⁰ Армијата на Република Македонија е столб на одбраната на Републиката во случај на војна. Таа е носител на вооружената борба и отпор кои претставуваат главен и решавачки облик на спротивставување на евентуална агресија. Заради тоа, АРМ во мирновремена состојба мора да одржува висок степен на борбена готовност кој се зголемува во зависност од степенот на опасност за безбедноста на земјата. Мирновременскиот состав на Армијата по големина, структура, степен на техничка опременост и обученост и вкупната борбена готовност треба да ги овозможи неопходните услови за извршување на мобилизацијата и премин на целото општество од мирновремена во воена состојба. Тоа ја наметнува потребата од посебна организација на единиците и установите на АРМ, која ќе овозможи брз премин од мирновременска во воена состојба, водење на вооружена борба под најразлични околности и услови и брзо адаптирање кон новонастанатите околности, без намалување на борбената ефикасност на единиците. Овие квалитети на организацијата на единиците и установите на АРМ и на нивните команди и управи, од кои повеќето истовремено се и воени управни органи, се постигнуваат со примена на следниве организациски начела:

- начело на единство на организацијата,
- начело на едноставност,
- начело на економичност,

²⁰ Член 23 од Законот за одбрана

- начело на еластичност и
- начело на универзалност²¹.

Начелото на единство на организацијата се однесува како на вооружените сили (Армијата) во целина, така и на секоја од воените единици и установи од нивниот состав.

Вооружените сили претставуваат единствен организациски состав со кој раководи и командува Претседателот на Републиката како Врховен командант. Уставот на Република Македонија забранува било какво воено организирање надвор од вооружените сили на Републиката.²²

Единството на организацијата на вооружените сили се постигнува со акти за организацијата и формацијата на Армијата кои согласно со член 15, став 1, точка 4 од Законот за одбрана ги пропишува Претседателот на Републиката.

Со актите за организација и формација се пропишува организациската структура на воените единици и установи. Тоа се врши врз основа на претходно утврдени организациски модели. При утврдувањето на моделите се имаат во предвид светските стандарди на организација на воените единици и установи, а посебно стандардите на организација на воените единици и установи од составот на вооружените сили на очекуваните сојузници во евентуална војна.²³ Почитувањето на нивните стандарди на организација е нужно поради потребата од постигнување на компатибилност на воените одбранбени системи и ефикасно содејство при изведувањето на воените операции.

При организацијата на воените единици и установи треба да се води сметка и за специфичните услови и околности под кои тие ќе ги извршуваат одбранбените активности. Поради тоа, не треба да се инсистира на апсолутна еднообразност, туку на еднообразност која нема да ги надмине границите што ги наметнуваат наведените услови и околности под кои тие ќе ги изведуваат одбранбените активности. Апсолутната еднообразност во организацијата на воените единици и во извршувањето на работите и задачите во одбраната го кочи креативниот дух и го намалува креативното приспособување на организацијата на воените единици и установи на условите и околностите кои постојано се менуваат.

Примената на начелото на едноставност е диктирана од потребата да се обезбеди постојаност на функцијата на вооружените сили и на нивните организациски состави во најсложени услови на изведување на борбените дејства

²¹ За начелата на организацијата на вооружените сили и нивните организациски состави, како и воопшто за организацијата на вооружените сили пошироко во Strategija oruzane borbe, SSNO, Centar za strategiska istrazivanja JNA, Beograd, 1983, str. 124 do 128

²² Член 20 од Уставот на Република Македонија

²³ Согласно со интенциите на актуелната политика за зачленување на Република Македонија во безбедносниот систем на НАТО, се чинат напори АРМ да се организира според организациските модели на вооружените сили на земјите членки на овој пакт, а пред сè според американскиот модел

и при брзи промени на тие услови. Практиката покажува дека едноставно организираниите системи побезболно ги преживуваат новонастанатите и отежнати услови во опкружувањето. Сложено организираниите системи брзо се успоруваат поради преголемото “триење” во нив при процесот на адаптација. За време на адаптацијата во нив често доаѓа до внатрешни конфликти кои во потполност ја апсорбираат нивната креативна енергија која е потребна за извршување на општествено полезните функции. Кај едноставно организираниите системи опасноста од такви конфликти е сведена на минимум. Едноставната организациска структура е во состојба да ги преброди и најтежките услови во опкружувањето и нивните најбројни промени за да преживее, а при тоа битно да не се намали нејзината ефикасност, што не е случај со сложената структура. Тоа секогаш треба да се има во предвид при организацијата на воените единици и установи. Само на тој начин ќе се обезбеди непрекинатоост на нивната функција и висок степен на ефикасност при нејзиното извршување и во најсложените услови на егзистенција на системот на одбраната.

Со примена на начелото на економичност се решаваат спротивностите меѓу потребите и можностите на општеството при организацијата и развојот на вооружените сили и нивните организациски состави – воени единици и установи. Економичноста се изразува низ усогласување на можностите на општеството со потребите на постојана модернизација на вооружените сили со цел да се следат најновите достигнувања во водењето војна. Со примена на ова начело треба да се постигне најоптимален однос меѓу мирновременските и военновременските состави на Армијата во целост и на единиците и установите од нејзиниот состав, потоа, меѓу видовите, родовите и службите што неа ја сочинуваат, а посебно меѓу нејзиниот борбен и неборбен дел. Понатаму, примената на ова начело треба да овозможи усогласување меѓу потребите за опремување на воените единици и установи со борбени и други средства и опрема и економските можности на општеството. Притоа секогаш треба да се води сметка да не се намали ефикасноста и ефективноста на воените единици и установи при извршувањето на одбранбените активности во случај на војна – водење на вооружена борба и пружање на други видови на отпор против агресорот, заради заштита на територијалниот интегритет и независноста на земјата. Тоа се постигнува со одредување на приоритети при опремувањето на единиците и установите во зависност од нивната улога и задачи во војна.

Начелото на еластичност е тесно поврзано со начелото на едноставност. Еластичноста на организациската структура на единиците и установите на вооружените сили е условена од различните ситуации во кои се очекува да се изведуваат одбранбените активности на македонскиот простор и од брзата промена на условите и околностите кои ги детерминираат тие ситуации. Тоа се постигнува со примена на едноставни организациски решенија кои им овозможуваат на единиците и установите брз премин од мирновременска во воена состојба и брза

адаптација при промената на условите и околностите во опкружувањето. Примената на ова начело претпоставува предвидување на промените на овие услови и околности. Многу полесно се адаптираат на новонастанатите услови и околности оние системи кои се однапред подготвени за нив, кои нив ги очекуваат во одредено време, на одреден простор и со одреден квалитет и квантитет. И најпосле, примената на ова начело претпоставува усогласеност на организациските структури на единиците и установите на вооружените сили на евентуалните сојузници со што ќе се постигне висок степен на ефикасност на содејството во извршувањето на одбранбените активности.

Според начелото на универзалност организациската структура на вооружените сили и на единиците и установите од нивниот состав треба да им овозможи универзална употреба. Тоа значи дека тие треба да бидат оспособени за изведување на разни и што побројни одбранбени активности, насочени кон разни одбранбени цели, во разни околности и услови. Притоа, секако треба да се води сметка да не се намали нивната ефикасност и ефективност за извршување на одбранбените активности. Само на тој начин ќе се овозможи начелото на универзалност на организацијата да биде во функција на ефикасноста на единиците и установите на вооружените сили.

Заклучок

Природата и општеството како глобални системи на објективната стварност почиваат врз одредени начела кои треба да обезбедат нивно ефикасно опстојување во услови на незадржлива ентропија. Но не само природата и општеството, туку и сите потсистеми коишто нив ги сочинуваат почиваат врз одредени начела кои се специфични за секој од нив. Еден од општествените потсистеми на секое национално општество е одбраната. Начелата врз кои почива нејзиниот организациски систем треба да обезбедат ефикасна и ефективна одбранбена акција во однос на сите загрозувања на општеството кои спаѓаат под ингеренциите на организациските потсистеми кои неа ја сочинуваат. Значењето на начелата на организацијата во областа на одбраната посебно доаѓа до израз во однос на управната функција. Општо е познато дека без ефикасна управна функција не може да има ефикасна одбранбена акција против постоечките и потенцијалните загрозувања на општеството. Од таа причина, **доследната примена на начелата на организацијата во областа на одбраната е *conditio sine qua non* за изградба на ефикасен одбранбен систем на Република Македонија.**

ЛИТЕРАТУРА

1. „Устав на Република Македонија“, „Службен весник на РМ“, број 52/91,
2. „Закон за органите на управата“, „Службен весник на РМ“, број 28/90 и 63/94,
3. „Закон за одбрана“, „Службен весник на РМ“, број 8/92 и 59/94,
4. „Уредба за општите начела за организацијата на органите на управата“, „Службен весник на СРМ“, број 22/91,

5. „Воено право на САД“ – преглед на актуелната нормативна регулатива, МО на РМ, 1996 год.
6. „Закон о војсци Југославије“, „Службени лист СРЈ“, број 67/93,
7. „Zakon o sluzbi u oružanim snagama Republike Hrvatske“, „Narodne novine“ broj 23/95,
8. Norbert Viner.: „Kibernetika i drustvo“, „Nolit“, Beograd, 1973,
9. Симеон Гелевски, Наум Гризо и Борче Давитковски, „Управно право“, Скопје 1997,
10. Eugen Pusic.: „Nauka o upravi“, Pravni fakultet, Zagreb 1986,
11. Strategija oružane borbe, SSNO, „Centar za strategiska istraživanja JNA“, Beograd, 1983,
12. Vojislav Susnjar, „Upravni akti vojnih organa“, „VIZ“, Beograd 1979,
13. Debach Charles, „Science administrative“, „Daloz“, Paris, 1960,
14. Pavle Dimitrijević, „Osnovi upravnog prava“, „Savremena administracija“, Beograd 1989.

4 Други рубрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата

За да се согледа концептот на локалната самоуправа, како во теоретски, така и во поглед на неговата примена во практиката, треба да се има во предвид дека локалната самоуправа настанала и се развивала во различни општествени услови и не е изолирана општествена појава. Појавата на локалната самоуправа е врзана со појавата на првите локални заедници каде луѓето спонтано заеднички ги решавале своите проблеми на локално ниво. Подоцна во градовите-држави во стара Грција, чие политичко уредување било засновано врз учеството на граѓаните (робовладетелската класа) во управувањето со општествените работи имало истовремено надворешни белези на локална самоуправа. Овие градови-држави имале свое собрание (Агора), потоа, совет, судови и други органи, како и посебни правни норми со кои биле уредени општествените односи. Современото значење на овој поим, локална самоуправа се јавува во XII и XIII век во некои феудални држави во Европа (Англија, Шведска, Швајцарија, Германија) како резултат на борбата на средновековните градови и комуни за самоуправување и комунални слободи. Како политичка институција во модерна смисла, локалната самоуправа се воспоставува во периодот на буржоаско-демократските револуции во XVIII и XIX век. Буржоаско-демократските револуции истовремено значат и борба за локална самоуправа. Во овие новонастанати услови локалната самоуправа станува основна институција на политичкиот систем што го воспоставува буржоазијата. Денес, во државите во кои постои локална самоуправа, таа е категорија на уставно-правниот и политичкиот систем. Сепак локалната самоуправа нема иста положба и значење во секој политички систем. Во политичката и правната теорија и пракса, имајќи ги предвид различните услови за потеклото и развитокот на локалната самоуправа, познати се повеќе термини со кои се означува локалната самоуправа. Во англискиот јазик се употребува терминот Local Selfgovernment што преведено значи "локално самоуправување", меѓутоа, Англосаксонците во теоријата и практиката го развиваат терминот Local Government, кој значи локална влада, локално владеење односно локално управување. Во други земји се употребуваат термините локална самоуправа или само самоуправа. Такво е значењето на германскиот термин die Selbstverwaltung, што значи самоуправа. Во Швајцарија се употребуваат два термина и тоа локална автономија, кој е доста близок до терминот локална самоуправа и терминот општинска демократија кој се развил во повеќе кантони под влијание на едностепената општинска самоуправа. Во Франција не се употребува терминот локална самоуправа туку во нивната политичка и правна теорија проблемот на локалната самоуправа го третира како прашање на децентрализацијата. Во оваа смисла се употребуваат термините децентрализација, односно локална управа (администрација).

Покрај терминологијата разноликост во политичката и правната теорија како и во науката за локалната самоуправа постојат бројни дефиниции и други определувања за локалната самоуправа. Меѓутоа, сите дефиниции се израз на состојбата и положбата на локалната самоуправа во определена земја, или, на

проучувањата на повеќе системи и облици на локалната самоуправа. Сепак, на крај може да се истакне дека локалната самоуправа како облик на управување во локалните заедници претставува стремеж и барање на граѓаните да управуваат, повеќе или помалку самостојно со работите на локалната општествена заедница.

Во теоријата, во зависност од појдовните основи, познати се четири класификации на локалната самоуправа:

1. Според положбата и општите карактеристики на органите што ги извршуваат функциите локалната самоуправа се дели на: вистинска локална самоуправа (САД и Англија) и локална самоуправа во облик на децентрализација (типичен претставник е Франција).

2. Според степенот на непосредното учество на граѓаните во локалната самоуправа и во структурата на механизмот на управувањето таа се дели на: непосредна локална самоуправа (Швајцарија) и претставничка локална самоуправа (Шведска).

3. Според бројот и видот на локалните единици, локалната самоуправа може да биде: едностепена, двостепена и повеќестепена (во светот преовладува двостепениот модел на локална самоуправа).

4. Според местото каде се спроведува локалната самоуправа, таа може да биде: градска локална самоуправа, селска или рурална локална самоуправа.

Локалната самоуправа во Р. Македонија како облик на непосредно и посредно одлучување започна да се спроведува со донесувањето на Уставот на Р. Македонија. Таа за првпат се издига на ниво на темелна вредност на Уставот, а правата на одлучување на граѓаните во рамките на локалната самоуправа како нивно политичко право.

Со донесувањето на Законот за локалната самоуправа и Законот за територијалната поделба на Р. Македонија и определување на подрачјата на единиците на локалната самоуправа, создадени се нормативно правни основи за реализација на уставниот концепт за локалната самоуправа како модерен и современ облик на организирање на граѓаните по углед на западните демократии.

Моделот на локалната самоуправа воведен во Р. Македонија е едностепена локална самоуправа при што општината се јавува како единица на локалната самоуправа во чии рамки можат да се основаат и облици на месна самоуправа. Уставот, како и Законот за локалната самоуправа, исто така, утврдува дека единица на локалната самоуправа е градот Скопје на кој му се дава посебен третман.

Уставот на Р. Македонија во Член 115 поблиску ги определува прашањата што имаат локален карактер и за кои одлучува локалната самоуправа. Тоа се прашањата врзани за урбанизмот, комуналните дејности, културата, спортот, социјалната и детската заштита, предучилишното воспитување, основното образование, основната здравствена заштита и други области утврдени со закон. Во истот член на Уставот предвидена е можност на единиците на локалната самоуправа да им се довери вршење на определени работи што се уредува со закон.

Со оглед на карактерот на прашањата за кои одлучуваат единиците на локалната самоуправа и интересот на одбраната на Р. Македонија, законодавецот предвидува единиците на локалната самоуправа да имаат определени задачи и во одбранбено-защитниот систем. Со Законот за одбрана се уредени правата и обврските на единиците на локалната самоуправа, како и со други подзаконски акти од кои најзначајни во методологијата на планирањето на нивните подготовки за одбрана се Одлуката за методологијата за спроведување на подготовките за одбрана и Упатството за примена на Одлуката за спроведување на подготовките за одбрана.

Според Законот за одбрана се предвидува можност, со Закон од дејноста на надлежните органи на државната управа, на органите на единиците на локалната самоуправа да им се определат задачи кои ќе ги извршуваат во воена состојба, како, одржување на локалните патишта, улиците, другите јавни објекти од локално значење, како и бројни задачи во областа на заштитата и спасувањето на граѓаните и материјалните добра на своето подрачје од воени разурнувања, елементарни непогоди и други несреќи во воена состојба и последиците предизвикани од нив.

Бидејќи единиците на локалната самоуправа своите надлежности треба да ги реализираат и во услови на војна, неопходно е истите да се подготвуваат за својата работа и во тие услови. Овие подготовки опфаќаат определени глобални активности кои се однесуваат на :

1. Вршење на работите на локалната самоуправа утврдени со закон или други пропис.

2. Одржување на локалните патишта, улици, други јавни објекти од локално значење и други потреби по приоритет.

3. Обезбедување на финансиски средства.

За реализација на овие глобални активности во спроведувањето на подготовките за вршење на работите во воена состојба, органите на единиците на локалната самоуправа изработуваат соодветни документи преку кои своето работење во воена состојба плански го одредуваат.

Во тие рамки низ содржините на одделни документи органите на единиците на локалната самоуправа треба да ги реализираат следните задачи:

1. Утврдување приоритети во извршувањето на задачите определени со закон. За успешно реализирање на задачите покрај именувањето на истите потребно е да се утврди времето на извршување, кадрите кои ќе ги извршуваат, соработката со останатите субјекти потребни за извршување на задачата, потребни материјални средства за извршување на задачите;

2. Утврдување приоритети за одржување на локалните патишта, улици и други јавни објекти од локално значење. Во овој дел се вршат означувања на локалните патишта, називите на улиците и местоположбата на јавните објекти, се задолжуваат претпријатија задолжени за извршување на задачата, кадровскиот состав за извршување на задачата, се задолжуваат лица за контрола на

извршувањето на задачите, соработка со други органи на единиците на локалната самоуправа, претпријатија и институции.

3. Утврдување начин на извршување и определување извршители на приоритетните задачи. За извршување на оваа задача се определуваат задачите кои треба да се извршуваат, се определуваат извршителите на задачата и времето на извршување на задачата;

4. Определување потребни финансиски средства. Во овој дел се изработува финансиска програма за извршување на приоритетните задачи и се определуваат извори на финансиски средства;

5. Спроведување мерки за готовност, при што ја разработуваат содржината на задачите за секоја мерка поединечно, изработуваат одлуки, наредби, решенија и други прилози и прегледи за спроведување на мерките за готовност.

6. Спроведување подготовки за остварување на мерките за заштита и спасување на граѓаните и материјалните добра на своето подрачје од воени разурнувања, елементарни непогоди и други несреќи во воена состојба и од последиците предизвикани од нив. Единиците на локалната самоуправа утврдуваат начин и постапка за засолнување на граѓаните, преглед на засолништата и граѓаните кои подлежат на засолнување, начин и постапка на затемнување на даден знак, определување на извршители за спасување од урнатини, поплави, пожари, експлозии, елементарни непогоди и други несреќи, начин на соработка со органи на државната власт за воспоставување на ред и мир во настраданите подрачја, начин и постапка на воспоставување и одржување на ред во настраданите подрачја на единиците на локалната самоуправа.

Покрај Законот за одбрана во кој се уредени правата и обврските на единиците на локалната самоуправа, во Законот за локална самоуправа во Член 17, точка 26 се вели "единиците на локалната самоуправа самостојно вршат работи од областа на цивилната заштита во согласност со законот".

Цивилната заштита претставува најширока форма на организирање, подготвување и учество на граѓаните, на органите на државната власт, претпријатијата, јавните установи и служби и *единициите на локалната самоуправа* во заштитата и спасувањето на населението и материјалните добра од последици на воени дејства, елементарни непогоди и други несреќи во војна. Единиците на локалната самоуправа се одговорни за оспособувањето и развојот на цивилната заштита во рамките на своите права и надлежности. Заради заштита и спасување на населението и материјалните добра од воени разурнувања, елементарни и други несреќи во војна се преземаат мерки за заштита и спасување.

За извршување на овие задачи единиците на локалната самоуправа формираат сили на цивилната заштита. Во единиците на локалната самоуправа се формираат месни сили и тоа: месни универзални единици и месни специјализирани единици. Единиците на локалната самоуправа односно нивните собранија, за раководење со месните сили на цивилната заштита формираат штабови.

Вака поставените мирновременски подготовки би требало да обезбедат продолжување на функционирањето на единиците на локалната самоуправа во услови на воена состојба. Но нормативно утврденото е една страна на проблемот..

Со донесувањето на Законот за територијална поделба на Р. Македонија и определување на подрачјата на единиците на локалната самоуправа, создадени се многу поголем број единици на локалната самоуправа од оние кои постоеја пред донесувањето на Законот. Во една ваква ситуација се наметнуваат поголем број на прашања врзани за одбраната како концептуално - нормативни така и организациско функционални. Што се однесува до организациско - функционалниот аспект се поставува прашање дали сите новонастанати единици на локалната самоуправа заживеале како такви. Во таа смисла дали се кадровски екипирани, дали се конституирани сите органи во тие единици на локалната самоуправа, зависи како ќе се спроведуваат одбранбените подготовки во единиците на локалната самоуправа. Овие прашања особено се интересни за оние единици на локалната самоуправа со мал број на жители. Исто така многу битно прашање, особено за овие "мали" општини, е нивното финансирање како еден од основните принципи на кои се засновува локалната самоуправа.

Како што претходно кажавме единиците на локалната самоуправа самостојно вршат работи од областа на цивилната заштита. Заради тоа тие формираат месни сили и штабови кои ќе раководат со тие сили. Се поставува прашање како ќе се пополнуваат тие сили кога знаеме дека дел од населението е ангажирано како воени обврзници, дел е ангажирано во маневарските сили на цивилната заштита кои не можат да се распоредуваат на други должности и колку ќе бидат функционални.

Од сето ова произлегува генерално прашање: Дали во оваа ситуација треба да се менува општиот пристап за улогата на локалната самоуправа во одбраната и заштитата или пак, ќе се променат одделни сегменти на нивното ангажирање?

ЛИТЕРАТУРА

1. Д-р Т. Гоцевски "Основи на националната одбрана", "Македонска ризница", Куманово, 1999.
2. Д-р Т. Гоцевски, "Современи тенденции во одбраната", "Македонска ризница", Куманово, 1997.
3. Д-р Ј. Ѓорѓевиќ, "Основни типови локалне самоуправе", "Нова администрација", Београд, 1957.
4. Д-р М. Јовиќиќ, "Систем локалне самоуправе у Енглеској, Шведској и Шварцајској", "Савремена администрација", Београд, 1963.
5. Д-р В. Митков, "Комуналниот систем на СФРЈ", "Комунист", Скопје, 1988.
6. "Политичка енциклопедија", "Савремена администрација", Београд, 1975.
7. Д-р В. Симовиќ, "Комунални систем и комунална политика" "Научна књига", Београд, 1966.

8. "Устав на Република Македонија", НИП "Магазин 21" Скопје, 1991. "Закон за одбрана на Република Македонија", "Службен весник на Република Македонија", 1992.
10. "Закон за локална самоуправа", "Службен весник на Република Македонија", 52/95.
11. "Одлука за методологија за спроведување на подготовки за одбрана", "Службен весник на Република Македонија", 1993.
12. "Упатство за примена на одлуката за методологија за спроведување на подготовките за одбрана", "Службен весник на Република Македонија", 1993.
13. "Уредба за организирање на подготвување и извршување на активностите и задачите на цивилната заштита во воена состојба и за формирање и подготвување на единиците и штабовите на цивилната заштита", "Службен весник", 51/92

4 Други рубрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата

ГРАНИЦИТЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Од д-р Јовѐ ТАЛЕВСКИ - КОМПЛЕКСНО ГЕОГРАФСКО ИСТРАЖУВАЊЕ

Тони МИЛЕСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбрана – Скопје

Преокупацијата на човекот со проблематиката на просторот е долга колку и самата цивилизација. Постојат оценки според кои односот кон просторната проблематика се третира како посебен израз на степенот на развиеноста. Откако е отфрлено сфаќањето дека просторот е општо даден, се усвојува сознанието дека истиот е релевантна рамка на живеењето, поради што односот на општеството кон него е мошне битен.¹

Утврдувањето на положбата на одредена територија отсекогаш било важно поле на проучување, но гледиштата за тој проблем со текот на времето се менуваат. Поранешната анализа, главно на физичкогеографската положба, во современите проучувања сè повеќе и отстапува место на комплексната анализа и оценка на општествено-политичката и економско-географската положба на одреден простор.

Добрата географска положба преставува голема предност на секој простор или населено место и погодна основа за негов просперитет и понатамошен развој. Во однос на потесната и пошироката географска средина на која му припаѓа одреден простор, а тоа значи на комплекс на услови со физичко-географски, културно-историски и економско-географски карактер, се одредува неговата геостратегиска положба. Заради тоа при проучувањето на одреден простор од кој било аспект како потреба се поставува проучувањето на неговата разместеност и положба во однос на пошироката целина на која припаѓа, односно проучувањето на геостратегиската положба и нејзиното влијание врз военополитичката положба, безбедноста и воопшто врз развојот на дадениот простор.

Во некои сложени услови геостратегиската положба може да биде пресуден елемент во конкретното одлучување за разни притисоци, па и за евентуално преземање на вооружена агресија врз одреден простор, односно држава.

Наведеното упатува на заклучок дека географскиот простор преставува динамична категорија составен од голем број на елементи и за негово проучување од било кој аспект треба да се применува системски пристап.

¹ Просторен план на СРМ, Скопје 1976. година

Проучувањето на некој простор од кој било аспект, а особено проучувањето на државна територија, неминовно ја наметнува потребата за комплексно проучување на границите и граничните подрачја. Просторот на Република Македонија со својата геостратегиска положба и со своите природни, историски и развојни одлики, претставува многу сложен, цивилизациски, етнички, демографски, хетероген и развојно-историски поларизиран територијален систем. Од рани историски времиња па до денес овој простор е изложен на конфронтирани влијанија и претензии, а во него се сменуваат разни периоди на историско-географски, антропо-географски и политичко-географски промени. Според тоа во просторот на Република Македонија постојано се одвиваат интеграциски и дезинтеграциски процеси, кои ја наметнуваат потребата од негово комплексно проучување.

Функцијата на граничните подрачја како интегрален дел на државниот простор на Република Македонија со своите специфичности, правилно може да се оцени само врз основа на конкретни, географски комплексни истражувања. Според природните одлики, населеноста и аграрно-просторните карактеристики, граничните подрачја претставуваат специфичен интерес за научни истражувања, бидејќи покрај нивните природногеографски и социоекономски одлики, тие имаат и посебно геополитичко и геостратегиско значење.

Република Македонија како нов меѓународен субјект и по целосното конституирање како суверена држава се соочува со најразлични проблеми во односите со соседите, а еден од поактуелните е и прашањето на државните граници. Иако се поставени по Втората светска војна сè уште постојат нерешени прашања околу одредени делови на границите, особено на границата со СР Југославија, таканаречени спорни локалитети, коишто во иднина треба да се решат.

Како пример за комплексно проучување на одредена проблематика од областа на географијата, воената географија, картографија и топографија, демографија, делумно економија и стопанство, просторното планирање и др. претставува книгата “Границите на Република Македонија” од д-р Јово Талевски. Имено, за првпат во нашата стручна и научна јавност се појави труд во кој на интегрален начин се проучени границите на Република Македонија од природногеографски, социогеографски и геостратегиски аспект.

На оригинален начин мошне успешно се анализирани и споени три групи карактеристики и фактори од три области: географија, демографија и стратегија, кои на прв поглед немаат многу заедничко меѓу себе а во суштина се мошне зависни едни од други и заемно комплементарни. Покрај тоа се обработени и некои стопански карактеристики на граничните подрачја, со цел да се укаже на тоа дека процесите во нив не се линеарни и еднозначни, туку спротивно комплексни, повеќезначни и интерактивни.

Трудот е прв од ваков вид на нашите простори. Во него се дадени огромен број информации, податоци, параметри и коефициенти во функција на заклучувањата што ги прави авторот за границите на Република Македонија.

Обемноста на информациите и податоците содржани во книгата даваат можност за нивно користење во геоинформациониот систем за просторот на Република Македонија. Авторот упатува на 70 библиографски единици што ги користел во текот на работата. Најверојатно дека со многу од нив има допирни точки, но во никој случај не може да се врши компарација, зошто трудот е навистина единствен и комплексен од аспект на карактеристиките на темите што ги обработува и поврзува на успешен начин во една целина.

Применетите методи во целост соодветствуваат на природата на предметот што се обработува. Авторот во главно применува методи на анализа, компарација, вербална и графичка дескрипција. Кога сме кај графичката дескрипција, мора да се потенцира фактот дека во трудот за првпат се даваат надолжни пресеци на околу 900 километри државна граница со огромен број податоци и со голема прецизност за применетиот размер. Со тоа на мошне импресивен и корисен начин се илустрира текстуалниот дел. Служејќи се со топографски и географски карти со различен размер, за многу констатации и заклучувања до кои е дојдено, применуван е и метод на проверка на лице место. Притоа несомнено мора да се потенцира дека авторот ја има изодено пеш целата граница.

Методите и начинот на експликација кои се применети зборуваат за систематскиот и научен пристап кон обработката на предметот на трудот. Преку темелни анализи и многу чести компарирања постепено се разоткриваат појави и процеси во поедини делови на граничните појаси и подрачја, сето тоа на разбирлив јазик, со прецизни поимни објаснувања како и прецизни нумерички показатели. Вепшто правените анализи, преку заклучоците водат кон генерализација на појавите и процесите во граничното подрачје, што исто така го определува научниот карактер на трудот.

Конципираноста на трудот е во согласност со прифатените норми за писмена интерпретација на спроведените истражувања во определената научна област. После воведните и општи партии следат мошне детални анализи и заклучувања за сите четири делови на границата поодделно, и тоа за обликот и правецот на протегање на граничната линија, граничниот појас, граничното подрачје, физичко-географските, социо-географските, геостратегиските како и позначајните економско-географски карактеристики.

Содржината на книгата е илустрирана со 69 табели, 12 графикони, 4 надолжни пресеци (профили) и 10 карти, од кои четирите надолжни пресеци и картите број 9 и 10 заради нивните формати се приложени како анекс на книгата во посебна папка.

Збирните информации и заклучувања за целата државна граница кои во мошне концентрирана и прегледна форма се дадени во заклучните разгледувања обезбедуваат потполна експликација на трудот.

Без сомнение трудот предизвикува голем интерес кај научната и стручна јавност, пред сè во доменот на географијата, воената географија, картографијата

и топографијата, демографијата, делумно економијата и стопанството, просторното планирање, структурите на АРМ и др. Меѓутоа, и просечниот читател од пошироката јавност може да пронајде многу информации и податоци со што ќе ги збогати своите општи познавања. Во определени случаи трудот може да претставува поттик и солидна основа за понатамошни стручни детализирања во врска со државната граница, најверојатно проширени со други групи карактеристики и влијателни фактори и од други агли на опсервација на процесите во граничните подрачја.

Фундаменталноста на оваа публикација не се огледа само во фактот што е прва од ваков вид во нашата земја, туку и затоа што заклучувањата врз основа на откриените и образложени појави и процеси во граничните подрачја имаат долгорочна и применлива вредност. На едно место собраните и систематски изнесени фактографски информации на читателот ќе му заштедат време во доаѓањето до релевантните вистини и податоци.

Наведените просторни детерминанти, многу битни за граничното подрачје не се водат никаде во статистиката и за нив не е доволно или воопшто не е пишувано. Затоа оваа студија со сите свои делови добива не само во својот квалитет како новина, туку има и видлива апликативна примена. Сите изнесени податоци корисно може да се употребат како основа за други трудови, како и за изведување на наставата по географија и воена географија. Исто така графичките прилози (карти и надолжни пресеци - профили) може да се употребуваат како нагледни примероци во наставата и вежбите по предметот Основи на картографија и топографија. Од посебно значење е фактот што книгата има своја англиска верзија, поради што е достапна за сите интересенти, а исто така важно е да се напомене дека книгата е библиографска единица во голем број домашни и странски библиотеки.